

Economisch Tijdschrift

Juni 2009

© Nationale Bank van België

Alle rechten voorbehouden.
De gehele of gedeeltelijke vermenigvuldiging van deze publicatie
voor educatieve en niet-commerciële doeleinden is toegestaan met
bronvermelding.

ISSN 1371-1229

Inhoud

ECONOMISCHE PROJECTIES VOOR BELGIË – VOORJAAR 2009	7
DE NIEUWE CONJUNCTUURBAROMETER VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË	31
DE WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID IN BELGIË	53
DE BELGISCHE OVERGANG NAAR HET GEMEENSCHAPPELIJK EUROBETALINGSGBIED : SEPA (SINGLE EURO PAYMENTS AREA)	69
SUMMARIES OF ARTICLES	87
ABSTRACT	91
CONVENTIONELE TEKENS	97
LIJST VAN AFKORTINGEN	99

Economische projecties voor België – Voorjaar 2009

Inleiding

Op het ogenblik dat deze projecties voor 2009 en 2010 worden opgesteld, maakt de wereldeconomie de zwaarste recessie van de naoorlogse periode door. De financiële crisis, waarvan de voortekenen in de loop van 2007 zichtbaar werden in de Verenigde Staten, nam in het najaar van 2008 fors in kracht toe. Ze breidde zich uit naar alle markten, waarbij de beleggers ten aanzien van de bankinstellingen dermate wantrouwig werden dat ze, net zoals de ondernemingen en de huishoudens, steeds duidelijker de voorkeur gaven aan veiligheid en liquiditeit. Die ontwikkelingen op de financiële markten hebben ook de reële economie aangetast, aangezien een groot deel van de activiteit in de industrie, en vandaar ook in de diensten aan ondernemingen, abrupt tot stilstand kwam vanaf het vierde kwartaal van 2008. Via het internationale handelsverkeer sloeg dit verschijnsel zeer snel over op alle ontwikkelde economieën – waaronder vooral het eurogebied, met zijn hoge openheidsgraad – en op de opkomende economieën.

Met de publicatie van de statistieken kon geleidelijk de omvang worden gemeten van de ongekend snelle en sterke daling van het bbp aan het einde van 2008 en in het eerste kwartaal van 2009; de achteruitgang bleek veel drastischer dan oorspronkelijk verwacht. Bijgevolg werden sinds het najaar van 2008 de economische vooruitzichten week na week aanzienlijk neerwaarts bijgesteld. Zo werden onder meer ook de prognoses van het Eurosysteem en van de ECB voor het eurogebied en de vooruitzichten van de Bank voor België herzien. In afwijking van haar zesmaandelijks publicatieschema bracht de Bank aldus in februari 2009 tussentijdse vooruitzichten uit, waarin voor dit jaar gewag werd gemaakt van een daling van het bbp met 1,9 pct.; de twee maanden eerder

in het Economisch Tijdschrift van december 2008 verschenen prognoses waren op dat ogenblik immers reeds achterhaald. Thans blijkt dat die tussentijdse vooruitzichten de omvang van de verslechtering nog hadden onderschat.

De overheid heeft in het monetaire vlak en via de begroting snel kordate maatregelen genomen om een ineenstorting van de financiële sector te voorkomen en de effecten van de recessie te temperen. Enkele tekenen, onder meer op de financiële markten en in de indicatoren die worden afgeleid uit de conjunctuurenquêtes, wijzen op een stabilisatie van de factoren die de crisis hadden versneld, veeleer dan op een echte ommekeer in de vraagvooruitzichten. Tegelijkertijd blijven de financiële spanningen immers aanzienlijk en de omvang van de recessie zal zware aanpassingen vergen in het vlak van de werkgelegenheid, de investeringen en de positie van de bankinstellingen. Volgens de huidige projecties zouden die aanpassingen het economische herstel kunnen vertragen tot in 2010 en het ook daarna nog belemmeren.

De in dit artikel behandelde economische projecties 2009-2010 voor België moeten worden beschouwd tegen de achtergrond van dat sombere en onzekere klimaat. Het eerste hoofdstuk bevat een overzicht van de recente ontwikkelingen en de vooruitzichten voor de internationale omgeving, alsook de projecties van de centrale banken van het Eurosysteem voor het eurogebied. De technische hypothesen waarop die gemeenschappelijke analyse berust, worden toegelicht in een Kader. Hoofdstuk 2 belicht de resultaten voor de activiteit, de werkgelegenheid en de componenten van de vraag in België, hoofdstuk 3 behandelt de inflatie en het verloop van de loonkosten en hoofdstuk 4 de rekeningen van de overheidssector. In dat verband zij eraan herinnerd dat in de cijfers van de overheidsfinanciën enkel rekening wordt gehouden

met de formeel door de overheid goedgekeurde maatregelen, bijvoorbeeld in het kader van de herstelplannen. Daarnaast hangen die cijfers af van de recente realisaties, van de veranderingen in de uitgaven die gebaseerd zijn op een beoordeling van de historische ontwikkelingen en van de endogene invloed van de macro-economische omgeving. Het laatste hoofdstuk, ten slotte, bevat een analyse van de belangrijkste risicofactoren waaraan de projecties onderhevig zijn, alsook een samenvatting van de resultaten van de andere instellingen.

De projecties zijn afgesloten op basis van de op 20 mei 2009 beschikbare gegevens.

1. Internationale omgeving

1.1 De wereldeconomie

Aan het einde van 2008 mondde de internationale financiële crisis uit in een wereldwijde economische recessie die, door haar omvang en verspreiding, de zwaarste is van de naoorlogse periode. De wereldhandel belandde eind 2008 en begin 2009 immers in een vrije val waardoor de economische crisis om zich heen greep en een opvallend synchroon karakter kreeg.

De Verenigde Staten en het eurogebied kwamen reeds in de loop van 2008 in een recessie terecht. De economische activiteit liet er vooral in het vierde kwartaal een sterke daling optekenen, namelijk met respectievelijk 1,6 en 1,8 pct. op kwartaalbasis. Verdere correcties op de woningmarkt, negatieve vermogenseffecten, krapere financiële voorwaarden en een verslechtering op de arbeidsmarkt wogen in de Verenigde Staten zwaar op de binnenlandse vraag. In het eurogebied hield de particuliere consumptie beter stand, maar de investeringen kregen er zware klappen en aan het einde van het jaar kelderde de uitvoer.

De inzinking van de wereldhandel heeft ook voor de rest van de wereld ingrijpende gevolgen gehad en is een belangrijk kanaal gebleken waarlangs de economische neergang zich wereldwijd heeft verspreid. Zo zakte de Japanse economie naar het einde van 2008 toe steeds dieper weg. Ook de opkomende en ontwikkelingslanden werden steeds ernstiger door de crisis getroffen. De toenemende internationale integratie van de productieprocessen tijdens de afgelopen decennia, waardoor de verhandelde volumes veel sterker in omvang toenamen dan de waarde van de finale productie, versterkte daarbij het effect van de dalende vraag op de exportmarkten. In enkele opkomende landen van Azië werd de export

daardoor verder gedrukt, met name in China, een land dat een bijzondere plaats inneemt in de Aziatische productieketen. Overigens kan ook de toenemende schaarste aan handelsfinanciering de neerwaartse tendens in de wereldhandel hebben versterkt.

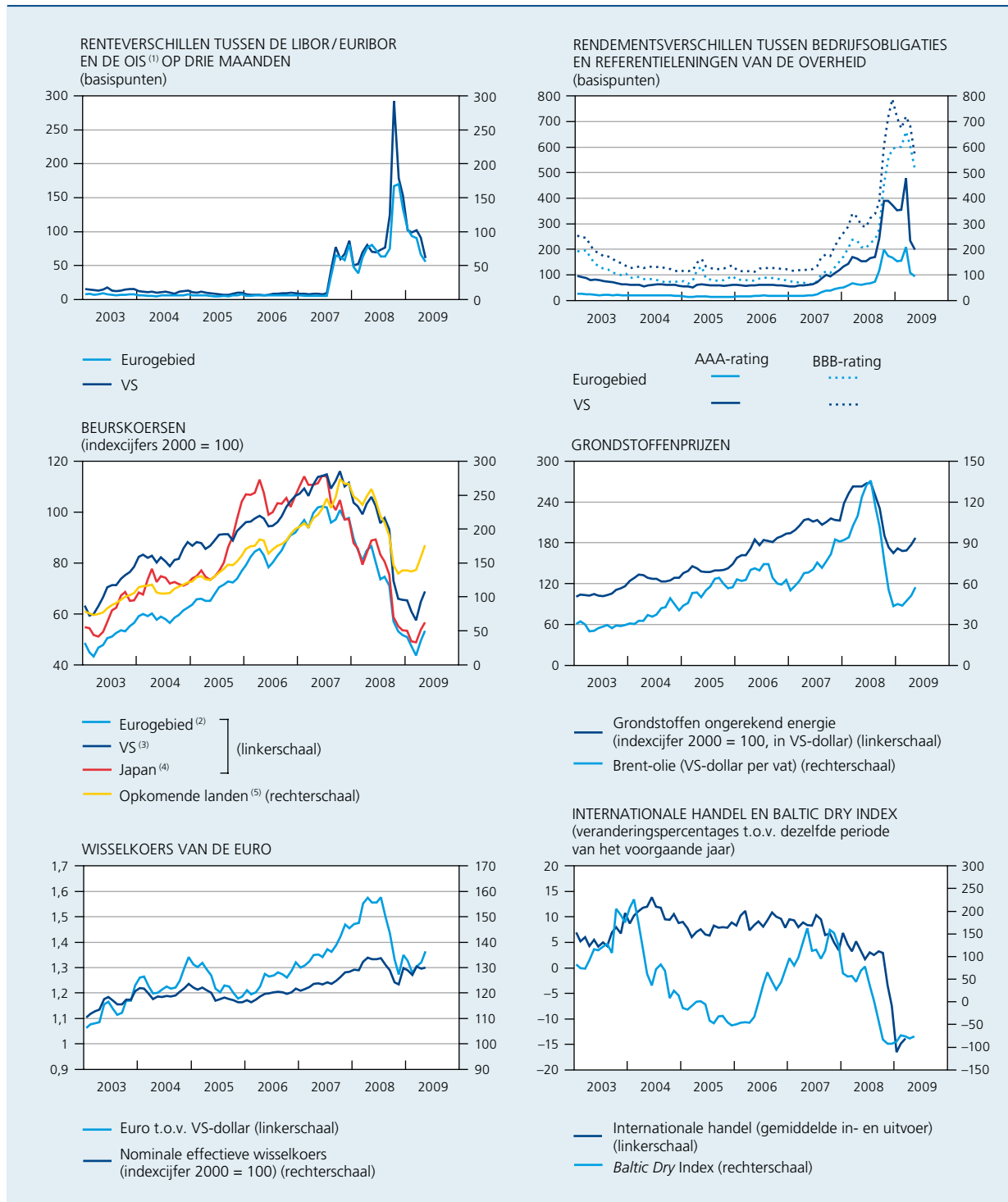
Behalve door de steile daling van de wereldhandel werden sommige opkomende landen, onder meer in Centraal- en Oost-Europa, getroffen door de plotselinge ommekeer in het internationale beleggerssentiment, waardoor buitenlandse financieringsstromen naar deze landen als gevolg van een toegenomen risicoaversie grotendeels opdroogden. Landen die een economie hebben die sterk afhankelijk is van de uitvoer van olie of andere grondstoffen, Rusland bijvoorbeeld, werden van hun kant geconfronteerd met de gevolgen van de dalende grondstofprijzen.

De verslechterende mondiale economische situatie leidde in de tweede helft van 2008 immers tot een aanzienlijke verzwakking van de vraag naar grondstoffen en, bijgevolg, tot een scherpe daling van de grondstofprijzen. De olieprijsnoteringen, die in juli 2008 een maximumpeil van 145,7 VS-dollar per vat Brent hadden bereikt, liepen aldus terug tot om en nabij 40 dollar eind december, dat is een daling met meer dan 70 pct. Tijdens die periode daalden ook de prijzen van andere grondstoffen, hoewel minder sterk, met ongeveer 40 pct. Een gunstig neveneffect hiervan was dat de inflatie, onder meer in de geavanceerde landen, zowat vanaf midden 2008 aanmerkelijk terugliep, wat aan de koopkracht van de gezinnen ten goede kwam.

De arbeidsmarkten zijn er tijdens de afgelopen maanden echter sterk op achteruitgegaan. In belangrijke geavanceerde economieën werd de banencreatie aangetast in de bouwsector alsook in de industrie, tegen de achtergrond van de krimpende goederenhandel en de scherpe neergang van de industriële productie.

De internationale financiële crisis, die in de tweede helft van 2008 steeds grotere proporties aannam, en de scherpe economische achteruitgang gaven aanleiding tot een snelle economische-beleidsreactie die gebaseerd was op lessen uit het verleden. Dankzij een doortastende inzet van financiële middelen kon de overheid voorkomen dat het internationale financiële systeem zou ineensorten en konden de financiële markten gestabiliseerd worden. Zo besloten de monetaire autoriteiten het geldbeleid aanzienlijk te versoepelen. De *Federal Reserve* zette haar beleid van rentedaling voort en bracht de streefrente voor de *federal funds* in december 2008 terug tot 0 à 0,25 pct., terwijl de *Bank of Japan* haar leidinggevende rente stapsgewijs verlaagde tot 0,1 pct. De ECB

GRAFIEK 1 ONTWIKKELINGEN OP DE FINANCIËLE EN DE GRONDSTOFFENMARKTEN EN IN DE INTERNATIONALE HANDEL
(maandgemiddelden)

Bronnen: Bloomberg, CPB, HWWI, Thomson Financial Datastream.

- (1) Vaste rente betaald door de tegenpartij van een renteswapcontract die de daggeldrente ontvangt voor een termijn van drie maanden (Eonia voor het eurogebied, effectieve rente van de *federal funds rate* voor de Verenigde Staten).
- (2) *Dow Jones Euro Stoxx Broad index*.
- (3) *Wilshire 5000 index*.
- (4) *Topix index*.
- (5) *MSCI Emerging Markets index*.

reduceerde de centrale beleidsrente van nog 4,25 pct. begin oktober 2008 tot 1 pct. in mei 2009. De centrale banken hebben overigens verschillende – soms onconventionele – maatregelen getroffen en een uitgebreid gamma aan beleidsinstrumenten ingezet om in ruime mate liquiditeiten ter beschikking te stellen en de financiële markten te ondersteunen. Bovendien kondigden regeringen ambitieuze budgettaire stimuleringspakketten aan. Zo beogen, in de Verenigde Staten, onder meer de *Emergency Economic Stabilization Act*, de *American Recovery and Reinvestment Act* alsook het *Financial Stability Plan* de gezondmaking van de financiële sector, de stabilisering van de woningmarkt en de ondersteuning van de arbeidsmarkt. In de Europese Unie namen de lidstaten, in overeenstemming met het op de Europese top van december 2008 goedgekeurde Europese herstelplan, belangrijke initiatieven om de binnenlandse vraag te stimuleren en de werkgelegenheid te behouden. Internationaal formuleerde de G-20 een omvangrijke beleidsagenda die moet bijdragen tot een duurzaam herstel van de financiële stabiliteit en tot het scheppen van het juiste kader voor een wereldwijde economische opleving, onder meer via een versterking van de financiële regelgeving, een krachtiger internationale beleidscoördinatie en het verwerpen van protectionisme. Er werd onder meer overeengekomen om de capaciteit van het Internationaal Monetair Fonds om leningen te verstrekken, te verdrievoudigen tot 750 miljard dollar en om een nieuwe toewijzing van Speciale Trekingsrechten van 250 miljard dollar te ondersteunen, teneinde het Fonds beter in staat te stellen om landen te helpen het hoofd te bieden aan de financiële crisis.

In de eerste maanden van 2009 keerde de stabiliteit op de financiële markten geleidelijk terug. De extreme risicoaversie en de spanningen op de interbancaire markt verminderden langzaam, hoewel deze markt nog steeds niet functioneert zoals vóór de crisis, terwijl er sedert maart tekenen zijn die wijzen op een toenemend beleggersvertrouwen. Niettemin blijft de situatie op de financiële markten kwetsbaar en blijft de bancaire kredietverlening aan huishoudens en bedrijven verder vertragen.

Buiten de financiële markten bleven de indicatoren van de wereldwijde economische activiteit, de wereldhandel en het vertrouwen neerwaarts gericht ofwel handhaafden ze zich op historisch lage niveaus, wat wijst op een voortzetting van de economische neergang. Zo is, volgens voorlopige ramingen, het bbp in de Verenigde Staten in het eerste kwartaal van 2009 met 1,5 pct. gedaald. Voor het eurogebied wordt de daling op 2,5 pct. geschat. Voorts is de economische situatie in Japan tijdens de eerste maanden van 2009 verder verslechterd en in China werd op kwartaalbasis vrijwel geen activiteitstoename opgetekend.

Geleidelijk aan worden hier en daar wel enkele lichtpunten waargenomen. Zo zijn er tekenen die erop wijzen dat de wereldhandel niet meer zo snel terugloopt. Tijdens het eerste kwartaal was er in de Verenigde Staten een zekere verbetering merkbaar in de particuliere consumptie, terwijl er ook enkele hoopvolle signalen komen vanuit de woningmarkt. In het eurogebied zijn de vertrouwensindicatoren in april en mei van een historisch laag peil gestegen. Ook in China zijn er aarzelende tekenen dat de economische activiteit in de loop van de volgende kwartalen licht kan verbeteren. Ook de grondstoffenprijzen zijn aan het einde van het eerste kwartaal beginnen te stijgen, zij het deels als gevolg van een vermindering van de olieproductie. Al met al blijven deze positieve signalen echter fragmentarisch en brengen ze, wat de voortzetting van de zwakke economische activiteit betreft, slechts weinig verandering in het algemene beeld zoals dat fundamenteel naar voren komt uit de economische indicatoren.

De vooruitzichten voor 2009 als geheel blijven derhalve somber. De forse activiteitsvermindering tijdens het laatste kwartaal van 2008 en het eerste kwartaal van 2009 zullen het jaarlijkse groeicijfer voor 2009 reeds zwaar drukken. Bovendien zullen de verwachting van een aanhoudend zwakke vraag, de wereldwijd overtollige productiecapaciteit, de voortzetting van de correctie op de woningmarkten, de nog steeds krappe financieringsvoorwaarden en de blijvende kwetsbaarheid van het financiële systeem in het algemeen in 2009 blijven wegen op de economische activiteit.

Daarentegen zou de snelle daling van de inflatie in de loop van 2009, via een verbetering van het reële beschikbare inkomen, de particuliere consumptie ondersteunen. Verwacht wordt tevens dat de omvangrijke macro-economische stimuleringsmaatregelen effect zullen sorteren op de productie. De situatie op de arbeidsmarkt, die normaliter met enige vertraging het verloop van de economische activiteit volgt, zou echter aanzienlijk blijven verslechteren, wat op zijn beurt een impact zal hebben op de particuliere consumptie.

Overeenkomstig de laatst beschikbare voorspellingen van de internationale organisaties, zou het mondiale bbp in 2009 al met al met bijna 1,5 pct. dalen. De wereldhandel in goederen en diensten zou, ten opzichte van 2008, spectaculair inkrimpen, met ongeveer 11 pct., en zodoende de voornaamste oorzaak blijven van de internationale verspreiding van de economische crisis.

Voor de Verenigde Staten wordt een daling van het bbp met iets minder dan 3 pct. in het vooruitzicht gesteld. Ondanks een aantal tekenen van verbetering blijft de situatie in de woningbouw zorgwekkend en zal de

particuliere consumptie nog een hele tijd futloos blijven aangezien er, behalve met de effecten van de in 2008 opgelopen zware vermogensverliezen, ook rekening dient te worden gehouden met de gevolgen van de voor 2009 verwachte ernstige verslechtering van de situatie op de arbeidsmarkt. Ook de investeringen en de uitvoer zouden significant dalen. In Japan zou de economische activiteit nog scherper vertragen, namelijk met iets meer dan 5 pct. volgens de lentevooruitzichten van de EC. Tegen de achtergrond van een zware inzinking van de uitvoer en de investeringen, zou Japan in 2009 opnieuw in een toestand van deflatie terechtkomen. In China, daarentegen, zou het bbp nog steeds groeien met iets meer dan 6 pct. Het activiteitsverloop aldaar vormt zodoende, samen met dat in India, een belangrijke uitzondering op de algemene tendens van teruglopende economische activiteit. Niettemin impliceert dit

ook een aanzienlijke groeivertraging ten opzichte van de voorgaande jaren, onder meer omdat de uitvoer er in hoge mate af te rekenen krijgt met de slinkende wereldhandel.

Over het algemeen wordt verwacht dat de teruggang van de activiteit in de loop van 2009 geleidelijk minder uitgesproken zal worden en dat de mondiale economische groei in 2010 opnieuw zal aantrekken. Onder invloed van een ondersteunend macro-economisch beleid, geleidelijk aan minder strikte financiële voorwaarden, een stabilisering van de woningmarkten en een herleving van de internationale handel, onder meer in de opkomende economieën, zou het mondiale bbp in 2010 opnieuw stijgen met iets minder dan 2 pct. Dit neemt niet weg dat de situatie op de financiële markten en de algemene economische toestand uitermate onzeker blijven.

TABEL 1 PROJECTIES VOOR DE VOORNAAMSTE ECONOMISCHE ZONES BUITEN HET EUROGEBIED
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2008	2009	2010
	Realisaties	Projecties	
Bbp naar volume			
Wereld	3,1	-1,4	1,9
waarvan:			
Verenigde Staten	1,1	-2,9	0,9
Japan	-0,7	-5,3	0,1
Verenigd Koninkrijk	0,7	-3,8	0,1
China	9,0	6,1	7,8
India	7,2	4,3	5,0
Rusland	5,6	-3,8	1,5
Brazilië	5,1	-1,4	2,2
<i>p.m. Wereldinvoer</i>	2,7	-10,6	0,9
Inflatie⁽¹⁾			
Verenigde Staten	3,8	-0,7	0,3
Japan	1,4	-1,0	-0,5
Verenigd Koninkrijk	3,6	1,0	1,3
Werkloosheidsgraad⁽²⁾			
Verenigde Staten	5,8	8,9	10,2
Japan	3,9	5,8	6,3
Verenigd Koninkrijk	5,6	8,2	9,4

Bron: EC (lentevooruitzichten, mei 2009).

(1) Consumptieprijsindex.

(2) Procenten van de beroepsbevolking.

1.2 Projecties van het Eurosysteem voor het eurogebied

De economie van het eurogebied, die reeds aanzienlijk was verzwakt door de financiële spanningen en, in sommige landen, door de zeer uitgesproken verslechtering van de vastgoedmarkt, heeft eind 2008 en begin 2009 volop de effecten ondervonden van de synchrone instorting van de vraag bij de meeste van de handelspartners. Het bbp, dat tijdens de twee voorgaande kwartalen reeds licht was teruggelopen, daalde in het vierde kwartaal van 2008 met 1,8 pct. en in het eerste kwartaal van 2009 met 2,5 pct. Tegelijkertijd liep de inflatie terug van 4 pct. in juli 2008 tot 0,6 pct. in april 2009, voornamelijk als gevolg van de daling van de grondstoffenprijzen⁽¹⁾.

De onverwachte omvang van die bewegingen leidde tot een zeer ingrijpende herziening van de groei- en inflatieprojecties, niet alleen ten opzichte van de in december 2008 gepubliceerde projecties van het Eurosysteem, maar ook, wat de activiteit betreft, ten opzichte van de tussentijdse projecties van de ECB van maart 2009. Al met al zou het bbp, dat in 2008 een beperkte groei met slechts 0,6 pct. liet optekenen, in 2009 naar volume met tussen 5,1 en 4,1 pct. teruggelopen. In 2010 zou de groei tussen -1 en 0,4 pct. liggen. De inflatie, die in 2008 gemiddeld 3,3 pct. bedroeg, zou in 2009 tussen 0,1 en 0,5 pct. uitkomen en in 2010 tussen 0,6 en 1,4 pct.

Tegen de achtergrond van een algemene recessie, nog steeds krappe financieringsvoorwaarden en een wankel vertrouwen van ondernemers en consumenten, wacht het eurogebied dus een lange periode van grote economische zwakte. Wat de vraag betreft, zouden de uitvoer en, in het spoor daarvan, de investeringen in 2009 fors dalen. Ook de particuliere consumptie zou in 2009 afnemen en ook in 2010 zwak blijven. De koopkracht zou voorlopig weliswaar worden ondersteund door de vertraging van de inflatie, maar de versombering van de inkomensvooruitzichten en de geleden waardeverminderingen op de financiële en onroerende activa zouden de gezinnen ertoe nopen hun bestedingen te beperken. Met name zouden de ondernemingen in 2010 aanpassingen blijven uitvoeren in termen van werkgelegenheid, wat zou leiden tot een stijging van de werkloosheid over de hele projectieperiode.

De recente vertraging van de inflatie, van haar kant, zou op korte termijn aanhouden. De inflatie zou gedurende enkele maanden zelfs negatief worden vanwege belangrijke basiseffecten als gevolg van de hoge noteringen voor aardolie een jaar eerder. Aangezien dat effect slechts tijdelijk zou spelen, zou de inflatie eind 2009 en in 2010 opnieuw positief worden. Ze zou evenwel beperkt blijven, aangezien er geen druk zou komen van de kant van de lonen, tegen de achtergrond van een aanhoudend zwakke activiteit en een verslechtering van de arbeidsmarkt.

(1) Volgens de flash-raming van Eurostat bedroeg de inflatie in mei 0 pct.

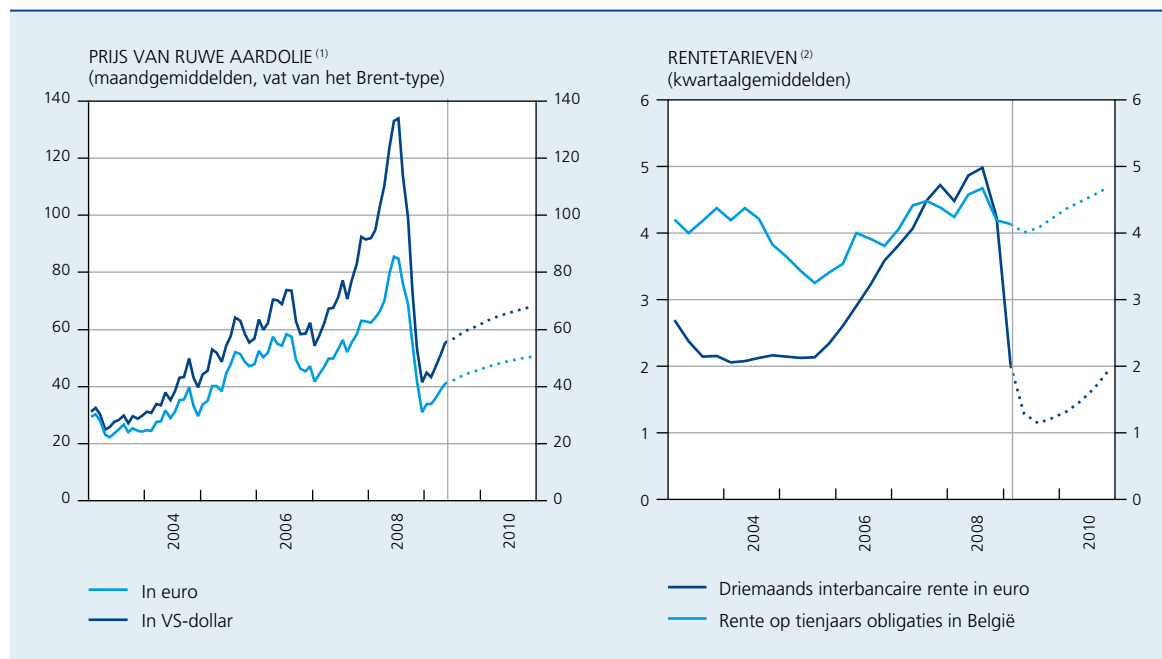
TABEL 2 PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Eurogebied			p.m. België		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Inflatie (HICP)	3,3	0,1 / 0,5	0,6 / 1,4	4,5	0,1	1,3
Bbp naar volume	0,6	-5,1 / -4,1	-1,0 / 0,4	1,0	-3,5	-0,2
waarvan:						
Particuliere consumptie	0,3	-1,3 / -0,5	-1,1 / 0,3	0,8	-0,9	0,2
Overheidsconsumptie	2,0	1,4 / 2,0	0,9 / 1,7	2,1	1,2	1,8
Investeringen	-0,3	-12,3 / -10,1	-6,1 / -2,1	5,1	-5,2	-2,7
Uitvoer	0,8	-16,6 / -14,0	-2,0 / 1,0	2,1	-16,0	-2,3
Invoer	0,9	-13,8 / -11,2	-3,0 / 1,4	3,3	-14,9	-2,0

Bronnen: ECB, NBB.

Kader 1 – Hypothesen van het Eurosysteem

HYPOTHESEN OMTRENT HET VERLOOP VAN DE OLIEPRIJS EN DE RENTETARIEVEN

Bron: ECB.

(1) Werkelijk verloop tot en met april 2009, hypothese vanaf mei 2009.

(2) Werkelijk verloop tot en met het eerste kwartaal van 2009, hypothese vanaf het tweede kwartaal van 2009.

De economische projecties van het Eurosysteem voor het eurogebied, en de overeenkomstige projecties van de Bank voor België, zijn opgesteld op basis van de volgende technische hypothesen:

- de in aanmerking genomen rentetarieven berusten op de marktverwachtingen. Op jaarbasis zou de driemaands interbancaire rente in euro dalen van gemiddeld 4,6 pct. in 2008 tot 1,4 pct. in 2009; in 2010 zou ze vervolgens stijgen tot 1,6 pct. Deze ontwikkeling gaat uit van een normalisering van de *spreads* ten opzichte van het leidinggevende tarief van de ECB en van de daggeldrente op de geldmarkt, die waren ontstaan als gevolg van de financiële spanningen. De rente op de tienjaars obligaties van de Belgische Staat zou 4,4 pct. bedragen in 2008, 4,1 pct. in 2009 en 4,5 pct. in 2010. Vergeleken met die referentierentes, omvatten de hypothesen eveneens een additionele verhoging van de financieringskosten van de bedrijfs- en gezinsinvesteringen met respectievelijk ongeveer 10 en 30 basispunten;
- de bilaterale wisselkoersen van de euro worden constant gehouden op hun waarde van medio mei 2009, te weten, voor de Amerikaanse valuta, 1,34 dollar per euro;
- overeenkomstig het verloop van de impliciete prijzen zoals die blijken uit de termijncontracten, zou de prijs voor een vat ruwe aardolie van het Brent-type op de internationale markten gemiddeld 54,5 dollar moeten bereiken in 2009 en 65,5 dollar in 2010, tegen 97,7 dollar in 2008;
- in 2008 kwam de groei van België's uitvoermarkten, gemeten als de gewogen som van het invoervolume van de handelspartners, inclusief die van het eurogebied, op slechts 2,3 pct. uit, tegen een gemiddelde jaarlijkse groei van nagenoeg 7 pct. in de loop van de vijf voorgaande jaren. Ze zouden in 2009 met 11,3 pct. afnemen als gevolg van de eind 2008 en begin 2009 opgetekende ineenstorting van de wereldhandel; in 2010 zouden ze met slechts 0,2 pct. toenemen;

- de prijzen van de concurrenten bij de uitvoer zouden in 2009 met 2,6 pct. dalen en in 2010 met 0,3 pct. ;
- zoals dat volgens de conventies van het Eurosysteem gebruikelijk is, worden de resultaten van de overheidsfinanciën becijferd met inachtneming van de macro-economische omgeving en de reeds aangekondigde en voldoende gepreciseerde maatregelen.

HYPOTHESEN BIJ DE PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM

	2008	2009	2010
	(jaargemiddelden)		
Driemaands interbancaire rente in euro	4,6	1,4	1,6
Rente op tienjaars obligaties in België	4,4	4,1	4,5
Wisselkoers van de euro t.o.v. de VS-dollar	1,47	1,33	1,34
Aardolieprijs (VS-dollar per vat)	97,7	54,5	65,5
	(veranderingspercentages)		
Voor België relevante uitvoermarkten	2,3	-11,3	0,2
Prijzen van de concurrenten bij de uitvoer	2,2	-2,6	-0,3

Bron: ECB.

2. Activiteit, werkgelegenheid en vraag in België

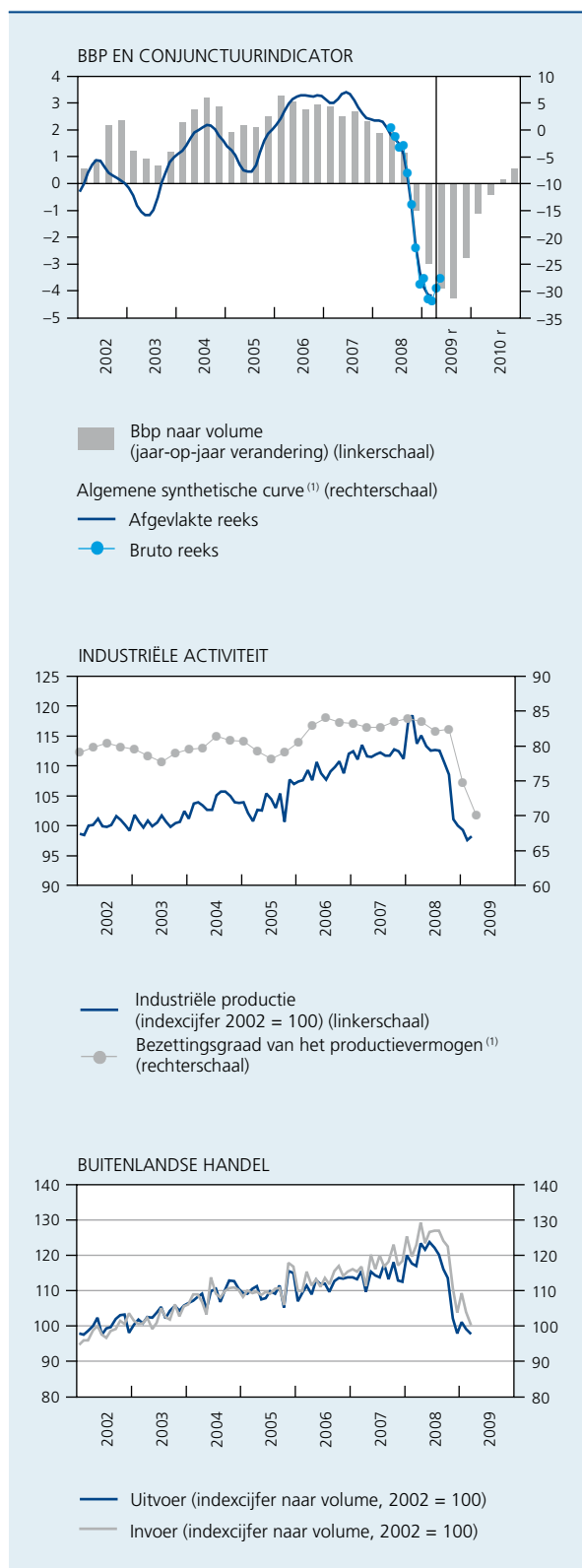
2.1 Verloop van de activiteit en van de werkgelegenheid

De conjuncturele ineenstorting die het eurogebied eind 2008 en begin 2009 heeft getroffen, heeft ook een grote weerslag gehad op de economische activiteit in België. Zowel de industriële productie als de buitenlandse goederenhandel kelderden vanaf oktober 2008; de daling ervan op jaarbasis bedroeg in februari 2009 ongeveer 15 pct. Op dat ogenblik was de industriële productie gezakt tot het niveau van 2002. Daarnaast trof de daling van de activiteit ook de bedrijfstakken vervoer en diensten aan ondernemingen – als gevolg van de verslechtering van het ondernemingsklimaat en van de maatregelen die de ondernemingen hebben genomen om hun werkingskosten te verlagen –, alsook de handel en de horeca – doordat de consumenten, tegen de achtergrond van zeer onzekere vooruitzichten, minder besteedden.

Al met al daalde het bbp in het vierde kwartaal van 2008 met 1,7 pct. naar volume en nogmaals met 1,6 pct. in het eerste kwartaal van 2009, dat is een tempo dat sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer werd opgetekend. De omvang van de daling van de synthetische conjunctuurindicator van de Bank tussen september 2008 en maart 2009 en van de afname van de bezettingsgraad van het productievermogen in de verwerkende nijverheid – van 82,4 pct. in oktober 2008 tot 70,1 pct. in april 2009 – getuigt eveneens van de ongekend bruuske vertraging van de activiteit. Hoewel er zich in België, net als in andere landen, vanaf april tekenen voordoen dat de conjunctuur-indicatoren zich stabiliseren, laat het niveau ervan een op korte termijn nog steeds negatieve groei vermoeden, zij het minder uitgesproken dan tijdens de twee voorgaande kwartalen.

GRAFIEK 2 CONJUNCTUREEL VERLOOP VAN DE ACTIVITEIT

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, tenzij anders vermeld)

Bronnen: ADSEI, INR, NBB.
(1) Seizoengezuiverde gegevens.

Ook al zijn de huidige projecties veeleer gebaseerd op de hypothese dat de financiële spanningen geleidelijk aan zullen wegebben en dat de wereldeconomie gaandeweg aan kracht zal winnen, toch zullen de aanpassingen die de financiële instellingen nog moeten doen om hun draagkracht te herstellen en, meer algemeen, de bijstellingen inzake investeringen en werkgelegenheid die de activiteitsvertraging in de ondernemingen teweeg zal brengen, het herstel van de groei wellicht blijven afremmen. De opleving zou pas begin 2010 in beperkte mate plaatsvinden. In termen van jaargemiddelden zou het bbp, na in 2008 een groei met 1 pct. te hebben laten optekenen, in 2009 en 2010 met respectievelijk 3,5 en 0,2 pct. afnemen.

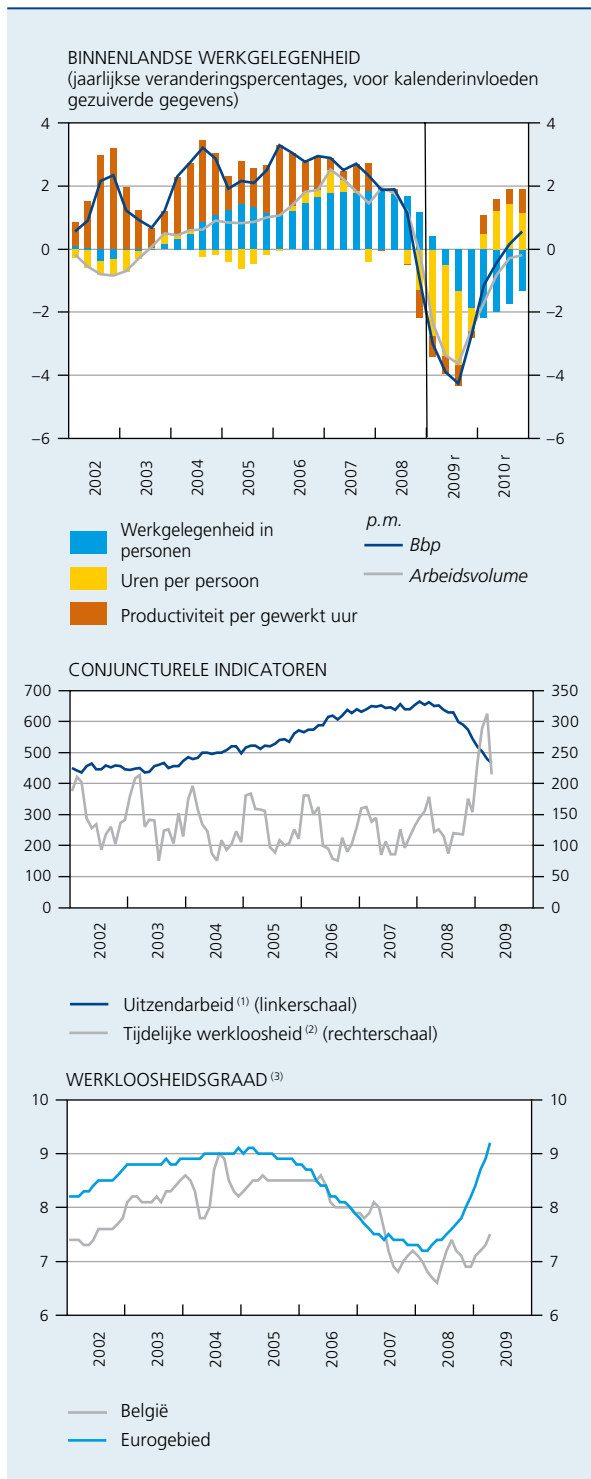
Als reactie op de scherpe inkrimping van een groot gedeelte van hun activiteit bij de jaarwisseling 2008-2009, maakten de ondernemingen in de eerste plaats gebruik van de hefboomen van flexibiliteit bij de aanwending van de arbeid. In de loop van 2008 beperkten ze de uitzendarbeid voor zowel bedienden als arbeiders, zij het meer uitgesproken voor laatstgenoemden. Voor die categorie werknemers hebben ze tevens een veel ruimer beroep gedaan op het stelsel van de tijdelijke werkloosheid om economische redenen. In maart 2009 registreerde de RVA – de instelling die belast is met de betaling van de uitkering ter compensatie van het loonverlies tijdens de periode van inactiviteit – in dat stelsel ongeveer 313.000 personen op een totale potentiële groep van 1,3 miljoen arbeiders in België. In april is het aantal tijdelijk werklozen gedaald met ongeveer 100.000 eenheden ten opzichte van de piek van de voorgaande maand, als gevolg van seizoeninvloeden. Ten opzichte van het voorgaande jaar, bedraagt de stijging toch nog meer dan 75 pct.

Door het arbeidsvolume te verminderen zonder te raken aan het personeelsbestand van de ondernemingen, heeft die maatregel impliciet tot gevolg dat het gemiddelde aantal gewerkte uren per werknemer wordt gereduceerd. Initieel kan daardoor de productiviteit per uur in de ondernemingen behouden blijven en kan de toename van de werkloosheid worden afgeremd. Zo is de geharmoniseerde werkloosheidsgraad in België tot het eerste kwartaal van 2009 stabiel gebleven rond 7 pct., terwijl hij op dat ogenblik in het eurogebied als geheel reeds een opwaartse tendens vertoonde. Eind april 2009 besloot de regering in het kader van de maatregelen van het herstelplan tot de invoering van een tijdelijk stelsel van schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voor bedienden. Die maatregel zal van toepassing zijn van 1 juli tot 31 december 2009, een periode die kan worden verlengd tot medio 2010, na advies van de

GRAFIEK 3

VERLOOP VAN DE ARBEIDSMARKT

(seizoengezuiverde gegevens, tenzij anders vermeld)

Bronnen : EC, FEDERGON, INR, RVA, NBB.

(1) Door de uitzendkrachten gewerkte uren, duizendtallen.

(2) Duizenden personen (concept fysieke eenheden), niet voor seizoeninvloeden gezuiverde gegevens.

(3) Geharmoniseerde werkloosheidsgraad, procenten van de beroepsbevolking.

Nationale Arbeidsraad. Aan de uitvoering ervan op het niveau van de ondernemingen zijn voorwaarden verbonden, met name wat de activiteitsvermindering betreft die nodig is vooraleer van dit stelsel gebruik kan worden gemaakt.

Ondanks die recente uitbreiding tot de bedienden, kunnen de productieschommelingen slechts tijdelijk via die stelsels worden opgevangen. Gelet op het ingrijpende en langdurige karakter van de verslechtering van de activiteit, zou een vermindering van de werkgelegenheid in personen in de loop van 2009 en in 2010 steeds meer tot uiting komen. Zo zou het arbeidsvolume, gemeten aan de hand van het totale aantal in de economie gewerkte uren, in lijn met de verwachte vermindering van het bbp met 3,5 pct. in 2009, dit jaar met 3 pct. teruglopen en vervolgens met 0,8 pct. in 2010. De vermindering van het aantal werkenden zou in 2009 nog beperkt blijven tot 0,8 pct. en volgend jaar op 1,8 pct. uitkomen, dat is gemiddeld over het jaar beschouwd een netto verlies van respectievelijk 36.000 en 80.000 banen. Terwijl het aantal werkenden tot eind 2008 is blijven toenemen, zouden er vanaf het eerste kwartaal van 2009 voor het eerst sinds ruim vijf jaar meer banen verloren gaan dan dat er nieuwe worden gecreëerd. De banen zouden echter vooral verloren gaan tijdens de rest van het jaar en aan het begin van 2010. Al met al zouden er tussen eind 2008 en eind 2010 140.000 arbeidsplaatsen verdwijnen.

In combinatie met een toename van de beroepsbevolking met naar raming 33.000 personen per jaar, zou de vermindering van de werkgelegenheid gedurende de twee jaar van de projectieperiode leiden tot een gecumuleerde stijging van het aantal niet-werkende werkzoekenden met 179.000 personen. De werkloosheidsgraad zou oplopen van gemiddeld 7 pct. in 2008 tot 9,2 pct. in 2010. Eind 2010 zou hij 9,7 pct. belopen.

TABEL 3 ARBEIDSAANBOD EN -VRAAG
(voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, jaargemiddelden)

	2006	2007	2008	2009 r	2010 r
	(veranderingspercentages)				
Bbp	3,0	2,6	1,0	-3,5	-0,2
Arbeidsvolume	1,5	2,0	1,2	-3,0	-0,8
Binnenlandse werkgelegenheid in personen	1,4	1,8	1,6	-0,8	-1,8
	(veranderingen in duizenden personen)				
Binnenlandse werkgelegenheid	58,1	77,4	71,2	-36,5	-79,6
Loontrekkenden	50,8	69,4	64,1	-33,4	-74,0
waarvan: conjunctuurgevoelige bedrijfstakken	35,4	53,7	44,7	-44,8	-85,2
Zelfstandigen	7,3	8,0	7,1	-3,1	-5,5
Grensarbeiders	2,5	1,0	0,7	0,3	0,1
Nationale werkgelegenheid	60,6	78,4	71,8	-36,2	-79,5
Niet-werkende werkzoekenden	-8,1	-55,4	-27,6	67,8	111,1
Beroepsbevolking	55,2	25,1	46,0	33,3	33,2
<i>p.m. Geharmoniseerde activiteitsgraad⁽¹⁾</i>	<i>66,5</i>	<i>67,1</i>	<i>67,1</i>	<i>66,7</i>	<i>66,8</i>
<i>Geharmoniseerde werkgelegenheidsgraad⁽¹⁾</i>	<i>61,0</i>	<i>62,0</i>	<i>62,4</i>	<i>61,2</i>	<i>59,8</i>
<i>Geharmoniseerde werkloosheidsgraad⁽²⁾</i>	<i>8,3</i>	<i>7,5</i>	<i>7,0</i>	<i>7,7</i>	<i>9,2</i>

Bronnen: EC, INR, RVA, NBB.

(1) Procenten van de bevolking op arbeidleeftijd (15-64 jaar).

(2) Procenten van de beroepsbevolking.

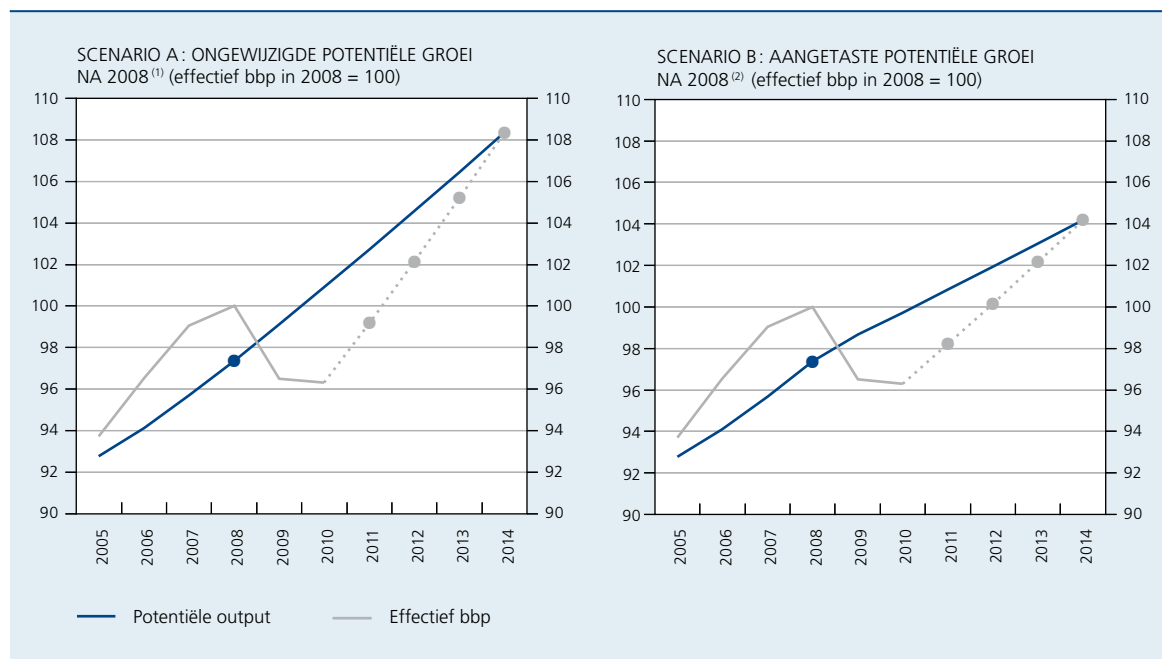
Kader 2 – Zal de recessie de potentiële groei aantasten ?

Belangrijk voor de toekomstige welvaart is de vraag of de huidige crisis tijdelijk of permanent de groei van de economie zal aantasten. De huidige projecties maken voor 2010 gewag van een bescheiden herstel, dat echter een flink eind onder de gemiddelde groei blijft en ruim onvoldoende is om het in 2009 opgelopen verlies aan economische activiteit terug te winnen. Een dergelijk traag herstel doet vermoeden dat de crisis ook op langere termijn de economische groei kan beïnvloeden.

Bij lange-termijnprojecties wordt uitgegaan van de potentiële groei. Dat is de groei die de economie aan de hand van de productiefactoren arbeid en kapitaal en de algemene productiviteit waarmee die factoren in het productieproces worden ingezet, op een evenwichtige manier kan boeken, dus zonder op de product- en arbeidsmarkten spanningen teweeg te brengen. Op korte termijn kan de economie afwijken van haar potentiële groei, wat wordt weergegeven door de *output gap*, die momenteel zwaar negatief is geworden. Vanuit een dergelijke situatie dienen zich twee scenario's aan: ofwel keert de economie terug naar haar potentiële groeipad van vóór de crisis, wat op dit ogenblik reeds verschillende jaren van hoge economische groei vereist (scenario A), ofwel blijkt de crisis de potentiële groei aan te tasten (scenario B), waardoor zij langdurig weegt op de ontwikkeling van de levensstandaard.

Voorbeelden uit het verleden tonen aan dat een recessie de potentiële groei vaak aantast door de indirecte effecten die de vraaguitval sorteert op de aanbodzijde van de economie. Dit kan langs verschillende kanalen: via de arbeidsinput, door een structureel hoger niveau van de werkloosheid te veroorzaken, via een tragere

SCENARIO'S VOOR DE POTENTIËLE EN EFFECTIEVE BBP-GROEI IN BELGIË IN HET LICHT VAN DE STERKE ACTIVITEITSDALING

Bron : NBB.

- (1) Deze grafiek geeft het traject weer dat het effectieve bbp dient te volgen om over een periode van vier jaar de in 2009-2010 ontstane negatieve *output gap* te sluiten bij een ongewijzigde potentiële groei van 1,8 pct. na 2008. Dit vergt vanaf 2011 een jaarlijkse gemiddelde groei van het effectieve bbp met 3 pct.
- (2) Deze grafiek geeft het traject weer dat het effectieve bbp dient te volgen om over een periode van vier jaar de in 2009-2010 ontstane negatieve *output gap* te sluiten bij een potentiële groei die zakt naar 1,1 pct. vanaf 2010. Dit vergt vanaf 2011 een jaarlijkse gemiddelde groei van het effectieve bbp met 2 pct.

kapitaalvorming en, ten slotte, via een tragere productiviteitsgroei. De potentiële groei kan gedurende enkele jaren worden gedrukt, maar dat proces kan zich ook over een langere termijn spreiden, getuige het voorbeeld van Japan sedert het begin van de jaren negentig. De impact op de potentiële groei hangt samen met de omvang van de recessie en de kenmerken van deze laatste. Vanuit dat oogpunt verdient de huidige recessie de nodige aandacht: enerzijds is zij de krachtigste recessie sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog en, anderzijds, gaat zij gepaard met een financiële crisis, die rechtstreeks de aanbodzijde van de economie dreigt aan te tasten. Voorts zij opgemerkt dat de potentiële groei ook wordt bepaald door elementen die losstaan van de crisis, zoals de bevolkingsgroei (arbeidsaanbod), die op zich reeds door de vergrijzing de potentiële groei de komende jaren zou afremmen.

De huidige projecties voorzien een krachtige toename van de werkloosheidsgraad tot een niveau vergelijkbaar met de piek van het begin van de jaren tachtig. In het verleden, in de jaren zeventig bijvoorbeeld, bleek een sterke opstoot van de werkloosheid voor een groot deel structureel van aard te zijn, waardoor de werkloosheidsgraad niet of slechts zeer geleidelijk opnieuw afnam wanneer de activiteit weer aantrok, en derhalve de potentiële groei drukte. Hoewel de huidige opstoot beperkter is en de kans op dergelijke « hysteresis-effecten » in Europa is afgenomen door de tragere toename van het arbeidsaanbod en een actiever arbeidsmarktbeleid, zal de crisis de werking van de arbeidsmarkt ernstig beproeven. Het arbeidsaanbod zal mogelijkerwijs minder goed afgestemd zijn op de arbeidsvraag ten gevolge van de relatief sterke achteruitgang in sommige bedrijfstakken, zoals de financiële dienstverlening en bepaalde takken van de industrie. Hierdoor kan het structurele karakter van de werkloosheid toenemen. Studies tonen aan dat België hier gevoelig voor is: het percentage werkzoekenden in België die na één jaar werkloosheid nog steeds geen passende baan hebben gevonden, ligt beduidend hoger dan in het eurogebied

(Hobijn en Sahin, 2007)⁽¹⁾. Een centrale rol is hierbij weggelegd voor het arbeidsmarktbeleid, vooral voor de arbeidsbemiddeling en de opleiding.

De huidige recessie lijkt de potentiële groei ook specifiek te kunnen treffen via een vermindering van de investeringen en dus een minder snelle uitbreiding van de kapitaalvoorraad.

Door de bruske en forse activiteitsvertraging is de capaciteitsbezetting van het productievermogen in de verwerkende nijverheid in april 2009 gedaald tot een historisch laagtepunt van 70,1 pct. Dit doet vermoeden dat de ondernemingen, zelfs bij een significante opleving van de activiteit, niet snel geneigd zullen zijn hun kapitaalvoorraad verder uit te breiden. In zekere zin komt dit neer op een correctie van eventuele overinvesteringen. De financiële crisis kan de neerwaartse druk op de investeringen nog verzwaren via hogere risicopremies of via een verstrakking, door de financiële instellingen, van de overige kredietvoorwaarden. Een en ander leidt er ook toe dat bestaande investeringen minder snel zullen worden vervangen door nieuwe, of nog, dat een deel van de kapitaalvoorraad verloren gaat en dus minder productief wordt. Met name in de bedrijfstakken waar de bezettingsgraad van de productiecapaciteit zeer sterk is afgenomen, is deze mogelijkheid reëel.

De impact van de recessie op de zogenoemde totale factorproductiviteit (TFP) is evenwel onzeker, zo blijkt uit ervaringen uit het verleden. De productiviteit kan negatief beïnvloed worden door een verstoord allocatieproces op zowel de arbeids- als de kapitaalmarkt binnen een economie die wordt geconfronteerd met structurele verschuivingen tussen, enerzijds, bepaalde bedrijfstakken en, anderzijds, de particuliere en de openbare sector. Voorts kan een recessie, in het licht van liquiditeitsproblemen en oplopende schuldratio's, een rem zetten op de investeringen van de ondernemingen in O&O en van de overheid in onderwijs en infrastructuur, wat nog in de hand kan worden gewerkt door strengere financieringsvoorwaarden. Daartegenover staat het voorbeeld van Finland, Noorwegen en Zweden waar, na de financiële crisis van het begin van de jaren negentig, zelfs een toename van de productiviteit werd vastgesteld (Haugh, Ollivaud en Turner, 2009)⁽²⁾. Die toename kan op gang worden gebracht door een proces van creatieve destructie, waarbij de minst productieve ondernemingen uit de markt verdwijnen, of door het ten uitvoer leggen van noodzakelijke structurele hervormingen, waartoe de bereidheid in crisistijden doorgaans groter is.

Projecties inzake de potentiële groei zijn doorgaans met zeer veel onzekerheid omgeven. Behalve het feit dat de bbp-groei op korte termijn nog niet bekend is, is er nog de onzekerheid verbonden aan het feit dat de potentiële groei niet rechtstreeks wordt waargenomen, maar geraamd dient te worden op basis van statistische modellen. Met dit voor ogen en met de voorbeelden uit het verleden als leidraad, is een scenario waarbij wordt teruggekeerd naar het potentiële groeipad van vóór de crisis evenwel weinig waarschijnlijk. Projecties van de Bank op basis van een productiefunctie maken gewag van een vertraging van de potentiële groei van ongeveer 1,8 pct. in 2008 tot 1,1 pct. in 2010. Deze voorspellingen sluiten nauw aan bij die van het Federaal Planbureau en de EC, die de potentiële groei zien afnemen tot respectievelijk 1,2 en 1 pct. in 2010. De potentiële groei zou volgens de EC in het eurogebied nog lager uitkomen, op 0,7 pct., voornamelijk doordat de arbeidsinput en de kapitaalvoorraad sterker zouden worden aangetast dan in België. De productiviteitsgroei zou, net als in België, stabiel blijven rond 0,4 pct. Vermits deze factor in de berekeningsmethode als restfactor wordt verkregen, moet het verloop ervan evenwel omzichtig worden beoordeeld.

Met de noodzakelijke onzekerheden in het achterhoofd, zijn deze ramingen van belang voor het macro-economische en structurele beleid, waarbij het eerste voornamelijk gericht is op het in de hand werken van een terugkeer naar de potentiële groei en het tweede op het verhogen van deze groei. De raming van de potentiële groei heeft overigens ook een impact op de berekening van het structurele financieringssaldo van de overheid.

(1) Hobijn, B. en A. Sahin (2007), Job finding and separation rates in the OECD, *Federal Reserve Bank of New York Staff Paper*, Nr. 298.

(2) Haugh, D., P. Ollivaud en D. Turner (2009), The macroeconomic consequences of banking crises in OECD countries, *OESO Working Paper*, Nr. 683.

Het feit dat de huidige crisis blijkbaar een permanent effect kan uitoefenen op onze groeimogelijkheden, verhoogt het belang en de hoogdringendheid van structurele hervormingen zoals de Lissabon-agenda, die gericht zijn op een verhoging van de productiviteit en op een efficiënte en flexibele werking van de product- en arbeidsmarkten, zodat de uitwerking van de crisis en de diepgaande herstructurering die sommige bedrijfstakken en ook de financiële markten zullen ondergaan, zo soepel mogelijk kunnen worden opgevangen. Voorts moeten ook de inspanningen om de arbeidsinput te verhogen, voortgang vinden. Een permanent lagere groei zou immers de houdbaarheid van de reeds sterk getroffen overheidsfinanciën in het gedrang brengen en op langere termijn, meer in het algemeen, eventueel resulteren in een significant neerwaarts bijgestelde welvaarts groei.

POTENTIËLE GROEI

	België (NBB)			Eurogebied (EC)		
	2006-2008	2009	2010	2006-2008	2009	2010
Effectieve bbp-groei ⁽¹⁾	2,2	-3,5	-0,2	2,1	-4,0	-0,1
Bijdrage tot de potentiële groei ⁽²⁾	1,6	1,3	1,1	1,5	0,7	0,7
Arbeid	0,4	0,0	0,0	0,2	-0,2	-0,1
Kapitaal	0,9	1,0	0,7	0,8	0,5	0,4
TFP	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
<i>p.m. Potentiële groei</i>						
<i>Federaal Planbureau</i>	1,8	1,2	1,2			
<i>EC</i>	1,8	1,0	1,0			

Bronnen: EC, Federaal Planbureau, NBB.

(1) Jaarlijkse veranderingspercentages.

(2) In procentpunten.

2.2 Voornaamste bestedingscategorieën

De stuwende krachten achter de vraag worden zowel direct als indirect zwaar getroffen door de daling van de wereldvraag en door de gevolgen van de financiële crisis. Zo zou de bijdrage van de binnenlandse vraag, ongerekend voorraden, tot de groei van het bbp teruglopen van 2 procentpunten in 2008 tot -1,4 procentpunt in 2009. Bovendien zouden ook de voorraadwijziging en de netto uitvoer de groei drukken, ten belope van respectievelijk 1,1 en 1 procentpunt. In 2010 zou de bijdrage van de netto uitvoer herstellen tot -0,3 procentpunt en die van de andere componenten in de buurt van nul liggen.

Net als die in de buurlanden, werden de Belgische producenten getroffen door de ongekend bruuske verslechtering van de buitenlandse vraag eind 2008 en begin 2009. Die beweging zal wellicht vertragen en in de loop van 2010 zouden de buitenlandse afzetmarkten opnieuw beginnen te groeien, zij het veel trager dan in de periode

vóór de crisis. Al met al zou België's uitvoer van goederen en diensten in 2009 naar volume met 16 pct. dalen en in 2010 met 2,3 pct. Tegelijkertijd zou de invoer in een vergelijkbaar tempo afnemen met respectievelijk zowat 15 pct. en 2 pct. Bij gebrek aan ondersteuning door de binnenlandse vraag, wordt het verloop van de invoer immers grotendeels bepaald door dat van de uitgevoerde goederen, en dit vanwege de sterke internationale integratie van de productieketens.

De aanzienlijke verslechtering van de wereldwijde economische activiteit en van de vraagvooruitzichten is de belangrijkste reden voor de forse daling van de bedrijfsinvesteringen in 2009. Zo is de bezettingsgraad van het productievermogen, volgens de kwartaalenquête bij de verwerkende nijverheid, drastisch teruggelopen, waardoor heel wat ondernemingen hun investeringsplannen hebben teruggeschoefd. Daarnaast worden de ondernemingen die toch nog willen investeren, geconfronteerd met een aantal ongunstige ontwikkelingen inzake de

TABEL 4 BBP EN VOORNAAMSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(voor kalenderinvloeden gezuiverde volumegegevens; veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008	2009 r	2010 r
Consumptieve bestedingen van de particulieren	2,1	2,0	0,8	-0,9	0,2
Consumptieve bestedingen van de overheid	0,1	2,3	2,1	1,2	1,8
Bruto investeringen in vaste activa	4,8	6,1	5,1	-5,2	-2,7
Woningen	7,9	1,3	1,0	-3,4	-2,7
Overheid	-10,6	3,4	1,5	6,2	2,1
Ondernemingen	5,6	8,5	7,1	-7,1	-3,3
<i>p.m. Totaal van de finale binnenlandse bestedingen⁽¹⁾</i>	<i>2,1</i>	<i>2,8</i>	<i>2,0</i>	<i>-1,4</i>	<i>0,0</i>
Voorraadwijziging ⁽¹⁾	0,9	0,1	0,0	-1,1	0,1
Netto uitvoer van goederen en diensten ⁽¹⁾	0,1	-0,3	-1,0	-1,0	-0,3
Uitvoer van goederen en diensten	2,7	3,9	2,1	-16,0	-2,3
Invoer van goederen en diensten	2,7	4,4	3,3	-14,9	-2,0
Bbp	3,0	2,6	1,0	-3,5	-0,2

Bronnen: INR, NBB.

(1) Bijdrage tot de verandering van het bbp.

financiering van hun projecten. De teruglopende vraag heeft immers ook een negatieve impact op de mate waarin ondernemingen voldoende interne financieringsmiddelen kunnen genereren. Zo is het bruto exploitatieoverschot van de vennootschappen, na ongeveer zes jaar van forse groei, in 2008 met 0,7 pct. gedaald. In 2009 zou het verder slinken met 5,5 pct. De ondernemingen zouden hun bruto exploitatiemarge per verkochte eenheid weliswaar nog kunnen optrekken door voordeel te halen uit de dalende invoerprijzen, maar dit zou de negatieve impact van de duik, met ongeveer 10 pct., van de verkopen naar volume niet goedmaken. Bovendien is externe financiering in 2008 fors duurder geworden en dat zou in de loop van 2009 slechts geleidelijk verbeteren. De banken berekenen de renteverlagingen van de ECB weliswaar grotendeels door naar hun klanten, waardoor de rente op bankkredieten zou zakken tot het lage niveau van de periode 2003-2005, maar tegelijkertijd verstrakken ze de andere kredietvoorwaarden. Zo blijkt uit de enquête van het Eurosysteem naar de bancaire kredietverlening dat de banken meer waarborgen vragen en kleinere kredietbedragen toekennen. Een dergelijke verstrakking vloeit voort uit het feit dat de banken, tegen de achtergrond van de economische crisis, uitgaan van een verhoogd risico op wanbetaling. Daarnaast trachten de banken hun kredietverlening ook te beperken als reactie op de balans- en liquiditeitsproblemen waar ze zelf mee kampen. Ook de uitgifte van genoteerde aandelen of bedrijfsobligaties zou in 2009 fors duurder blijven dan vóór het losbarsten van de financiële crisis, hoewel ook voor

deze financieringskanalen een lichte verbetering wordt verwacht ten opzichte van de situatie in 2008. De totale gewogen gemiddelde externe financieringskosten zouden in 2009 dan ook relatief hoog blijven. In de loop van 2010 zouden al deze negatieve factoren geleidelijk verdwijnen. Zowel de buitenlandse als de binnenlandse vraag zou zich langzaam herstellen, de ondernemingen zouden hun bruto exploitatieoverschot opnieuw kunnen optrekken en ook de beschikbaarheid en de kostprijs van externe financiering zouden worden genormaliseerd. Hoewel deze ontwikkelingen vanaf medio 2010 de bedrijfsinvesteringen zouden ondersteunen, zou de jaar-op-jaar groei toch negatief blijven, ten belope van 3,3 pct.

De daling van de investeringen in woningen is weliswaar minder uitgesproken dan die van de bedrijfsinvesteringen, maar het profiel is vergelijkbaar. Ondanks een lagere hypothecaire rente – als gevolg van de renteverlagingen van de ECB en van de minder grote rentemarges die door de banken worden aangerekend – zouden de investeringen in woningen dit jaar 3,4 pct. lager liggen dan vorig jaar. Dit heeft vooral te maken met de beperkte stijging van het nominale beschikbare inkomen van de particulieren, met de ongunstige werkgelegenheidsvooruitzichten en met de verwachte – weliswaar beperkte – prijsdalingen op de secundaire woningmarkt. In 2010 zouden de stagnatie van het reële beschikbare inkomen van de particulieren en de hogere hypothecaire rente de investeringen in woningen verder afremmen, waardoor opnieuw

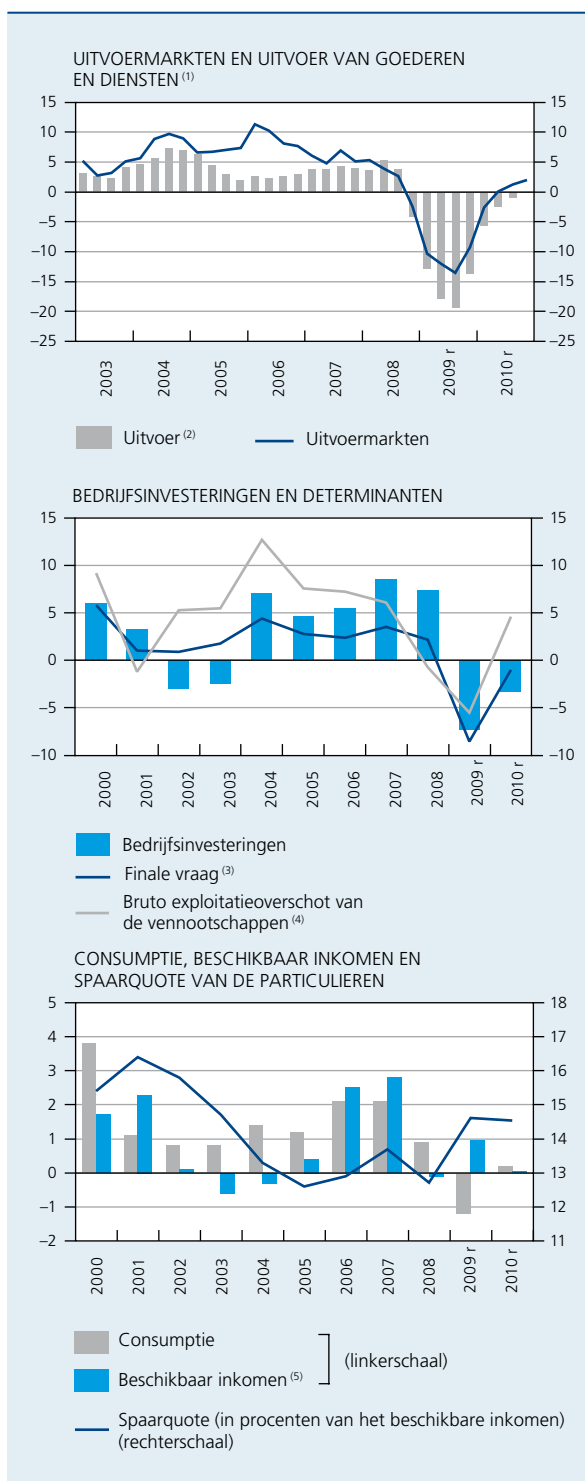
een negatieve groei zou worden opgetekend, ten belope van 2,7 pct.

Ook het verloop van de particuliere consumptieve bestedingen weerspiegelt deels de beperkte toename van de koopkracht van de particulieren. Tijdens de periode 2008-2010 zou het reële beschikbare inkomen van de particulieren jaarlijks met gemiddeld slechts 0,3 pct. toenemen, tegen een stijging met 1,1 pct. per jaar tijdens de periode 1995-2007. Deze beperkte stijging is bovendien grotendeels toe te schrijven aan de uitzonderlijk lage inflatie in 2009. In nominale termen zou het primaire inkomen in 2009 met 1,7 pct. teruglopen; de verschillende componenten zouden allemaal beïnvloed worden door de verslechtering van de economie. Terwijl het bruto gemengde inkomen van de zelfstandigen de weerslag zou ondervinden van de verminderde activiteit, zou het inkomen uit vermogen voornamelijk afnemen als gevolg van de sterke rentedaling. De vermindering van de beloning van werknemers, tot slot, zou voortvloeien uit de sterke afname van het aantal in 2009 gewerkte uren. De uurloonkosten zouden immers nog met 2,6 pct. toenemen. De daling van de primaire inkomens zou wél ruimschoots gecompenseerd worden doordat de particulieren minder belastingen zouden betalen – dankzij een aantal federale en regionale belastingverlagingen – en meer sociale uitkeringen zouden ontvangen als gevolg van het toenemende aantal (tijdelijk) werklozen. Doordat de overheid de automatische stabilisatoren hun werk laat doen, zou de impact van de economische crisis voor de particulieren dus deels afgezwakt worden. In combinatie met een totale inflatie die ruim onder de indexering van de inkomens zou uitkomen – met name die van de lonen en van de sociale uitkeringen –, zou het reële beschikbare inkomen van de particulieren hierdoor in 2009 nog met 1 pct. stijgen. In 2010 zou het evenwel niet meer toenemen. Met name de verslechtering van de arbeidsmarkt zou op de lonen blijven wegen, zowel wegens de afname van het arbeidsvolume als wegens de beperkte stijging van de uurloonkosten. Anderzijds zou het inkomen uit vermogen ondersteund worden door de olopemde rentetarieven en zouden de netto lopende overdrachten aan de andere sectoren verder dalen.

Algemeen zijn de inkomensvooruitzichten voor de gezinnen op middellange termijn onzeker. Tegen die achtergrond beschouwen de consumenten de stijging van hun reële beschikbare inkomen in 2009 als een tijdelijke meevaller die kan worden gebruikt om méér te sparen. Die verhoogde spaarneiging wordt daarnaast in de hand gewerkt door de aanzienlijke daling van de aandelenkoersen sedert de zomer van 2007. Hoewel vermogens-effecten in België tot dusver relatief beperkt zijn gebleven, mag worden verwacht dat de daling van de netto

GRAFIEK 4 VOORNAAMSTE BESTEDINGS-CATEGORIEËN

(niet voor kalenderinvloeden gezuiverde volumegegevens, veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

Bronnen: ECB, INR, NBB.

(1) Seizoengezuiverde gegevens, veranderingspercentages t.o.v. het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar.

(2) Voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

(3) Ongerekend de voorraadwijziging.

(4) Gegevens naar waarde.

(5) Gegevens gedeïfleerd aan de hand van de deflator van de consumptieve bestedingen van de particulieren.

TABEL 5 BRUTO BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE PARTICULIEREN, TEGEN LOPENDE PRIJZEN
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008 r	2009 r	2010 r
Bruto primair inkomen	4,5	5,8	4,7	-1,7	0,5
waarvan:					
Beloning van werknemers	4,8	5,8	5,0	-0,6	-0,4
Bezoldigingen per uur	3,1	3,6	3,7	2,6	0,6
Aantal gewerkte uren	1,6	2,1	1,2	-3,1	-1,0
Inkomens andere dan bezoldigingen	3,8	5,8	4,0	-4,4	2,9
Lopende overdrachten aan andere sectoren ⁽¹⁾	0,8	6,6	7,0	-14,1	-3,9
waarvan:					
Lopende belastingen op het inkomen en het vermogen ...	-0,1	3,9	7,4	-5,5	1,2
Bruto beschikbaar inkomen	5,4	5,6	4,2	1,1	1,3
<i>p.m. In reële termen</i> ⁽²⁾	2,5	2,8	-0,1	1,0	0,0
Consumptieve bestedingen	4,9	4,9	5,2	-1,1	1,5
Spaarquote ⁽³⁾	12,9	13,7	12,7	14,6	14,5

Bronnen: INR, NBB.

(1) Het betreft netto bedragen, dat wil zeggen het verschil tussen de van andere sectoren ontvangen en de aan andere sectoren betaalde overdrachten, met uitzondering van de overdrachten in natura.

(2) Gegevens gedefleerd aan de hand van de deflator van de consumptieve bestedingen van de particulieren.

(3) Bruto besparingen, in procenten van het bruto beschikbare inkomen, waarbij de wijziging in de rechten van de huishoudens op de pensioenfondsen in die twee aggregaten begrepen is.

financiële activa van de particulieren, als gevolg van de duik van de beurskoersen met ongeveer 60 pct. tussen oktober 2007 en maart 2009, de consumptie in 2009 nog zwaar zal drukken. De particulieren zullen immers trachten een deel van de geleden verliezen goed te maken door méér te sparen en dus minder te consumeren. De spaarquote zou dan ook oplopen van 12,7 pct. van het beschikbare inkomen in 2008 tot 14,6 pct. in 2009 en 14,5 pct. in 2010.

De toename van de consumptieve bestedingen van de overheid zou in 2009, in reële termen, vertragen tot 1,2 pct., vooraleer in 2010 opnieuw te versnellen tot 1,8 pct. Het herstel in 2010 is echter enkel toe te schrijven aan een gunstiger prijsverloop; in nominale termen zou de groei van de overheidsconsumptie verder vertragen. De overheidsinvesteringen, van hun kant, zouden in 2009 fors toenemen met 6,2 pct. in reële termen; in 2010 zouden ze verder stijgen met 2,1 pct., wat in de lijn ligt van de electorale cyclus die de overheidsinvesteringen doorgaans vertonen.

3. Prijzen en kosten

Na in juli 2008 een piek van 5,9 pct. te hebben bereikt, vertraagde de inflatie in België snel tot 0,7 pct. in april 2009. Zo stond ze weer nagenoeg op het voor het geheel van het eurogebied opgetekende peil, terwijl ze medio 2008 1,9 procentpunt boven dat niveau uitkwam⁽¹⁾.

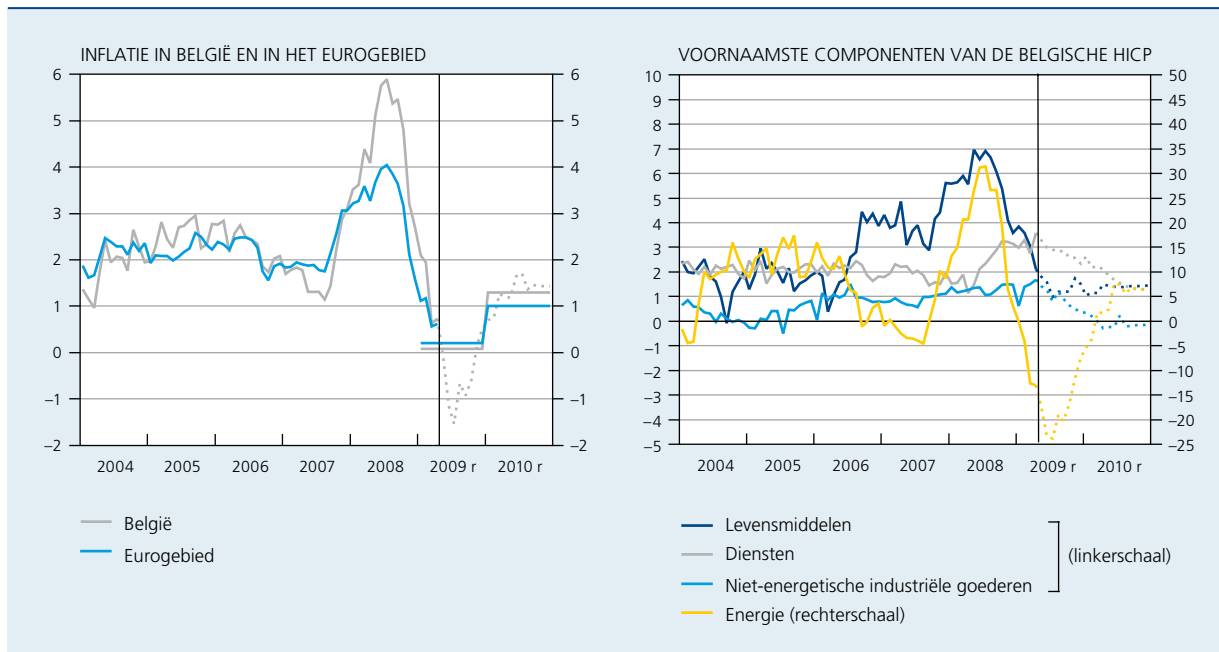
De recente vertraging in het groeitempo van de consumptieprijzen is, net zoals de sterke versnelling ervan tijdens de twaalf maanden voordien, grotendeels toe te schrijven aan de componenten energie en levensmiddelen van de HICP. Volgens de projecties zou de inflatie op korte termijn blijven dalen en tijdelijk negatief worden. Deze situatie, die slechts enkele maanden zou duren, is voornamelijk het gevolg van basiseffecten verbonden aan het recordniveau van de in de zomer van 2008 opgetekende noteringen voor aardolieproducten. Volgens de in het kader van deze projecties in aanmerking genomen hypothese, zouden de aardolieprijzen gestaag een opwaartse tendens blijven vertonen ten opzichte van het in december 2008 opgetekende dieptepunt van 41,6 dollar per vat aardolie van het *Brent*-type, aangezien die prijs in mei 2009 55 dollar bedroeg en geacht wordt eind 2010 68 dollar te belopen; dat niveau blijft echter ruimschoots onder de in juli 2008 opgetekende piek van meer dan 140 dollar.

(1) In mei bedroeg de inflatie in België -0,2 pct.

GRAFIEK 5

INFLATIE

(HICP, veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar)

Bronnen : EC, NBB.

Naarmate die basiseffecten wegebden, zou de inflatie eind 2009 opnieuw positief worden; ze zou echter tot het einde van de projectieperiode beperkt blijven. Al met al zou ze gemiddeld over het jaar beschouwd in 2009 uitkomen op 0,1 pct. en in 2010 op 1,3 pct., na in 2008 4,5 pct. te hebben belopen. De gezondheidsindex, van zijn kant, die wordt gebruikt als referentie voor de indexering van met name de lonen en de sociale uitkeringen, zou in 2009 stijgen met 0,8 pct. en in 2010 met 1,1 pct.

De tot het einde van de projectieperiode verwachte beperkte inflatie komt even sterk tot uiting in het voorzien prijsverloop van elk van de twee voornaamste componenten van de HICP, te weten de niet-energetische industriële goederen en de diensten, ook al zou de inflatie voor die beide productcategorieën aanvankelijk blijven uitkomen boven die van het geheel van het eurogebied. Over het algemeen vloeit de vertraging van de onderliggende inflatietendens voort uit het snel wegebden van de inflatoire druk wegens de algemene zwakte van de vraag. Dat effect werkt zowel via de invoerprijzen, vanaf 2009, als via de binnenlandse loonkosten, voornamelijk in 2010. Met name de invoerdeflator zou in 2009 met 3,1 pct. dalen, waarna in 2010 een stijging met 1 pct. zou volgen, vooral aangewakkerd door de verwachte prijsstijging voor grondstoffen. De loonkosten per eenheid product in de

particuliere sector, van hun kant, zouden in 2009 nog in een fors tempo van 2,9 pct. stijgen, waarna ze in 2010 met 0,1 pct. zouden dalen.

Die significante vertraging van de loonkosten per eenheid product tussen 2009 en 2010 is deels toe te schrijven aan het conjunctuurprofiel van de arbeidsproductiviteit. Hoewel de bruuske verslechtering van de activiteit, net als in het voorgaande jaar, in 2009 de productiviteit zal drukken, zou in 2010 de door de ondernemingen gehanteerde aanpassing van het arbeidsvolume geleidelijk tot uiting moeten komen. Met 0,5 pct. zou de groei van de productiviteit per uur echter gematigd blijven, in lijn met het schuchter herstel van de productie.

De stijging van de uurloonkosten zou dan weer teruglopen van 2,3 pct. in 2009 tot 0,4 pct. in 2010, tegen een gemiddelde jaarlijkse stijging van 3,6 pct. de twee voorgaande jaren. De verwachte stijging van de loonkosten in de particuliere sector is, conform de bepalingen van het in december 2008 afgesloten centraal akkoord voor de periode 2009-2010, gebaseerd op het verwachte effect van de indexeringen en op de mogelijkheid om in het kader van de onderhandelingen op het niveau van de sectorale paritaire comités eenmalige premies van 250 euro per werknemer, op kruissnelheid, toe te kennen, waarvan 125 euro kan worden verstrekt in 2009. De keuze om de

TABEL 6 INDICATOREN VAN PRIJZEN EN KOSTEN

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008	2009 r	2010 r
HICP	2,3	1,8	4,5	0,1	1,3
Gezondheidsindex	1,8	1,8	4,2	0,8	1,1
Onderliggende inflatietendens ⁽¹⁾	1,6	1,9	2,7	2,0	1,0
Loonkosten in de particuliere sector:					
Loonkosten per gewerkt uur	3,1	3,7	3,5	2,3	0,4
<i>p.m. Met inbegrip van het effect van de verminderingen van de bedrijfsvoorheffing⁽²⁾</i>	2,8	3,4	3,2	2,0	0,0
Sociale bijdragen van werkgevers ⁽³⁾	-0,3	0,4	-0,2	0,2	0,1
Bruto lonen per gewerkt uur	3,4	3,4	3,7	2,1	0,3
waarvan: indexeringen	1,8	1,7	2,9	2,4	0,5
<i>p.m. Arbeidsproductiviteit⁽⁴⁾</i>	1,6	0,6	-0,4	-0,5	0,5
Loonkosten per eenheid product	1,5	3,1	3,9	2,9	-0,1

Bronnen: EC; FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg; INR; NBB.

(1) Gemeten aan de hand van de HICP, ongerekend de niet-bewerkte levensmiddelen en de energiedragers.

(2) Het betreft de aan de ondernemingen uit de particuliere sector toegekende verminderingen van de bedrijfsvoorheffing. Volgens de methodologie van de nationale rekeningen dienen deze als een subsidie te worden geboekt en niet als een directe lastenverlaging. Ze mogen dus niet in aanmerking worden genomen bij de berekening van de loonkosten.

(3) Bijdrage tot de verandering van de loonkosten ingevolge de wijzigingen in de impliciete bijdragevoeten, procentpunten.

(4) Toegevoegde waarde naar volume per uur dat werknemers en zelfstandigen hebben gewerkt.

toekenning van een dergelijke premie mogelijk te maken, waarvan de fiscale behandeling bovendien gunstig zal zijn, veeleer dan te besluiten tot een indicatieve norm voor een permanente verhoging, vloeit voort uit de noodzaak om in de loononderhandelingen rekening te houden met de forse verslechtering van de concurrentiepositie en van de arbeidsmarkt. Deze laatste ontwikkeling dreigt tevens enerzijds de omvang van de ontslagvergoedingen te doen toenemen, en anderzijds aanleiding te geven tot een endogene vermindering van de gemiddelde individuele lonen, met name via een verlaging van de bonussen of via de afvloeiingen van personeel met een hoog loon. Teneinde een gedeelte van de loonhandicap te compenseren, werden de aan de ondernemingen verleende verminderingen van de bedrijfsvoorheffing uitgebreid. Hoewel die maatregelen ertoe bijdragen de loonkosten terug te dringen, worden ze – volgens de conventies van de nationale rekeningen – beschouwd als subsidies en niet als lastenverlagingen; in die zin zijn ze niet van invloed op de loonkosten zoals hier opgenomen.

4. Overheidsfinanciën

4.1 Financieringssaldo

Volgens voorlopige gegevens die het INR in maart 2009 heeft gepubliceerd, liet de Belgische overheid in 2008 een tekort van 1,2 pct. bbp optekenen. Dit laatste zou oplopen tot 5,5 pct. bbp in 2009 en tot 6 pct. in 2010.

De forse verslechtering van het begrotingstekort en de neerwaartse herziening ten opzichte van eerder door de Bank gepubliceerde ramingen houden vooral verband met de hierboven beschreven macro-economische omgeving, die nu veel ongunstiger wordt ingeschat. Om de verslechtering van de economie niet te verergeren, heeft de federale regering besloten de gevolgen van de crisis te aanvaarden via de werking van de zogeheten automatische stabilisatoren. De negatieve impact van de zware recessie op de overheidsontvangsten of het opwaartse effect op de werkloosheidsuitgaven worden met andere woorden niet gecorrigeerd.

Voorts hebben de federale regering en de gewestregeringen economische-relevanceplannen opgesteld die aansluiten bij het Europees economisch herstelplan dat door de Europese Raad van 11 en 12 december 2008 werd goedgekeurd. Dit gebeurt voornamelijk door middel

TABEL 7 OVERHEIDSREKENINGEN⁽¹⁾
(procenten bbp)

	2006	2007	2008	2009 r	2010 r
Ontvangsten	48,7	48,1	48,7	48,4	48,6
waarvan: fiscale en parafiscale ontvangsten	43,8	43,3	43,7	43,0	43,0
Primaire uitgaven	44,5	44,5	46,2	50,0	50,7
Primair saldo	4,2	3,6	2,5	-1,6	-2,1
Rentelasten	3,9	3,8	3,7	3,9	3,9
Financieringssaldo	0,3	-0,2	-1,2	-5,5	-6,0
<i>p.m. Doelstellingen van de stabiliteitsprogramma's</i>	<i>0,0</i>	<i>0,3</i>	<i>0,0</i>	<i>-3,4</i>	<i>-4,0</i>

Bronnen: FOD Financiën, INR, NBB.

(1) Volgens de in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten gebruikte methodologie.

van maatregelen die de vraaguitval proberen tegen te gaan. De herstelmaatregelen in België zijn relatief weinig omvangrijk; de zware fiscale druk, de hoge overheidsschuld en de oplopende tekorten leggen ter zake immers beperkingen op. Ook maatregelen die gericht zijn op het vrijwaren van de financiering van bedrijven en hun investeringen vormen een onderdeel van de relanceplannen.

De rentelasten van de gezamenlijke overheid zouden in 2009, voor het eerst sinds 1990, licht toenemen. Dat heeft uitsluitend te maken met het feit dat de overheidsschuld in 2008 fors is gestegen en tijdens de twee daaropvolgende jaren verder zou blijven toenemen. De impact van de stijgende overheidsschuld wordt wel enigszins getemperd door een daling van de impliciete rente op die schuld, vooral ten gevolge van de uiterst lage markttarieven op korte termijn.

Wat de niet-recurrente factoren betreft, zou het begrotingstekort in 2009 toenemen als gevolg van twee gerechtelijke beslissingen die de Belgische overheid ertoe nopen bepaalde belastingen terug te betalen. Overeenkomstig de ESR95-methodologie worden die terugbetalingen, die de vennootschapsbelasting en de personenbelasting betreffen en in 2009 naar raming zouden oplopen tot 0,5 pct. bbp, geboekt als kapitaaloverdrachten. Voorts worden de overheidsontvangsten in 2009 eenmalig verlaagd door de tijdelijke en beperkte vermindering van het btw-tarief op woningbouw in het kader van het federale relanceplan. Voor 2010 zijn in de raming geen belangrijke niet-recurrente factoren opgenomen.

Er zij opgemerkt dat bij deze projecties enkel rekening is gehouden met de reeds aangekondigde en voldoende gepreciseerde begrotingsmaatregelen. De invloed van de

nog te nemen beslissingen, onder meer bij de opmaak van de begroting voor 2010, is er nog niet in verwerkt. In het stabiliteitsprogramma van april 2009 wordt uitgegaan van een terugkeer naar een begrotingsevenwicht tegen 2015. Uit deze projecties blijkt dat het bereiken van deze doelstelling een zeer belangrijk consolidatieprogramma vereist.

4.2 Ontvangsten

De overheidsontvangsten, uitgedrukt in verhouding tot het bbp, zouden in 2009 met 0,3 pct. bbp afnemen en in 2010 met 0,2 pct. bbp licht toenemen.

De daling van de ontvangstenratio in 2009 is voornamelijk het gevolg van de structurele maatregelen, die de ontvangsten met 0,4 pct. bbp zouden drukken. Zo worden de heffingen op arbeid verlaagd door de veralgemening, in 2009, van de forfaitaire vermindering voor inwoners van het Vlaamse Gewest, de verhoging, sinds 1 juli 2008, van de belastingvrije som voor bescheiden inkomens en de verhoging van de percentages en plafonds die van toepassing zijn bij de berekening van de aftrekbare forfaitaire beroepskosten. Voorts komt de impact van de verhoogde tegemoetkoming voor energiebesparende investeringen en van de invoering van de woonbonus tot uiting in de inkohierungen van de personenbelasting. De ontvangsten uit de accijnzen op minerale oliën, daarentegen, worden verhoogd door de herinvoering van het kliksysteem op diesel en benzine.

De impact van de economische-relanceplannen op de ontvangsten blijft al met al vrij bescheiden. Enerzijds derft de overheid inkomsten als gevolg van de fiscaal gunstige loonsverhogingen van maximaal 250 euro per persoon

TABEL 8 STRUCTURELE MAATREGELEN INZAKE OVERHEIDSONTVANGSTEN

(miljoenen euro's, tenzij anders vermeld; veranderingen t.o.v. het voorgaande jaar)

	2009 r	2010 r
Belastingen	-1.236	-116
waarvan:		
Belastingkorting Vlaams Gewest	-553	0
Verhoging belastingvrije som voor beroepsactieven	-150	75
Verhoogde tegemoetkoming energiebesparende investeringen	-273	0
Invoering woonbonus	-154	0
Fiscaal gunstige loonsverhogingen	-113	-113
Accijnsverhogingen op benzine en diesel	82	0
Overige	-75	-78
Sociale-zekerheidsbijdragen	-170	-100
Totaal	-1.406	-216
<i>p.m. Procenten bbp</i>	<i>-0,4</i>	<i>-0,1</i>

Bronnen: Begrotingsdocumenten, FOD Financiën, RSZ.

over de periode 2009-2010 – met een maximum van 125 euro tijdens het eerste jaar – zoals afgesproken in het centraal akkoord, en anderzijds wordt het btw-tarief in 2009 tijdelijk verlaagd van 21 naar 6 pct. voor nieuwbouwozinswoningen op een schijf tot 50.000 euro.

Voorts heeft de federale overheid een aantal maatregelen genomen om de liquiditeitspositie van de ondernemingen en de zelfstandigen te verbeteren. Zo krijgen werkgevers drie maanden uitstel om de in principe tussen maart en augustus 2009 verschuldigde bedrijfsvoorheffing te betalen. Daarnaast zullen ondernemingen en zelfstandigen met liquiditeitsproblemen in 2009 gemakkelijker uitstel van betaling kunnen krijgen voor de sociale bijdragen en de btw. Bovendien wordt het systeem verruimd waarbij de btw-restituties op maandelijks basis door de overheid worden teruggestort. Aangezien al deze maatregelen alleen verschuivingen impliceren in het tijdstip van inning of betaling, hebben ze geen rechtstreekse impact op het financieringssaldo van de overheid.

4.3 Primaire uitgaven

De primaire uitgaven, die, in verhouding tot het bbp, in 2008 reeds aanzienlijk waren opgelopen tot 46,2 pct., zouden in 2009 en 2010 zeer duidelijk toenemen tot respectievelijk 50 en 50,7 pct. Die sprong is, enerzijds, toe te schrijven aan de daling van het nominale bbp-peil ten opzichte van 2008 en, anderzijds, aan een gestage groei van de primaire uitgaven.

Die groei vloeit deels voort uit eenmalige of conjuncturele factoren, die partieel verband houden met de effecten van de crisis en met de doelstelling om de economie weer op gang te brengen. Zo fungeren de werkloosheidsuitgaven als automatische stabilisatoren. Hun cyclische component zal de groei van de reële primaire uitgaven in 2009 met 0,2 procentpunt beïnvloeden en in 2010 met 0,5 procentpunt. Andere factoren, zoals de tijdelijke opschorting van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst waardoor bedienden een uitkering kunnen genieten, blijven beperkt in de tijd. Bovendien zou het vertraagde effect van de inflatie – dat is het over een volledig jaar gespreide effect dat de indexeringen van de in 2008 betaalde lonen en sociale uitkeringen hebben op de uitgaven van 2009 – de groei van de reële uitgaven eveneens opwaarts beïnvloeden.

Gedefleerd aan de hand van de HICP en gecorrigeerd voor conjunctuurinvloeden, eenmalige factoren en indexerings-effecten zouden de primaire uitgaven in 2009 toenemen met 2,8 pct. en in 2010 met 2,4 pct., wat vergelijkbaar is met het gemiddelde van de laatste tien jaar, maar ruimschoots hoger ligt dan de trendmatige groei van het bbp.

De voor 2009 verwachte groei van de uitgaven – die werd gecorrigeerd voor de genoemde factoren – is het gevolg van uiteenlopende ontwikkelingen in de deelsectoren van de overheid. Voor de federale overheid zou die groei veel minder snel zijn dan gedurende de laatste jaren. Een nieuwe golf van maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid, bijvoorbeeld de algemene verlaging van de bedrijfsvoorheffing, die overeenkomstig het ESR95

wordt geboekt als een subsidie, zou meer dan in 2008 de stijging van de primaire uitgaven in de hand werken. Deze grotere invloed zou echter ruimschoots worden geneutraliseerd door de minder sterke toename van de aankopen van goederen en diensten. Tegelijkertijd zou de reeds krachtige toename van de sociale-zekerheidsuitgaven nog versnellen als gevolg van het verwachte verloop van de uitgaven in het kader van het stelsel van de dienstcheques, alsook van de uitgaven voor gezondheidszorg, die voor pensioenen en de werkloosheidsuitkeringen. Deze laatste twee uitgavencategorieën zouden worden beïnvloed door, onder meer, een reeks welvaartsaanpassingen. Voor de gemeenschappen en gewesten en voor de lokale overheden zouden de uitgaven daarentegen in vrij beperkte mate toenemen.

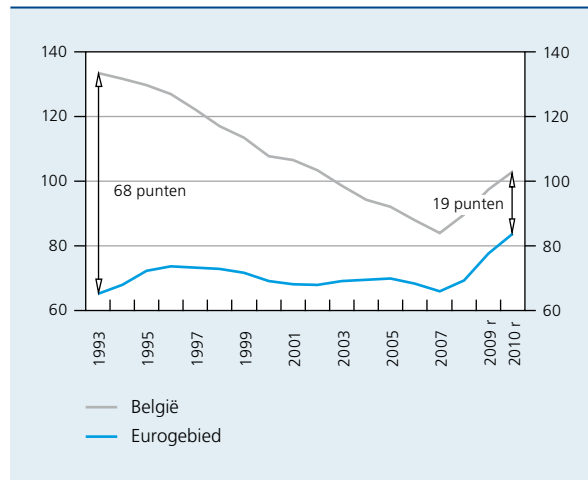
Het stijgingstempo van de primaire uitgaven valt voor 2010 moeilijk in te schatten, aangezien nog geen begrotingen beschikbaar zijn. In de projecties wordt echter wel al rekening gehouden met een aantal maatregelen tot verhoging van de sociale uitkeringen, die de uitgaven voor de sociale zekerheid zullen opvoeren, zij het minder dan in 2009. De uitgaven van de federale overheid zouden bijzonder krachtig groeien, onder meer door de inwerkingtreding van de tot dusver genomen maatregelen inzake een verlaging van de bedrijfsvoorheffing. Voor de gemeenschappen en gewesten berusten die projecties grotendeels op de in het verleden opgetekende ontwikkelingen, die werden gezuiverd voor de invloed van de electorale cyclus van dit beleidsniveau op de investeringen, die zouden teruglopen. De uitgaven van de lokale overheden zouden, onder invloed van een relatief krachtig herstel van de investeringen, opnieuw een groei in de buurt van hun trendmatig tempo laten optekenen.

4.4 Schuld

Tussen 1993 – toen de overheidsschuld haar maximumniveau van 133,5 pct. bbp bereikte – en 2007 is de schuldgraad van de gezamenlijke overheid onafgebroken gedaald met gemiddeld 3,5 procentpunten per jaar, vooral onder de impuls van endogene factoren zoals het primaire overschot, de daling van de impliciete rente op de overheidsschuld en de groei van de economie. Eind 2007 bedroeg de schuldgraad nog 84 pct. bbp. Het verschil tussen de schuldgraad van België en die van het eurogebied liep bijgevolg terug van 68 procentpunten bbp in 1993 tot 18 punten in 2007.

Sindsdien is de trend omgeslagen en is de overheidsschuld opnieuw beginnen toe te nemen. In 2008 steeg ze met 5,7 procentpunten bbp ten gevolge van exogene factoren. Daartoe behoorden voornamelijk de kapitaalinjecties en de

GRAFIEK 6 GECONSOLIDEERDE BRUTO SCHULD
(procenten bbp)

Bronnen: EC, INR, NBB.

kredieten die aan de financiële instellingen werden toegekend tegen de achtergrond van de crisis in deze sector. Aangezien België krachtiger en eerder door de financiële crisis werd getroffen dan het eurogebied als geheel, nam de schuldgraad van de overheid er sterker toe.

In 2009 en 2010 zou de schuld van de gezamenlijke overheid opnieuw fors oplopen, zij het ietwat trager dan gemiddeld in het eurogebied. Deze stijging zou vóór alles voortvloeien uit endogene veranderingen, wegens de verwachte begrotingstekorten en, vooral in 2009, de daling van het bbp. Eind 2009 zou de schuldgraad 97,4 pct. bbp bedragen. In 2010 zou de schuld verder toenemen en uitkomen op 103 pct. bbp.

5. Beoordeling van de risicofactoren

De wereldeconomie, maar ook de economie van het eurogebied en die van België maken in ieder opzicht een bijzonder onzekere periode door. De economische subjecten, de overheid en de monetaire autoriteiten worden geconfronteerd met een geheel nieuwe situatie waarin moeilijk te voorspellen valt welke effecten hun acties zullen hebben. Net als voor de voorspellers, komt het er voor hen hoofdzakelijk op aan dag na dag de ontwikkelingen te volgen en hun inschatting dienovereenkomstig aan te passen.

Ondanks de grote onzekerheid waarmee de huidige economische situatie omgeven is, sluiten de resultaten van de Bank nauw aan bij de recente projecties van de andere instellingen, zowel inzake het verloop van de activiteit als inzake dat van de inflatie. Toch is het raadzaam aandacht

TABEL 9 VERGELIJKING VAN DE VOORUITZICHTEN VOOR BELGIË
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Bbp naar volume		Inflatie ⁽¹⁾		Begrotingsaldo ⁽²⁾		Publicatiedatum
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	
NBB – Voorjaar 2009	-3,5	-0,2	0,1	1,3	-5,5	-6,0	juni 2009
<i>p.m. Februari 2009</i>	-1,9	–	0,5	–	-3,3	–	<i>februari 2009</i>
Federaal Planbureau (FPB)	-3,8	-0,0	0,5	1,7	-4,3	-5,6	mei 2009
IMF	-3,8	0,3	0,5	1,0	-4,7	-5,6	april 2009
EC	-3,5	-0,2	0,3	1,2	-4,5	-6,1	mei 2009
Belgian Prime News	-2,4	0,8	0,7	1,4	-3,3	-3,9	maart 2009
Consensus Economics	-3,0	0,1	0,6	1,4	–	–	mei 2009
Economist's Poll	-3,0	0,2	0,6	1,4	–	–	mei 2009
<i>p.m. Realisaties 2008</i>		1,0		4,5		-1,2	

(1) HICP, behalve het FPB: deflator van de consumptieve bestedingen van de particulieren.

(2) Procenten bbp.

te hebben voor de risicofactoren die een impact kunnen hebben op deze projecties.

Zo is het risico dat de financiële spanningen zich naar de reële economie zouden verspreiden – een risico waarvan gewag werd gemaakt bij de voorgaande publicatie van de projecties – tijdens de voorbije zes maanden op dramatische wijze bewaarheid, met een totaal onverwachte snelheid en abruptheid. We zouden graag geloven dat, wat het tempo van de vraagverzwakking betreft, het ergste achter de rug is, een hoop die onder meer berust op de stabilisering van bepaalde indicatoren die doorgaans een vooruitlopend karakter hebben. Het is evenwel raadzaam na te gaan of die eigenschap ook in de huidige context geldt, dan wel of deze positieve tekenen ditmaal zullen worden doorprikt. Vanwege haar omvang en haar synchroniciteit in de voornaamste economieën, zal de recessie immers aanleiding geven tot een langdurig aanpassingseffect van de werkgelegenheid en de investeringen, waardoor het herstel van de binnenlandse vraag zal worden gehinderd. Voorts blijft de positie van de financiële instellingen, algemeen beschouwd, gespannen, en bovenop de rechtstreekse effecten van de financiële crisis komen voortaan ook nog die van de conjunctuurverslechtering, zoals blijkt uit de toename van het aantal faillissementen. Deze factoren zijn in de projecties verwerkt, maar het is bijzonder moeilijk om de omvang en de duur van de effecten ervan in cijfers te vertalen.

Zoals ook in het verleden werd vastgesteld, wijzen de projecties van de Bank voor België, net zoals die van het Eurosysteem voor het eurogebied, op een zekere persistentie van de inflatie en van de loonstijging, zodra het tijdelijke effect dat resulteert uit het recente verloop van de prijzen van aardolieproducten zal zijn uitgewerkt. De algemene zwakte van de vraag zou dus niet uitmonden in een deflatie. Dit resultaat berust onder meer op het verwachte gunstige effect van de verlagingen van de basisrentetarieven en van de verruiming van de liquiditeitsverstrekking om te voorkomen dat de inflatieverwachtingen zich naar een te laag niveau zouden ontkoppelen.

De omvang van de recessie doet ook vragen rijzen over de vooruitzichten op lange termijn. De acties die de monetaire autoriteiten en de overheid hebben ondernomen, zijn in deze fase essentieel om het financiële systeem te herstellen en de activiteitenvertraging te temperen. Die acties zullen echter moeten worden heroverwogen op het moment dat de economische situatie zal verbeteren, opdat ze geen aanleiding zouden geven tot ongewenste ontwikkelingen inzake inflatie en om de overheidsfinanciën beheersbaar te houden. Bovendien zullen de potentieel negatieve effecten van de recessie op de lange-termijngroei in de mate van het mogelijke moeten worden beperkt door maatregelen die erop gericht zijn de productiviteit te herstellen en te vermijden dat een gedeelte van de bevolking permanent uit de arbeidsmarkt zou worden gestoten.

Bijlage

PROJECTIES VOOR DE BELGISCHE ECONOMIE: SYNTHESE VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008	2009 r	2010 r
Groei (voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)					
Bbp naar volume	3,0	2,6	1,0	-3,5	-0,2
Bijdragen tot de groei:					
Binnenlandse bestedingen, ongerekend de voorraadwijziging ..	2,1	2,8	2,0	-1,4	0,0
Netto uitvoer van goederen en diensten	0,1	-0,3	-1,0	-1,0	-0,3
Voorraadwijziging	0,9	0,1	0,0	-1,1	0,1
Prijzen en kosten					
Geharmoniseerde consumptieprijsindex	2,3	1,8	4,5	0,1	1,3
Gezondheidsindex	1,8	1,8	4,2	0,8	1,1
Bbp-deflator	2,3	2,4	1,7	1,1	1,1
Ruilvoet	-0,7	0,5	-2,8	1,0	0,1
Loonkosten per eenheid product in de particuliere sector	1,5	3,1	3,9	2,9	-0,1
Uurloonkosten in de particuliere sector	3,1	3,7	3,5	2,3	0,4
Productiviteit per arbeidsuur in de particuliere sector	1,6	0,6	-0,4	-0,5	0,5
Arbeidsmarkt					
Binnenlandse werkgelegenheid (gemiddelde jaar-op-jaar verandering, in duizenden personen)	58,1	77,4	71,2	-36,5	-79,6
Totaal arbeidsvolume ⁽¹⁾	1,5	2,0	1,2	-3,0	-0,8
Geharmoniseerde werkloosheidsgraad ⁽²⁾ (pct. van de beroepsbevolking)	8,3	7,5	7,0	7,7	9,2
Inkomens					
Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren	2,5	2,8	-0,1	1,0	0,0
Spaarquote van de particulieren (pct. van het beschikbare inkomen)	12,9	13,7	12,7	14,6	14,5
Overheidsfinanciën⁽³⁾					
Financieringssaldo (pct. bbp)	0,3	-0,2	-1,2	-5,5	-6,0
Primair saldo (pct. bbp)	4,2	3,6	2,5	-1,6	-2,1
Overheidsschuld (pct. bbp)	87,9	84,0	89,7	97,4	103,0
Lopende rekening (volgens de betalingsbalans, pct. bbp)	2,0	1,7	-2,5	-2,4	-2,5

Bronnen: EC, ADSEI, INR, NBB.

(1) Totaal aantal gewerkte uren in de economie.

(2) « Adjusted series » (Eurostat).

(3) Volgens de in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten (EDP) gebruikte methodologie.

De nieuwe conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België

I. De Greef
C. Van Nieuwenhuyze *

Inleiding

De conjunctuurindicator is één van de meest waardevolle statistieken die de Nationale Bank van België maandelijks publiceert. Zijn faam is te danken aan de betrouwbare wijze waarop hij reeds decennia lang maandelijks het verloop van de economische activiteit van het land weer spiegelt. Het belang van de indicator overschrijdt daarbij zelfs de landsgrenzen, vermits hij als een vooroplopende en nauwkeurige indicator van de economische groei in het eurogebied wordt beschouwd. Iedere maand kijken tal van analisten met belangstelling uit naar de Belgische conjunctuurbarometer, die binnen het eurogebied tevens tot één van de eerst gepubliceerde activiteitsindicatoren behoort.

De indicator wordt opgesteld op basis van de antwoorden op de maandelijks conjunctuurenquête die de Bank bij de ondernemingen in België organiseert. Hoewel met de enquête reeds in 1954 van start werd gegaan, duurde het tot 1972 vooraleer de resultaten ervan, ten behoeve van de economische analyse, samengevat werden in een conjunctuurindicator. Deze methodologie werd in 1983 en 1990 herzien⁽¹⁾. Om de kwaliteit van de conjunctuurindicator te vrijwaren, is het van belang deze methodologie te gepasten tijde te heroverwegen. Zo kan de gewijzigde economische omgeving een aanpassing vergen, of kan de ervaring onvolmaaktheden aan het licht brengen. De Bank heeft thans geoordeeld dat het wenselijk was de

methodologie van 1990, die zeer robuust is gebleken, te herzien.

Dit artikel presenteert de nieuwe berekeningsmethode van de conjunctuurindicator, die sedert april 2009 wordt toegepast. Deze herziening drong zich gaandeweg op door de uitbreiding van de enquête in 1994 naar de dienstverlening aan bedrijven, waarvan de resultaten tot vóór deze methodologische wijziging niet in de conjunctuurindicator werden opgenomen. Daarnaast liet de conjunctuurindicator in het recente verleden enkele ongewenste korte-termijnschommelingen optekenen. De aanpassingen aan de methodologie van 1990 werden beperkt gehouden en hebben enkel betrekking op de berekening van de synthetische curven, door een gewijzigde selectie van de vragen die in de synthetische curven per bedrijfstak worden opgenomen en door de curve van de diensten te integreren in de algemene indicator. Daarbij werd beoogd de correlatie tussen de indicator en de groei van het bruto binnenlands product (bbp) te versterken, de ongewenste korte-termijnvolatiliteit terug te dringen en zijn vooroplopende gedrag te behouden. Daarmee komt de nieuwe indicator tegemoet aan de door de verschillende gebruikers opgelegde eisen en kon de publicatieachterstand van de afgevlakte algemene indicator zonder kwaliteitsverlies worden teruggebracht van vier tot twee maanden.

Vooraleer in te gaan op de herziening van de indicator, schetst dit artikel het algemene kader van de indicator en de conjunctuurenquête. Het eerste deel beschrijft aldus hun historiek, algemene methodologie en gebruikstoepassingen. Deze laatste leggen een aantal kwaliteitscriteria op waar een goede conjunctuurindicator aan moet

* De auteurs danken Pierre Crevits, Luc Dresse en Jean-Paul Vonck voor hun waardevolle bijdrage.

(1) De oorspronkelijke methodologie en de herzieningen ervan werden gepubliceerd in het Tijdschrift van de Nationale Bank van België van respectievelijk oktober 1972, september 1983 en augustus-september 1990.

voldoen en die centraal stonden bij de methodologische herziening, die gedetailleerd wordt behandeld in deel twee. In het laatste deel van dit artikel wordt het verloop van de nieuwe indicator vergeleken met de oude indicator. De conjuncturele informatie in dit artikel loopt tot en met maart 2009.

1. Algemeen kader

1.1 Historiek conjunctuurenquêtes en metadata

HISTORIEK

Nadat in de jaren dertig met de conjunctuurenquêtes van start werd gegaan in de Verenigde Staten, en in 1949 in West-Duitsland, maakte België in 1954 deel uit van de landen die als eerste conjunctuurenquêtes verrichtten bij de ondernemingen.

Verschillende, door het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) vertegenwoordigde beroepsfederaties, hadden de Bank verzocht dergelijke conjunctuuronderzoekingen te organiseren zodat zij, bovenop de gegevens afkomstig van kwantitatieve statistieken, tijdig over economische informatie zouden kunnen beschikken. De praktische organisatie kwam tot stand in nauwe samenwerking met de verschillende beroepsfederaties. Door hun kennis van de bedrijfstakken en door hun nauwe contacten met de ondernemers bleken deze federaties een kostbare hulp bij de keuze van de bedrijfstakken en bij de uitbouw van een representatief staal van ondernemingen.

Vanaf 1970 liep het aantal deelnemers systematisch op en werden de conjunctuurenquêtes uitgebreid tot vrijwel alle belangrijke deeltakken van de verwerkende nijverheid, de handel en de bouw. Vanaf 1994 werd de enquête ook uitgebreid tot de dienstensector, waar in 2004 tevens van start werd gegaan met een enquête in de horeca en het toerisme.

Hoewel de enquêtes reeds sinds 1954 werden georganiseerd, duurde het tot 1972 vooraleer de resultaten ervan, ten behoeve van de economische analyse, werden samengevat in één algemene conjunctuurindicator. De methodologie voor het berekenen van deze conjunctuurindicator werd in 1983 en in 1990 herzien. Vanaf 1962 worden de enquêtes door de Europese Unie geharmoniseerd. Deze harmonisatie heeft betrekking op het soort van vragen⁽¹⁾, de antwoordmogelijkheden, de transformatie van de kwalitatieve antwoorden in een balansresultaat per vraag, maar niet op de methodologie

voor het opstellen van vertrouwensindicatoren, hoewel de Europese Commissie (EC), op basis van de nationale enquêtegegevens, voor eigen rekening en voor de verschillende landen wel geharmoniseerde vertrouwensindicatoren berekent (EC, 2007)⁽²⁾.

Sedert de publicatie, in 1999, van een artikel⁽³⁾ in The Wall Street Journal over het feit dat de Belgische conjunctuurindicator een goed voorspeller is van de economische groei in het eurogebied, wordt de indicator van de Bank internationaal geprezen en overstijgt hij het belang dat op basis van de grootte van de Belgische economie zou worden vermoed. Hij wordt ook regelmatig door de Raad van Bestuur van de ECB in beschouwing genomen bij de beraadslaging over het monetaire beleid voor het eurogebied en hij wordt ook vaak aangewend door economische organisaties van de Europese Unie.

METADATA

De kwaliteit van de conjunctuurenquête van de Bank is met name te danken aan de representativiteit van het deelnemersstaal. Door de nauwe samenwerking met de verschillende beroepsfederaties telt de enquête momenteel ruim 5.000 deelnemers, die ongeveer 22 tot 33 pct. van de totale omzet of werkgelegenheid in hun sector vertegenwoordigen, wat naar internationale normen als zeer behoorlijk kan worden beschouwd.

Bovendien is de enquête van de Bank zeer gedetailleerd, zowel op het gebied van de gestelde vragen maar ook, en vooral, op het gebied van de ondervraagde bedrijfstakken. Behalve voor de vier hoofdsectoren worden voor 88 deeltakken samengevatte indicatoren – synthetische curven genaamd – opgesteld. Doordat aan de deelnemers het gedetailleerde resultaat op het niveau van de individuele bedrijfstak wordt verstrekt en door hen als zeer waardevol wordt beschouwd, kan de enquête maandelijks op een bijzonder grote respons van méér dan 90 pct. rekenen. Deze hoge responsgraad wordt eveneens in de hand gewerkt door de eenvoudige vraagstelling die is afgestemd op de activiteiten van de onderneming en door de kwalitatieve antwoordvorm die geen lastig opzoekwerk vergt.

(1) Het staat de lidstaten echter vrij extra vragen in de enquête op te nemen.

(2) Deze indicatoren hebben tot doel een internationale vergelijking mogelijk te maken. Zij worden berekend door de diensten van de Europese Commissie (DG-ECFIN) en worden aan het einde van iedere maand beschikbaar gesteld op hun website, dat is ongeveer 5 tot 10 dagen nadat de nationale instellingen hun eigen vertrouwensindicatoren publiceren.

(3) The Wall Street Journal (1999), « Euroland discovers a surprise indicator: Belgian confidence ».

TABEL 1 METADATA VAN DE CONJUNCTUURENQUÊTE
(2006)

	Verwerkende nijverheid	Handel	Bouw	Dienstverlening aan bedrijven
Sinds	1954	1954	1956	1994
Populatie ⁽¹⁾	22.936	33.100	29.831	27.888
Steekproef ⁽²⁾	1.950	1.300	1.050	1.100
Dekkingsgraad steekproef (pct.) ⁽³⁾	33	23	22	28
Responsgraad (pct.)	96	94	96	90
Aantal vragen ⁽⁴⁾	13	10	13	12
Aantal deeltakken ⁽⁵⁾	60	15	8	5

Bron: NBB.

(1) Aantal ondernemingen die een jaarrekening neerlegden volgens de balanscentrale.

(2) Aantal ondernemingen die aan de maandelijkse conjunctuurenquête deelnemen.

(3) In procenten van de totale omzet (verwerkende nijverheid, handel) of werkgelegenheid (bouw, diensten) in de sector.

(4) Totaal aantal vragen in de maandelijkse enquête.

(5) Aantal deeltakken waarvoor een synthetische curve wordt berekend.

1.2 Doel en methodologie

1.2.1 Doel: spiegel van de conjunctuur

Conjunctuurenquêtes hebben tot doel kwalitatieve informatie te verzamelen aan de hand waarvan de conjunctuurcyclus in beeld kan worden gebracht.

Volgens de definitie van Burns en Mitchel (1964): «*Business cycles are a type of fluctuation found in the aggregate economic activity of nations that organize their work mainly in business enterprises: a cycle consists of expansions occurring at about the same time in many economic activities, followed by similarly general recessions, contractions, and revivals which merge into the expansion phase of the next cycle; this sequence of changes is recurrent but not periodic*» kunnen conjunctuurcycli omschreven worden als recurrente, min of meer regelmatige, fluctuaties in macro-economische variabelen. Deze definitie is echter voor interpretatie vatbaar.

Zo werd het concept «*many economic activities*» met opzet vaag gehouden, om te benadrukken dat het een gemeenschappelijke beweging van tal van variabelen betreft (productie, werkgelegenheid, consumptie, prijzen, rentetarieven, enz.). In de praktijk meet men de conjunctuurcyclus aan de hand van een beperkt aantal variabelen of een omzichtig gekozen referentievariabele, zoals het bruto binnenlands product, die een exhaustieve en betrouwbare synthese biedt van de economische ontwikkelingen.

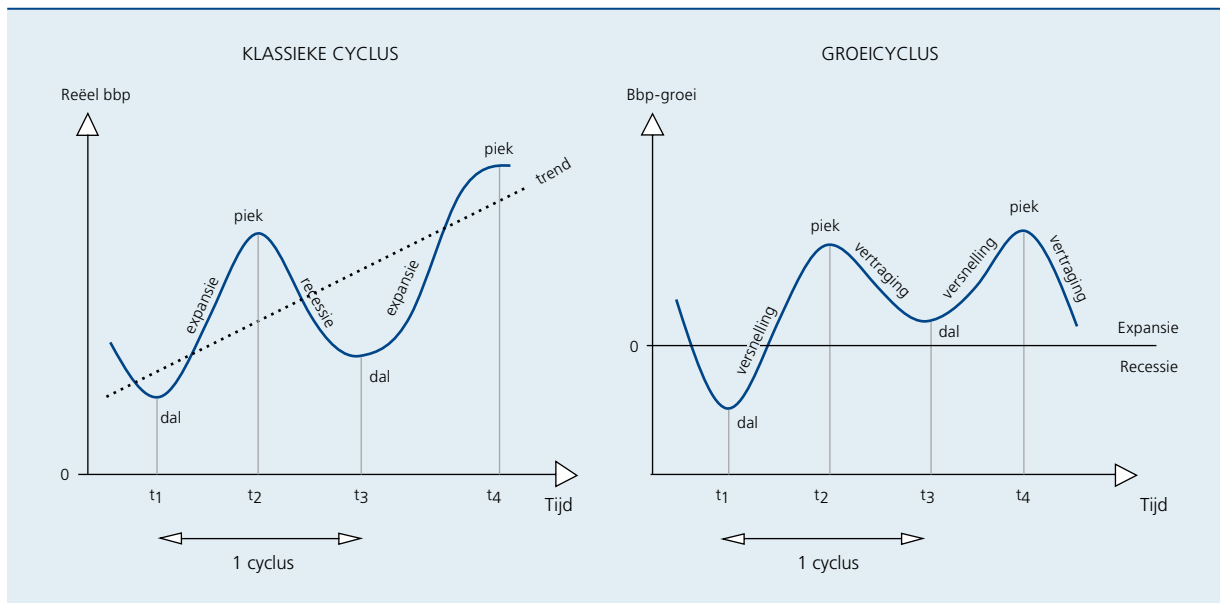
Belangrijk is eveneens het onderscheid tussen klassieke cycli en groeicycli. Oorspronkelijk had de definitie van Burns en Mitchell betrekking op variaties in het niveau van de economische activiteit (klassieke cycli); deze interpretatie wordt nu nog steeds gebruikt door het National Bureau of Economic Research (NBER) in de Verenigde Staten. Vermits in de naoorlogse geschiedenis absolute dalingen van het productieniveau zeldzamer zijn geworden, is de klemtoon eerder op groeicycli komen te liggen. Deze cycli bestuderen fluctuaties van de economische activiteit rondom een trend. Om de trend uit de reeks te verwijderen, kan men een beroep doen op geavanceerde decompositiemethoden om de trend van de cyclus te onderscheiden, die echter elk hun nadeel hebben. In de praktijk beperkt men zich daarom vaak tot het analyseren van variaties in de groeivoet van de economische activiteit (eveneens groeicycli of groeivoetcycli genoemd)⁽¹⁾.

Een derde punt van discussie is de lengte van een cyclus. Hoewel deze geenszins vastligt en varieert van cyclus tot cyclus, wordt de lengte van groeicycli verondersteld zich te situeren tussen 1,5 tot 8 jaar⁽²⁾, alle andere bewegingen dienen aldus gezien te worden als

(1) Mintz (1969) vergeleek voor tal van economische reeksen hun groeivoet en hun afwijking t.o.v. hun trend en concludeerde dat de verkregen cycli niet wezenlijk van elkaar verschillen. Om die reden, en vermits het nemen van een groeivoet kan worden gezien als een eenvoudige vorm van trendeliminatie, worden beide methoden groeicycli genoemd.

(2) Zie b.v. Baxter en King (1999), King en Plosser (1994), Stock en Watson (1998) en Christiano en Fitzgerald (2003). Het is belangrijk hierbij op te merken dat Burns en Mitchell reeds een minimum- (16-22 maanden) en maximumduur (100-106 maanden) vermeldden, maar te kennen gaven dat deze duur door de tijd heen veranderingen kan ondergaan. De vaststelling van Burns en Mitchell gold trouwens voor de duur van klassieke cycli, die over het algemeen langer duren en minder symmetrisch verlopen.

GRAFIEK 1 SCHEMATISCHE VOORSTELLING VAN DE CONJUNCTUURCYCLUS

Bron: NBB.

korte-termijnbewegingen (sezoenschommelingen en irreguliere factoren) en lange-termijnbewegingen. Gegeven de noodzaak aan complexe methoden om deze variaties van elkaar te scheiden, wordt in de praktijk de conjunctuurcyclus echter vaak weergegeven door bijvoorbeeld de jaar-op-jaar groei van het bbp, waarin seizoenschommelingen grotendeels zijn uitgeschakeld, de irreguliere component wordt onderdrukt, en aldus voor een groot deel bepaald wordt door conjuncturele variaties.

Net zoals er geen absolute consensus bestaat over het begrip conjunctuurcyclus bestaat er ook, gegeven de specificiteit van iedere conjunctuurcyclus, geen allesomvattende verklarende theorie, en blijft een conjunctuurcyclus in de eerste plaats een empirisch gegeven («*measurement without theory*», Koopmans, 1947).

Als theoretische verklaringen kan gewezen worden op exogene factoren, zoals oorlogen, weersomstandigheden, politieke factoren, olieprijs, enz. Tal van economische theorieën zijn echter opgebouwd over het belang van endogene factoren en mechanismen ter verklaring van schommelingen in de economische activiteit, zoals variaties in de geldhoeveelheid, kredietverlening (monetaire theorieën), de inherente fluctuaties van investeringen, zogenoemde «*animal spirits*», en het accelerator-multiplicator principe (Keynesiaanse theorieën), variaties in de technologische vooruitgang, preferenties en smaak (nieuw-klassieke theorieën, waaronder de *real business cycle*

theorie), rationale verwachtingen (nieuw-klassieke theorieën), of marktimperfecties (nieuw-Keynesiaanse theorieën). Minder bekende theorieën beklemtonen de rol van psychologische elementen, toegang tot informatie, enz.

1.2.2 Van conjunctuurenquête naar conjunctuurindicator: algemene methodologie

De conjunctuurenquête van de Bank tracht een beeld te scheppen van de conjunctuurcyclus door aan bedrijfsleiders enkele weloverwogen vragen te stellen over bijvoorbeeld het productietempo, de werkgelegenheid, de voorraden, enz. voor een bepaald product⁽¹⁾. De vragen, die terug te vinden zijn in bijlage 1, kunnen worden onderverdeeld in drie categorieën:

- vragen die peilen naar de recente ontwikkeling;
- vragen die peilen naar de beoordeling door de bedrijfsleiders;
- vragen die peilen naar de vooruitzichten.

Meestal kan de respondent kiezen uit drie antwoordmogelijkheden die respectievelijk wijzen op een verbetering, een stabilisatie of een verslechtering van de economische situatie. De verkregen antwoorden zijn aldus kwalitatief van aard. Naast deze kwalitatieve antwoorden, wordt in sommige gevallen een kwantitatief gegeven verkregen,

(1) Aldus kan een onderneming meerdere enquêtes toegestuurd krijgen. Vermits de enquête erg gedetailleerd is, spreekt men op het laagste niveau eerder over een «product» dan over een bedrijfstak.

zoals het aantal maanden verzekerde activiteitsduur in de verwerkende nijverheid en de bouw.

De kwalitatieve informatie vormt de basis van de conjunctuurindicator. Vermeldenswaardig is dat, hoewel de indicator ook wel wordt aangeduid met de term ondernemersvertrouwen, dit «vertrouwen» zich grotendeels baseert op feitelijke economische ontwikkelingen (ontwikkeling orders, vraag, enz.). De constructie van de conjunctuurindicator van de Bank kan worden onderverdeeld in vier stappen (zie ook bijlage 2)⁽¹⁾.

In een eerste fase wordt voor elke vraag van een bepaalde deeltak de eenvoudige kwalitatieve informatie omgezet in een kwantitatieve tijdreeks die gelijk is aan het verschil tussen het percentage positieve antwoorden en het percentage negatieve antwoorden op die vraag (= balansresultaat), waarbij rekening wordt gehouden met het gewicht van de onderneming in haar branche gemeten aan de hand van de omzet of de werkgelegenheid.

In een tweede fase worden alle factoren verwijderd die de conjuncturele informatie verstoren. Naast een eenvoudige correctie voor seizoeninvloeden, bestaan er tal van complexe decompositiemethoden. Tot op heden beperkt de Bank zich tot een klassieke seizoenuivering aan de hand van het programma Census X-11.

De seizoengezuiverde balansresultaten worden in een derde fase doorgaans geaggregeerd tot samenvattende vertrouwensindicatoren per bedrijfstak, volgens de terminologie van de Bank «synthetische curven» of «synthetische indicatoren» en uiteindelijk ook tot één algemene samenvattende indicator, de zogenoemde «algemene synthetische (conjunctuur)curve» of kortweg «conjunctuurindicator». Deze indicatoren hebben respectievelijk tot doel het conjunctuurverloop in de bedrijfstakken en voor de gehele economie te weerspiegelen. Bij de aggregatie kan men gebruik maken van gemiddelden – al dan niet gewogen – of een beroep doen op meer complexe methoden zoals *principal components*. Omwille van de eenvoud en om maandelijkse revisies van de historische waarden te vermijden, geeft de Bank er de voorkeur aan gemiddelden te gebruiken (zie Kader).

Het is deze stap die in april 2009 werd herzien. Terwijl in 1990 de synthetische curven werden berekend als een gemiddelde van alle deelvragen, met uitzondering van de vragen over de prijzen en de productiebelemmeringen en die welke na 1985 aan de enquête werden toegevoegd, worden zij in de nieuwe methodologie berekend als het gemiddelde van een kleiner aantal vragen. De algemene conjunctuurindicator van zijn kant werd volgens de methodologie van 1990 berekend als een gewogen gemiddelde

van de synthetische curven in de verwerkende nijverheid, de handel en de bouw. Volgens de nieuwe methodologie wordt de synthetische curve van de dienstverlening aan bedrijven in dit gemiddelde opgenomen.

De laatste fase betreft de uiteindelijke vorm van het resultaat. Hiervoor bestaan verschillende opties die mede verklaren waarom de indicatoren van land tot land verschillen. In België wordt het resultaat verkregen in fase drie niet verder verwerkt tot bijvoorbeeld een index en derhalve voorgesteld als balansresultaat («de bruto indicator»). De Bank publiceert naast deze bruto indicator evenwel ook een «afgevlakte indicator», die tot doel heeft de fundamentele tendens van de conjunctuur te weerspiegelen door de extreme waarden van de bruto indicator te elimineren aan de hand van een statistische afvlakkingsprocedure. Ook deze procedure werd in april 2009 herzien, zij het alleen voor de algemene indicator, waardoor de publicatieachterstand van de afgevlakte algemene indicator teruggebracht werd van vier tot twee maanden.

1.3 Gebruik

Om de kwaliteit van de conjunctuurindicator te waarborgen, is het van belang de methodologie te gepasten tijde te heroverwegen. Om te oordelen of een methodologische wijziging opportuun is, kan het aangewezen zijn te herinneren aan het gebruik van de conjunctuurenquêtes. Dit gebruik maakt het mogelijk enkele kwaliteitsvereisten te definiëren waar een goede conjunctuurindicator aan moet voldoen en die centraal stonden bij de uitwerking van de nieuwe methodologie.

1.3.1 Voordelen van conjunctuurenquêtes ten opzichte van kwantitatieve gegevens

Kwalitatieve conjunctuurindicatoren, waar de indicator van de Bank toe behoort, danken hun gebruik voor een deel aan de voordelen die zij bieden ten opzichte van kwantitatieve gegevens.

Door de eenvoudige kwalitatieve vraagstelling en berekening, zijn de enquêteresultaten snel beschikbaar, meer bepaald – in het geval van België – ongeveer 10 dagen vóór het einde van de maand waar zij betrekking op hebben. Daardoor verschaffen zij als eerste informatie over de activiteit in een bepaald kwartaal. Overige activiteitsindicatoren, zoals de industriële productie en de buitenlandse handel, zijn in België pas 55 en 75 dagen

(1) Dit algemene schema wordt ook gehanteerd door andere producenten van vertrouwensindicatoren zoals het IFO of de EC. Elke instelling maakt binnen dit kader evenwel specifieke keuzen, waardoor de methodologieën verre van geharmoniseerd zijn.

na het einde van het kwartaal compleet. Hoewel het bbp reeds 30 dagen na het einde van het kwartaal wordt gepubliceerd, volgt een meer nauwkeurige en uitgebreide raming pas na 70 en 120 dagen.

In tegenstelling tot het bbp worden de enquêteresultaten niet herzien en hebben zij eveneens het voordeel beschikbaar te zijn op maandbasis. Bovendien bieden zij een breed overzicht van de economische ontwikkelingen met inbegrip van het verloop van de werkgelegenheid en de prijzen. Daarnaast omvatten zij ook informatie over variabelen die niet of moeilijk meetbaar zijn via kwantitatieve data, zoals verwachtingen, de capaciteitsbezetting, enz.

Tot slot is hun correlatie met de kwantitatieve referentiev variabelen doorgaans groot en geven zij in sommige gevallen een zuiverder signaal daar zij een minder erratic verloop kennen omdat zij niet of in mindere mate onderhevig zijn aan bijvoorbeeld het effect van stakingen of andere tijdelijke factoren.

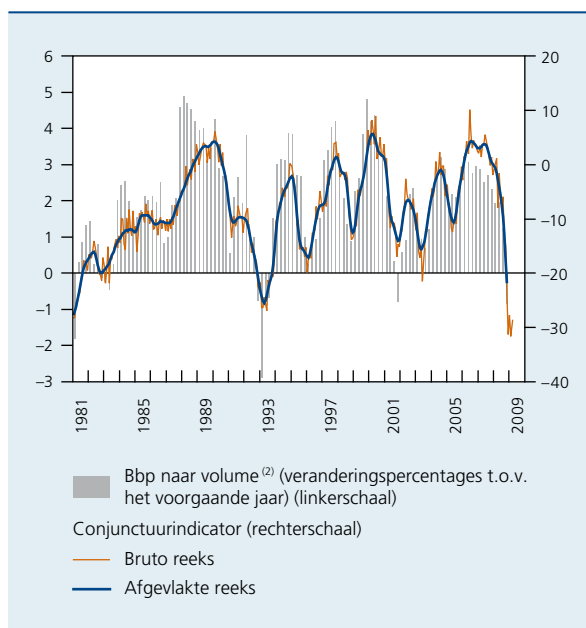
In tegenstelling tot kwantitatieve statistieken hebben zij evenwel het nadeel dat zij geen exhaustieve dekking van de economische activiteit bieden en uitgedrukt zijn in een weinig tastbare eenheid (punten versus groei of euro's). Overigens hebben deze indicatoren enkel tot doel de conjuncturele fluctuaties van de economische variabelen te meten, waardoor zij niet kunnen worden aangewend om de structurele relaties binnen een economie te analyseren.

1.3.2 Gebruikstoepassingen van de conjunctuurenquêtes

De conjunctuurenquêtes worden op intensieve wijze aangewend bij de economische analyse en berichtgeving, die tot doel heeft het conjunctuurverloop te volgen. Daarnaast worden de enquêteresultaten ook gebruikt om op informele wijze, vaak via grafische inspectie, of op modelmatige wijze projecties op te stellen voor bepaalde referentiev variabelen zoals de bbp-groei. De informatie die zij bevatten over variabelen die niet kunnen worden gemeten aan de hand van kwantitatieve statistieken leent zich voorts tot gericht macro-economisch onderzoek. De enquêtes maken het ook mogelijk om de economische ontwikkelingen op een gedetailleerd niveau in te schatten, bijvoorbeeld per bedrijfstak of per regio.

De conjunctuurenquêtes zijn het instrument bij uitstek om de conjuncturele situatie in *real time* te volgen. Hun verloop toont aan of de economische groei versnelt of vertraagt. Zij blijken ook geschikt om keerpunten van de conjunctuurcyclus in een vroeg stadium te identificeren. Dit danken zij in de eerste plaats aan het feit dat zij sneller beschikbaar zijn dan kwantitatieve data, maar tevens aan hun betrouwbaarheid, zoals blijkt uit hun

GRAFIEK 2 ALGEMENE CONJUNCTUURINDICATOR⁽¹⁾ EN BBP

Bronnen : INR, NBB.

(1) Volgens de oude methodologie (1990).

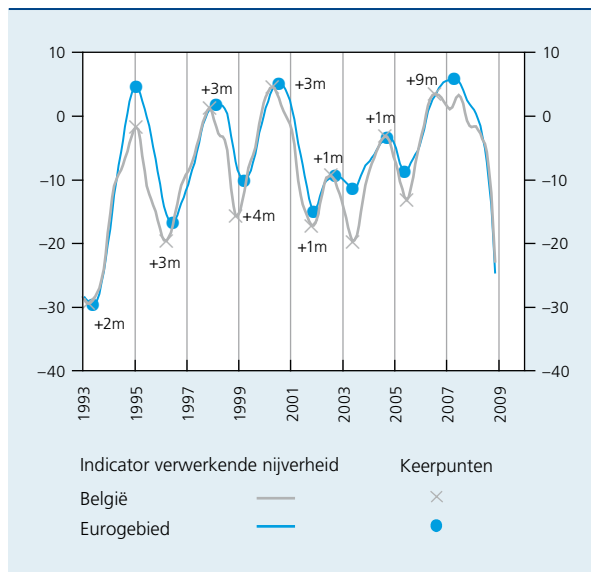
(2) Voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

nauwe correlatie met bijvoorbeeld de jaar-op-jaar groei van het bbp, die in het geval van de algemene synthetische conjunctuurindicator van de Bank oploopt tot 0,8. De identificatie van keerpunten verloopt gemakkelijker en sneller dan op basis van kwantitatieve gegevens, vermits zij doorgaans een geringere volatiliteit te zien geven, terwijl kwantitatieve data onderhevig zijn aan meetfouten.

Op basis van het verloop van enkele deelvragen, kunnen zij ook informatie verschaffen over de oorzaken en determinanten van de conjunctuur, zoals bijvoorbeeld een verslechterende externe omgeving die voornamelijk de uitvoerorders drukt.

Gelet op het belang van tijdige indicatoren om de economische situatie in te schatten, worden de enquêteresultaten – die vanwege hun publicatiedatum reeds een informatieve voorsprong hebben ten opzichte van kwantitatieve data –, nauw geanalyseerd met het oog op het samenstellen van indicatoren die een vooruitlopend karakter bezitten ten opzichte van de referentieconjunctuurcyclus. Door de synchronisatie van internationale conjunctuurcycli, kan deze referentiecyclus ook die van buurlanden of bijvoorbeeld die van het eurogebied zijn. Zo blijkt de indicator van de Bank vooruit te lopen op de economische situatie in het eurogebied («*leading*

GRAFIEK 3 VOOROPLOPENDE INDICATOR VOOR HET EUROGEBIED⁽¹⁾

Bronnen: EC, NBB.

(1) Zie Vanhælen et al. (NBB, 2000). Indicator verwerkende nijverheid van de Bank voor België volgens de nieuwe berekeningsmethode (2009). Ter identificatie van de keerpunten werden de indicatoren afgevlakt d.m.v. de NBB-afvlakingsprocedure.

indicator»⁽¹⁾). Anderzijds blijken, op nationaal niveau, de algemene indicator en de meeste deelindicatoren eerder gelijklopend met elkaar en met de economische situatie («coincident indicator»).

Op basis van enquêteresultaten kunnen ook projecties voor bepaalde kwantitatieve referentievariabelen worden opgesteld. De meest voorkomende toepassing betreft voorspellingen voor de bbp-groei op korte termijn (één tot twee kwartalen vooruit), maar zij kunnen ook nuttig zijn bij het inschatten van het toekomstige verloop van bepaalde deelvariabelen zoals de uitvoer, de consumptie, enz. Dit kan op informele wijze gebeuren, via grafische inspectie, of modelmatig, waarin zij afzonderlijk (univariate regressies) of in combinatie met kwantitatieve data (b.v. factormodellen) gebruikt worden. In vergelijking met modellen die op puur kwantitatieve data berusten, verbeteren zij doorgaans de voorspellingskracht door hun band met de referentievariabele en hun tijdige beschikbaarheid⁽²⁾.

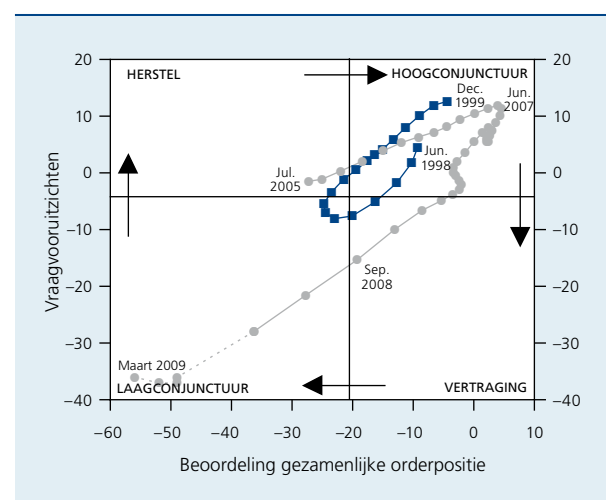
Er wordt ook in hoge mate een beroep gedaan op conjunctuurenquêtes omdat zij informatie verschaffen over variabelen die niet meetbaar zijn via kwantitatieve statistieken, zoals verwachtingen, factoren die de productie belemmeren, de bezettingsgraad van de productiecapaciteit, enz. Verschillende economische theorieën benadrukken de rol die verwachtingen spelen in de

conjunctuurcyclus. Het belang van deze factoren, alsook het verschil tussen het effectieve verloop van de economie en de verwachtingen kan geïllustreerd worden aan de hand van het conjunctuurwerk («business cycle clock»), dat het mogelijk maakt verschillende fases in een cyclus te identificeren. Zo kan een typische conjunctuurcyclus worden beschouwd als een opeenvolging van een *herstel*, waarin de verwachtingen reeds verbeteren maar de huidige situatie nog steeds geen verbetering laat optekenen, een periode van *hoogconjunctuur*, waarin zowel de verwachtingen als de effectieve situatie verbeteren, een *vertraging*, waarin de verwachtingen afnemen terwijl de effectieve situatie op peil blijft en een periode van *laagconjunctuur*, waarin beide verzwakken. Een ander voorbeeld van dergelijke variabelen betreft de gevoelsinflatie. Conjunctuurenquêtes, in dit geval de consumenten-enquête, bieden – aan de hand van de deelvragen over het prijsverloop – een maatstaf inzake de gevoelsinflatie. Zo werd vastgesteld dat de gevoelsinflatie – gemeten op basis van het verloop van de deelvraag uit de consumenten-enquête – in 2002-2003 afweek van het verloop van de werkelijke inflatie (Aucremanne et al., 2007).

(1) Meer specifiek beschikt de vertrouwensindicator van de verwerkende nijverheid over een «lead» t.o.v. de vertrouwensindicator van de verwerkende nijverheid voor het eurogebied (Vanhælen et al., 2000 en Bodier et al., 2005). Deze «lead» ontstond vanaf 1993 en deed zich sindsdien met wisselend succes voor. Als oorzaken voor deze «lead» wordt vaak verwezen naar het belang van de uitvoer in de Belgische economie en de specialisatie van de Belgische verwerkende nijverheid in halfafgewerkte producten.

(2) Zie o.a. Bahbura en Rünstler (2007). De conjunctuurindicator van de Bank vanwege zijn voorspellingskracht voor de bbp-groei overigens opgenomen in meerdere econometrische modellen, zoals in het EuroSTING model voor het eurogebied (Camacho en Perez-Quiros, 2008).

GRAFIEK 4 HET CONJUNCTUURWERK VOOR DE VERWERKENDE NIJVERHEID⁽¹⁾

Bron: NBB.

(1) De datapunten zijn opgesteld op basis van de afgevlakte reeksen van de deelvragen «vraagvoorzichten» en «beoordeling van de gezamenlijke orderpositie» in de verwerkende nijverheid. Verticale en horizontale zwarte lijnen geven de gemiddelde waarden van de desbetreffende reeksen weer sinds 1980. Datapunten vanaf december 2008 werden verkregen op basis van de bruto reeksen.

Enquêtegegevens bieden dus een bron van informatie over variabelen (inflatieverwachtingen) die een belangrijke impact kunnen hebben op andere economische variabelen (b.v. via loononderhandelingen).

Het detail van de enquêtes levert ten slotte ook waardevolle informatie op voor de beoordeling van de economische situatie op regionaal niveau en op meso-economisch niveau (op het niveau van de bedrijfstak). Deze laatste informatie is bijzonder nuttig voor bedrijfsleiders, die zich een beeld willen vormen van de economische situatie en de vooruitzichten voor hun branche. Zo kunnen zij hun beslissingen (investeringen, enz.) beter onderbouwen en kunnen zij hun relatieve positie binnen hun bedrijfstak inschatten. Kwantitatieve data zijn hiervoor vaak ontoereikend vermits zij in vele gevallen een beperkter detail hebben en met een aanzienlijke vertraging worden gepubliceerd. Deze vertrouwelijke informatie vormt een belangrijke stimulans voor de bedrijfsleiders om deel te nemen aan de enquête en speelt aldus een belangrijke rol in de praktische organisatie van de enquêtes.

1.4 Kwaliteitsvereisten van de conjunctuurindicator

Het gebruik, met voorop de beoordeling van de conjuncturele situatie en de voorspelling van de bbp-groei voor de korte termijn, maakt het mogelijk een aantal statistische criteria te definiëren, waar een goede conjunctuurindicator bij voorkeur aan voldoet:

- een hoge correlatie met de jaar-op-jaar groei van het bbp, die voor de algemene conjunctuurindicator als referentiecycclus kan worden beschouwd;
- een variatie die in hoofdzaak bepaald wordt door conjuncturele schommelingen (tussen 1,5 en 8 jaar) en dus niet door irreguliere factoren of trendcomponenten;
- een hoge informatieve waarde, i.e. een voorlopend karakter⁽¹⁾.

Het eerste en het derde criterium kunnen vrij eenvoudig berekend worden aan de hand van respectievelijk de correlatie en *cross*-correlatie tussen de indicator en de bbp-groei. Deze laatste meet de correlatie tussen deze variabelen, waarbij één van hen in de tijd wordt opgeschoven. Indien de *cross*-correlatie een maximum bereikt wanneer de waarde van de indicator voor een bepaalde

periode wordt vergeleken met een observatie van het bbp voor een daaropvolgende periode, betekent dit dat de indicator voorloopt op het bbp.

Het tweede criterium kan worden gemeten aan de hand van de afgevlakte indicator die de Bank hanteert⁽²⁾. Deze laatste weerspiegelt immers de fundamentele conjunctuurcyclus en wordt vrijwel niet verstoord door ongewenste korte-termijnbewegingen. Deze bewegingen (het zogenoemde «zaagtandmotief») zijn daarentegen wel aanwezig in de bruto indicator. De volatiliteit van de afgevlakte indicator is bijgevolg lager dan die van de bruto indicator. Een hoge verhouding tussen de variantie van de afgevlakte indicator en de variantie van de bruto indicator wijst erop dat deze laatste relatief weinig korte-termijnfluctuaties vertoont. Door deze verhouding te maximaliseren, kan men dus de ongewenste volatiliteit van de bruto indicator terugdringen.

Op basis van deze maatstaf kan de ongewenste korte-termijnvolatiliteit van de bruto indicator worden beoordeeld. Dat is niet mogelijk op basis van de standaardafwijking of de variantie van de bruto indicator op zich, aangezien niet kan worden nagegaan of deze volatiliteit toe te schrijven is aan conjuncturele schommelingen, die de indicator precies dient weer te geven, of aan irreguliere schommelingen die tot een minimum moeten worden herleid.

Deze criteria stonden centraal bij de beoordeling van de nieuwe conjunctuurindicator. Naast deze meetbare statistische criteria spelen echter een veelvoud aan andere factoren een rol bij de kwaliteitsbeoordeling van een conjunctuurindicator, zoals de beschikbare historiek van de indicator, de eenvoud van de indicator, die begrijpbaar moet zijn voor een groot en divers aantal gebruikers, alsook de afwezigheid van maandelijkse herzieningen van historische waarden.

2. De nieuwe conjunctuurindicator

De methodologische herziening heeft enkel betrekking op het berekenen van de synthetische curven. De overige elementen van de methodologie zoals de seizoenuivering of de voorstelling van de indicator als balansresultaat, werden ongewijzigd gelaten. De nieuwe methodologie verschilt van de voorgaande op drie punten:

- ten eerste worden in de synthetische curven slechts een beperkt aantal vragen opgenomen, dat schommelt tussen drie en vier vragen naargelang de bedrijfstak, terwijl volgens de methodologie van 1990 alle vragen werden opgenomen, met uitzondering van hoofdzakelijk de vragen over de prijzen;

(1) Doorgaans zal een «*leading*» indicator echter minder sterk gecorreleerd zijn met de bbp-groei dan een «*coincident*» indicator. Het feit dat een conjunctuurindicator bij voorkeur voorloopt hangt dus af van het gebruik. Wenst men een indicator die optimaal met de bbp-groei gecorreleerd is, en de huidige situatie weerspiegelt, dan is men eerder gebaat met een *coincident* indicator. Merk op dat een dergelijke *coincident* indicator eventueel wel over een *lead* kan beschikken t.o.v. andere referentievariabelen (b.v. werkgelegenheid, conjunctuursituatie in het buitenland). Zo blijkt de indicator van de Bank *coincident* t.o.v. de jaar-op-jaar groei van het Belgische bbp, maar is hij wel *leading* t.o.v. de vertrouwensindicatoren voor het eurogebied.

(2) Gecentreerd gewogen voortschrijdend gemiddelde van een gecentreerd voortschrijdende mediaan van de bruto indicator over vijf maanden, met gewichten 1/8, 1/4, 1/4, 1/4, 1/8.

- ten tweede werd de synthetische curve van de dienstverlening aan bedrijven geïntegreerd in de algemene indicator door een herziening van de gewichten die aan de verschillende bedrijfstakken worden toegekend;
- ten derde, gegeven de vermindering van de kortetermijnvolatiliteit van de bruto indicator als gevolg van bovenstaande herzieningen, kon de afvlakingsprocedure van de algemene indicator minder zwaar worden gemaakt, waardoor de publicatieachterstand van de afgevlakte algemene conjunctuurindicator werd teruggedrongen van vier tot twee maanden.

De methodologische herzieningen werden beperkt gehouden teneinde de principes van de vorige herziening niet te schaden. De methodologie van 1990 stelde onder meer op eenvoud en stabiliteit. De eenvoud had tot doel het resultaat begrijpbaar te houden voor een breed publiek, terwijl het principe van de stabiliteit de voorkeur gaf aan een resultaat dat in de daaropvolgende maanden niet wordt herzien, in tegenstelling tot wat bij de meeste

kwantitatieve statistieken het geval is. Beide principes gaven de voorkeur aan het hanteren van gemiddelden – al dan niet gewogen – bij het berekenen van de synthetische curven. Meer complexe methoden zoals *principal components* hebben als nadeel minder begrijpbaar te zijn en leiden tot herzieningen van de historische waarden. Bovendien leveren zij, in het geval van de conjunctuurenquête van de Bank, geen kwalitatief beter resultaat op dan dat wat wordt bereikt op basis van eenvoudige methoden (zie Kader).

Door de synthetische curven te baseren op een nieuwe en meer beperkte selectie van vragen uit de enquête en door de diensten te integreren in de synthetische conjunctuurindicator, werd beoogd de correlatie van de conjunctuurindicator met de bbp-groei te versterken, de ongewenste korte-termijnvolatiliteit terug te dringen en zijn voorlopig gedrag te behouden. Daarmee komt de nieuwe indicator tegemoet aan de eisen opgelegd door de verschillende gebruikers.

Kader – Berekening van de conjunctuurindicatoren: eenvoud versus complexiteit

Met de huidige herziening heeft de Bank het belangrijkste principe van de vorige methodologie, namelijk eenvoud, niet verloochend. Deze eenvoud behelst zowel het berekenen van de synthetische curven door middel van een gemiddelde als het toepassen van een statistische afvlakingsfilter om de fundamentele conjuncturele fluctuatie tot uiting te laten komen.

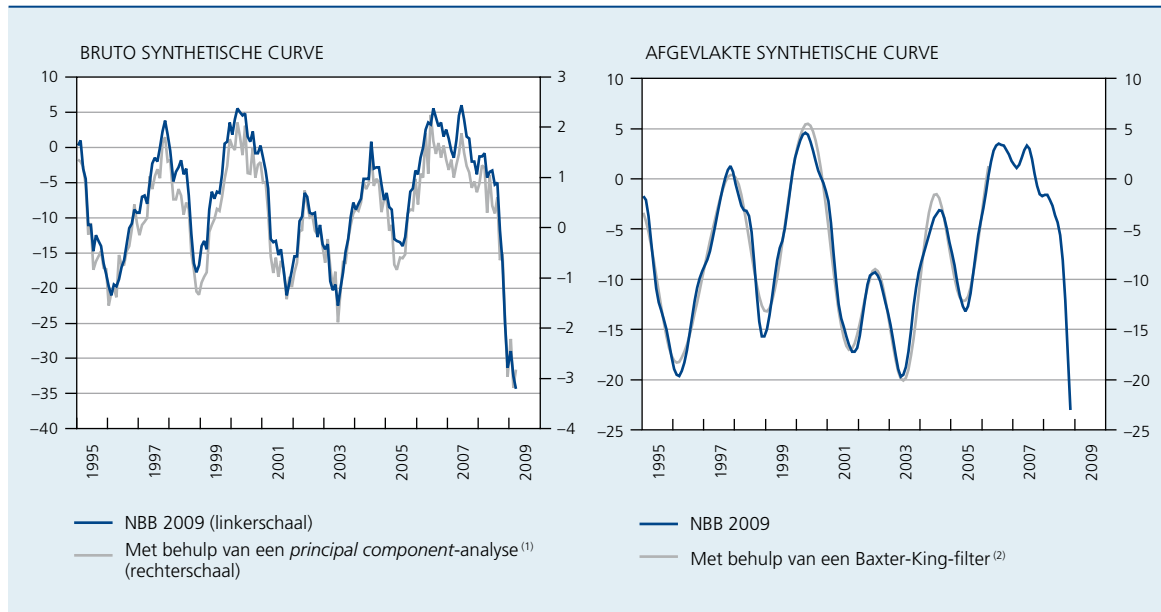
Voor beide methoden bestaan er alternatieven, bijvoorbeeld *principal components* als aggregatietechniek of de Baxter-King-filter (1999) als decompositiemethode om de conjuncturele component uit de reeks af te zonderen.

Deze meer complexe methoden hebben evenwel het nadeel dat zij leiden tot herzieningen van de historische waarden van de reeks, vermits zij steunen op statistieken zoals de standaardafwijking, covariantiematrices, enz. over een bepaalde referentieperiode, die door de tijd heen moet worden aangepast. Bovendien maken zij de resultaten minder begrijpelijk bij een groot publiek. Deze nadelen moeten worden afgewogen tegen de eventuele kwaliteitsverbetering waartoe zij kunnen leiden. In het geval van de enquête van de Bank toont een analyse aan dat deze meer complexe methoden niet tot een resultaat leiden dat kwalitatief beter is dan dat wat wordt bereikt op basis van de eenvoudige nieuwe berekeningsmethode voor de conjunctuurindicator, zodat de voorrang aan deze laatste werd gegeven.

Principal components vatten de gezamenlijke variantie van de reeksen samen in een beperkt aantal onafhankelijke factoren. De eerste factor verklaart doorgaans een groot deel van de variantie en kan als conjunctuurindicator worden gebruikt. Een toepassing op de verwerkende nijverheid toont aan dat de verkregen synthetische curve vergelijkbaar is met een gewoon gemiddelde⁽¹⁾. De *principal component*, die uitsluitend gebaseerd is op de correlatiepatronen tussen de reeksen, is echter niet in staat, in tegenstelling tot de methodologie van Bank, de korte-termijnvolatiliteit significant terug te dringen.

(1) Dit kan verklaard worden door het feit dat de *principal component*-analyse berust op een klein aantal nauw met elkaar gecorreleerde variabelen, wat doorgaans het geval is bij de conjunctuurenquête. De Business Climate Index van de Europese Commissie kan hierbij als schoolvoorbeeld gebruikt worden. Het verloop van de indicator, dat steelt op een *principal component*-analyse, verschilt niet fundamenteel van de EC-vertrouwensindicator van de verwerkende nijverheid die als gemiddelde wordt berekend.

VERWERKENDE NIJVERHEID: DOOR DE NBB TOEGEPASTE METHODOLOGIE VERSUS COMPLEXE TECHNIEKEN

Bron: NBB.

(1) Op basis van de eerste *principal component* van de tien kwalitatieve deelvragen uit de verwerkende nijverheid, gestandaardiseerde gegevens.

(2) Curve verkregen door op de bruto reeks een *low-pass* Baxter-King-filter toe te passen, die frequenties met een lengte van minder dan 18 maanden uit de bruto reeks verwijdert. De Baxter-King-filter is een constante symmetrische filter over 73 observaties.

Naast de aggregatietechniek hanteert de Bank ook een eenvoudige methode om de conjuncturele beweging uit een reeks af te zonderen, door middel van een statistische afvlakkingsfilter met constante parameters, waarvan het resultaat wordt weergegeven door de afgevlakte indicator. Deze afgevlakte indicator stemt grotendeels overeen met het resultaat bereikt op basis van een Baxter-King-filter die de korte-termijnvolatiliteit volledig kan verwijderen (zie Dresse en Van Nieuwenhuyze, 2008). Het nadeel van deze exacte decompositie is evenwel dat de Baxter-King-filter niet beschikbaar is over de laatste drie jaar. Andere gelijkaardige methoden, zoals de Christiano-Fitzgerald-filter (2003), hebben dan weer het nadeel tot herzieningen te leiden. De eenvoudige statistische afvlakkingsprocedure van de Bank, die niet wordt herzien en waarvan het verlies aan observaties voor de algemene indicator overigens werd teruggedrongen van vier tot twee maanden, blijft dan ook een eenvoudige en efficiënte methode om de conjuncturele variaties tot uiting te laten komen en maakt binnen de huidige methodologie deel uit van de kwaliteitscriteria die werden opgelegd aan de bruto indicator.

Deze resultaten verantwoorden de keuze van de Bank voor het behoud van een eenvoudige methodologie, waarbij men evenwel via een optimalisatie-oefening⁽¹⁾ op zoek ging naar de beste samenstelling van de synthetische curves en de conjunctuurindicator in functie van de correlatie met de bbp-groei, de korte-termijnvolatiliteit en het voorlopende gedrag.

(1) In Jonsson en Lindén (2009) wordt voor de indicator van het consumentenvertrouwen van de EC een gelijkaardige optimalisatietechniek toegepast, zij het met enkel aandacht voor de correlatie met het bbp en niet voor de korte-termijnvolatiliteit of het voorlopende karakter.

2.1 Herziening van de bruto indicator

2.1.1 Selectie van de vragen

Terwijl in de methodologie van 1990 de synthetische curven gebaseerd waren op alle vragen met uitzondering van in hoofdzaak de vragen over de prijzen⁽¹⁾, is de nieuwe indicator samengesteld uit een kleiner aantal vragen.

De methodologie van 1990 had tot doel een zo breed mogelijk beeld te geven van de resultaten van de conjunctuurenquête, zonder evenwel aandacht te hebben voor het daaruit resulterende verloop van de indicator en het informatieve karakter ervan voor een referentievariabele zoals het bbp.

De nieuwe methodologie kiest voor een andere aanpak, waarbij via een selectie van de vragen die in de synthetische curven worden opgenomen, getracht werd de statistische eigenschappen van de indicator, waaronder de correlatie met de bbp-groei, te verbeteren. Voor elke bedrijfstak werden die vragen geselecteerd die de beste resultaten gaven voor de drie in aanmerking genomen kwaliteitscriteria. Aldus worden de nieuwe synthetische curven van de bedrijfstakken berekend als het gemiddelde van de volgende vragen:

- in de industrie: beoordeling gezamenlijke orderpositie, beoordeling voorraden afgewerkte producten⁽²⁾, vooruitzichten werkgelegenheid, vooruitzichten vraag;
- in de handel: vooruitzichten vraag, vooruitzichten bestellingen, vooruitzichten werkgelegenheid;

- in de bouw: verloop orderbestand, verloop ingeschakeld materieel, beoordeling orderbestand, vooruitzichten vraag;
- in de dienstverlening aan bedrijven⁽³⁾: beoordeling van de activiteit, vooruitzichten activiteit, vooruitzichten algemene vraag.

Voor elke bedrijfstak leidt de nieuwe samenstelling tot een meer performante synthetische curve gemeten aan de hand van de drie kwaliteitscriteria. In vergelijking met de oude synthetische curven is:

- de correlatie met de bbp-groei hoger in de bouw en de handel en onveranderd in de verwerkende nijverheid en de dienstverlening aan bedrijven;
- de korte-termijnvolatiliteit aanzienlijk teruggedrongen vermits de variantie van de bruto curve die van de afgevlakte curve sterker benadert, met name in de verwerkende nijverheid en de handel;
- het vooroplopende karakter ten opzichte van de bbp-groei nagenoeg ongewijzigd, en licht toegenomen in de bouw.

Deze combinaties blijken stabiel door de tijd heen, in die zin dat zij ongeacht de beschouwde subperiode een beter of minstens gelijkaardig resultaat opleveren voor de drie kwaliteitscriteria dan de oude methodologie.

(1) Daarnaast hield de curve ook geen rekening met de vragen die na 1985 aan de enquête werden toegevoegd en de vragen die niet tot een balansresultaat leiden (b.v. de productiebelemmeringen of het aantal maanden verzekerde activiteitsduur).

(2) Voorzien van een minteken, gegeven het negatieve verband met de conjuncturele situatie.

(3) Voor de dienstverlening aan bedrijven wordt, bij de berekening van het balansresultaat per vraag, nu ook een weging van de individuele antwoorden toegepast, zoals reeds het geval was in de andere bedrijfstakken.

TABEL 2 SYNTHETISCHE CURVEN: STATISTISCHE EIGENSCHAPPEN
(1996-2008)

	Correlatie met de bbp-groei in België ⁽¹⁾		Variantie afgevlakte reeks / variantie bruto reeks ⁽²⁾		«Lead» (+) of «Lag» (-) t.o.v. de bbp-groei in België ⁽³⁾	
	Oud	Nieuw	Oud	Nieuw	Oud	Nieuw
Verwerkende nijverheid	0,83	0,83	0,79	0,89	0	0
Handel	0,53	0,57	0,68	0,79	0	0
Bouw	0,61	0,67	0,86	0,90	-1	0
Dienstverlening aan bedrijven	0,72	0,72	0,88	0,93	0	0
Algemene conjunctuurindicator	0,82	0,84	0,83	0,91	0	0

Bron: NBB.

(1) Correlatie tussen het niveau van de bruto reeks en de jaar-op-jaar groei van het bbp (kwartaalgegevens).

(2) Verhouding tussen de variantie van de afgevlakte reeks en de variantie van de bruto reeks. Hoe groter deze verhouding, hoe kleiner de korte-termijnvolatiliteit van de bruto reeks.

(3) Aantal maanden dat de bruto reeks vooroploopt (+) of achteroploopt (-) op de jaar-op-jaar groei van het bbp. Afgeleid uit het moment waarop de cross-correlatie tussen de indicator en de bbp jaar-op-jaar groei een maximum bereikt (maandobservaties bbp-groei verkregen via lineaire interpolatie).

De grootste verbetering die de vraagselectie met zich brengt, is de aanzienlijke vermindering van de korte-termijnvolatiliteit van de synthetische curve, met name in de verwerkende nijverheid en de handel. In deze bedrijfstakken werden de storende bewegingen die de interpretatie van de bruto reeks voorheen bemoeilijkten, met name rond conjuncturele keerpunten, grotendeels geëlimineerd.

Ook in de dienstverlening aan bedrijven werd de korte-termijnvolatiliteit gereduceerd. Anderzijds is de totale volatiliteit van de curve toegenomen. Deze toename is evenwel wenselijk vermits zij de conjuncturele beweging in de dienstensector duidelijker naar voren laat komen dan wat in het verleden het geval was.

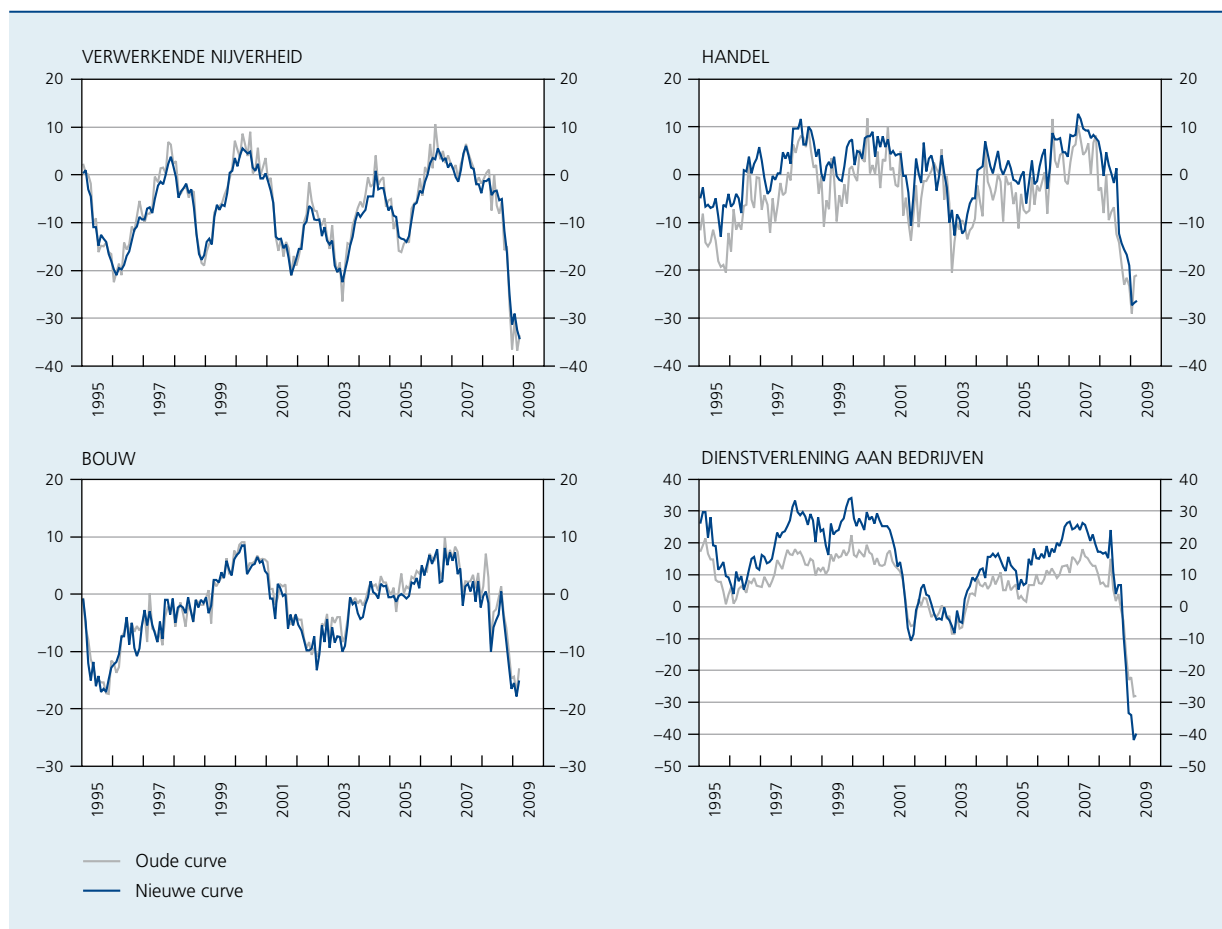
De vooruitgang inzake correlatie met de bbp-groei en voorlopend gedrag is minder sterk, wat kan worden toegeschreven aan het feit dat de verschillende vragen uit de conjunctuurenquête een vrij gelijkaardig correlatiepatroon met de bbp-groei vertonen. Daarentegen laten zij

meer uiteenlopende resultaten optekenen wat hun korte-termijnvolatiliteit betreft.

2.1.2 Integratie van de diensten

Het tweede deel van de herziening betreft de integratie van de diensten in de algemene conjunctuurindicator. Hoewel de enquête sinds 1994 werd uitgebreid naar de dienstverlening aan bedrijven, werden de resultaten tot vóór deze methodologische wijziging niet opgenomen in de algemene conjunctuurindicator. Dat de diensten tot nu toe niet werden opgenomen, had in hoofdzaak te maken met het gebrek aan een voldoende lange tijdreeks. Een dergelijke reeks is enerzijds noodzakelijk om voldoende zekerheid te hebben over haar statistische eigenschappen en anderzijds is het noodzakelijk dat de conjunctuurindicator over een voldoende lange periode kan worden beschouwd om de huidige conjunctuurcyclus met vorige cycli te kunnen vergelijken. Met op dit ogenblik ongeveer 15 jaar aan observaties weegt dit argument minder sterk door.

GRAFIEK 5 NIEUWE EN OUDE BRUTO SYNTHETISCHE CURVEN VOOR DE BEDRIJFSTAKKEN

Bron: NBB.

TABEL 3 GEWICHTEN VAN DE BEDRIJFSTAKKEN IN DE ALGEMENE CONJUNCTUURINDICATOR
(procenten)

	Verwerkende nijverheid	Handel	Bouw	Dienstverlening aan bedrijven
Oude indicator	70	15	15	0
Nieuwe indicator	65	5	15	15
<i>p.m. Toegevoegde waarde</i> ⁽¹⁾	31	24	9	36

Bronnen: INR, NBB.

(1) Aandeel in de gezamenlijke toegevoegde waarde van de bedrijfstakken die door de enquête worden gedekt, gegevens voor het jaar 2007.

Voorts zou, vanuit een economisch standpunt, de integratie van de diensten wenselijk zijn, vermits de indicator dan een meer volledig beeld van de economische activiteit zou verstrekken, dat niet beperkt blijft tot de verwerkende nijverheid, de handel en de bouw. De indicator van de diensten beschikt overigens over gunstige statistische eigenschappen, zoals een relatief hoge correlatie en een lage korte-termijnvolatiliteit, wat de kwaliteit van de conjunctuurindicator, gemeten aan de hand van de drie in aanmerking genomen criteria, zou kunnen verhogen.

Vermits de conjunctuurindicator wordt berekend als een gewogen gemiddelde van de verschillende deeltakken, dient men bij de integratie van de diensten aan deze laatste een gewicht toe te kennen en moeten de gewichten van de andere bedrijfstakken worden herzien. Net als bij de vraagselectie werden de gewichten gekozen die leiden tot de meest performante conjunctuurbarometer op basis van de drie criteria. Terwijl de huidige indicator een gewogen gemiddelde is van de synthetische curve in de verwerkende nijverheid (70 pct.), de handel (15 pct.) en de bouw (15 pct.), werden deze gewichten herzien tot 65 pct. voor de verwerkende nijverheid, 15 pct. voor de bouw, 5 pct. voor de handel en 15 pct. voor de diensten.

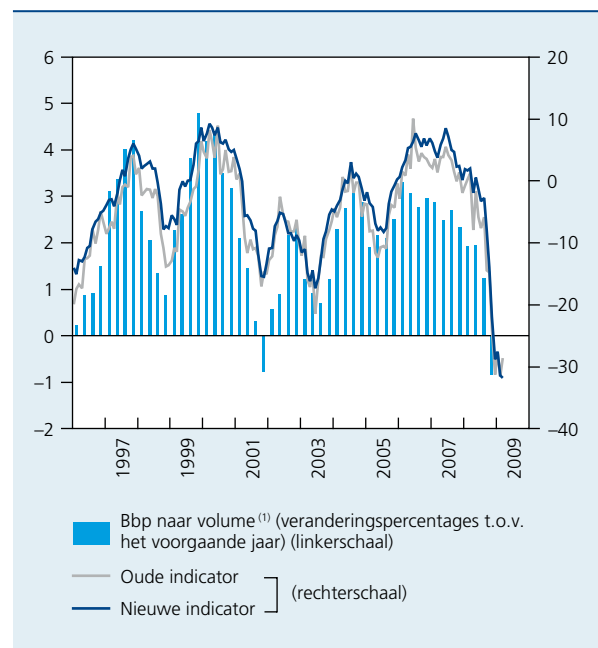
De gewichten van de bedrijfstakken wijken af van het relatieve gewicht van hun toegevoegde waarde in de Belgische economie. Het grote gewicht van de industrie in de indicator valt toe te schrijven aan de gunstige statistische eigenschappen van haar synthetische curve inzake correlatie met de bbp-groei en voorlopend gedrag. Omgekeerd heeft de handel, die op de drie in aanmerking genomen kwaliteitscriteria de laagste scores liet optekenen, een relatief klein gewicht.

2.1.3 Resultaten van de bruto indicator

Beide herzieningen resulteren in een nieuwe algemene bruto conjunctuurindicator. Niettegenstaande het verloop van de nieuwe indicator visueel nauw lijkt aan te sluiten bij de voorgaande versie, scoort de nieuwe indicator beter dan de oude indicator op de weerhouden kwaliteitscriteria.

De nieuwe indicator heeft als belangrijkste voordeel dat de erratische beweging (het zogenoemde «zaagtandmotief») van de bruto reeks werd teruggedrongen. De variantie van de bruto reeks benadert vanaf nu in sterkere mate

GRAFIEK 6 NIEUWE EN OUDE BRUTO ALGEMENE CONJUNCTUURINDICATOR EN BBP

Bronnen: INR, NBB.

(1) Voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

die van de afgevlakte curve, die in hoofdzaak bepaald wordt door conjuncturele variaties. Daarnaast vertoont de nieuwe indicator een licht hogere correlatie met de bbp-groei dan de voorgaande indicator. Het voorlopende karakter van zijn kant blijft ongewijzigd in die zin dat de nieuwe indicator, net als de oude indicator, gelijkloopt met de bbp-groei in België.

Naast de meetbare statistische voordelen, heeft de nieuwe indicator voorts het voordeel dat hij de diensten integreert, wat aan de gebruiker een coherenter en meer volledig beeld van de economie verschaft. Vermits de eerste betrouwbare enquêteresultaten in de dienstverlening aan bedrijven dateren van januari 1995, start de nieuwe indicator pas vanaf 1995. Om dit ongemak te vermijden, werd de nieuwe indicator evenwel verlengd tussen 1980 en 1995 overeenkomstig de nieuwe methodologie in termen van vragen, maar gebruik makend van de oude gewichtenstructuur. Aldus blijven de conjunctuurindicator en de synthetische curven van de verwerkende nijverheid, de handel en de bouw volgens hun nieuwe samenstelling⁽¹⁾ beschikbaar vanaf 1980.

2.2 Herziening van de afgevlakte indicator

De vermindering van de volatiliteit van de bruto indicator heeft directe gevolgen voor de afgevlakte indicator. De afgevlakte curve werd in de methodologie van 1990 geïntroduceerd door op de bruto indicator een statistische afvlakkingsfilter toe te passen en had tot doel de « fundamentele » conjunctuurbeweging te weerspiegelen. Gegeven de sterke volatiliteit van de bruto indicator werd gekozen voor een vrij krachtige dubbele symmetrische filter over telkens vijf observaties. Hoewel deze methode uitstekend en zonder revisies de volatiliteit uit de bruto indicator verwijdert, heeft zij als nadeel pas na vier maanden beschikbaar te zijn. Dankzij de teruggedrongen volatiliteit van de bruto indicator, is het evenwel mogelijk een minder sterke afvlakkingsfilter te hanteren waardoor, zonder noemenswaardig kwaliteitsverlies, de publicatieachterstand van de afgevlakte curve beperkt kan worden tot twee in plaats van vier maanden.

Aldus werd de methodologie van de algemene afgevlakte indicator herzien, en wordt deze voortaan berekend door :

- (i) het toepassen van een gecentreerde mediaan over drie maanden op de bruto reeks waarna van de verkregen reeks;
- (ii) een gecentreerd gewogen gemiddelde wordt berekend over drie observaties met gewichten 1/4, 1/2, 1/4.

(1) Tussen 1980 en 1985 is de synthetische curve van de handel evenwel gebaseerd op twee deelvragen, vermits de vraag "vooruitzichten werkgelegenheid" pas na 1985 in de enquête werd opgenomen.

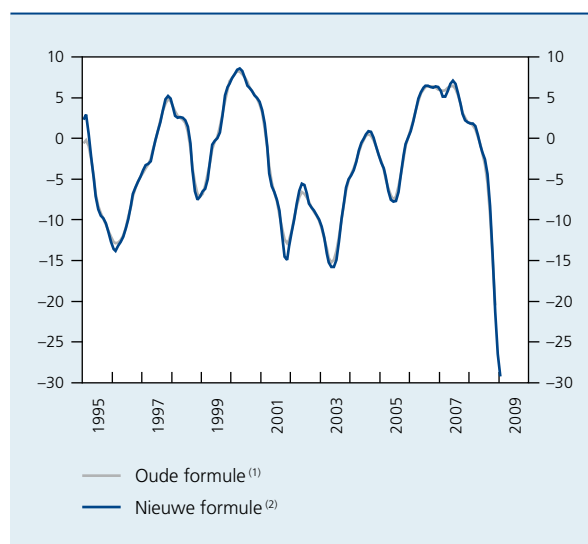
De synthetische curven die men verkrijgt door toepassing van de oude en de nieuwe afvlakkingsmethode op de nieuwe bruto indicator zijn nagenoeg identiek. De minder krachtige afvlakking blijkt geen nieuwe cycli te genereren en ook de amplitude en de keerpunten van de cycli blijven nagenoeg onveranderd. De verschillen ten opzichte van de oude afvlakkingsmethode lijken – noch qua omvang, noch qua vertekening van de werkelijke situatie – op te wegen tegen het voordeel dat de publicatieachterstand kan worden teruggedrongen.

Daar de volatiliteit van de bruto reeks op het niveau van de individuele bedrijfstakken en vragen hoger ligt dan op het niveau van de gehele economie, werd voor de synthetische curven van de bedrijfstakken en de vragen evenwel de oude (sterkere) afvlakkingsfilter behouden. De nieuwe formule zou immers het aantal keerpunten en cycli doen toenemen en erratische bewegingen in hun afgevlakte curven introduceren.

Voor de afgevlakte curven van de verschillende bedrijfstakken en de deelvragen blijft bijgevolg de oude formule behouden die, ter herinnering, bestaat uit volgende stappen:

- (i) het toepassen van een gecentreerde mediaan over vijf maanden op de bruto reeks waarna van de verkregen reeks;

GRAFIEK 7 NIEUWE EN OUDE AFLAKKINGSFORMULE TOEGEPAST OP DE NIEUWE BRUTO ALGEMENE CONJUNCTUURINDICATOR

Bron : NBB.

(1) De oude formule hanteert een gecentreerd gewogen voortschrijdend gemiddelde van een gecentreerd voortschrijdende mediaan over vijf maanden van de bruto reeks, met gewichten 1/8, 1/4, 1/4, 1/4, 1/8.

(2) De nieuwe formule hanteert een gecentreerd gewogen voortschrijdend gemiddelde van een gecentreerd voortschrijdende mediaan over drie maanden van de bruto reeks, met gewichten 1/4, 1/2, 1/4.

- (ii) een gecentreerd gewogen gemiddelde wordt berekend over vijf observaties met gewichten 1/8, 1/4, 1/4, 1/4, 1/8.

De afgevlakte curven van de bedrijfstakken en de vragen zullen dus nog steeds met vier maanden vertraging worden gepubliceerd. Dit levert geen aggregatieprobleem op vermits de afgevlakte indicator voor de gehele economie niet wordt berekend als gemiddelde van de afgevlakte curven van de deeltakken, maar wel door een statistische filter toe te passen op de algemene bruto indicator.

3. Eigenschappen van de nieuwe conjunctuurindicator

De herzieningen hebben tot een meer performante conjunctuurindicator geleid: de korte-termijnvolatiliteit van de bruto indicator werd sterk teruggedrongen, de correlatie met de bbp-groei werd licht verhoogd en zijn voorlopemde gedrag is ongewijzigd. Dankzij de verminderde volatiliteit, kon de publicatieachterstand van de afgevlakte indicator, die de fundamentele trend van de conjunctuur weerspiegelt, worden teruggedrongen van vier tot twee maanden.

Op het eerste gezicht sluit de nieuwe conjunctuurindicator evenwel sterk aan bij de oude; hun onderlinge correlatiecoëfficiënt bedraagt 0,96. De herzieningen hebben echter de maandelijkse variaties van de bruto indicator

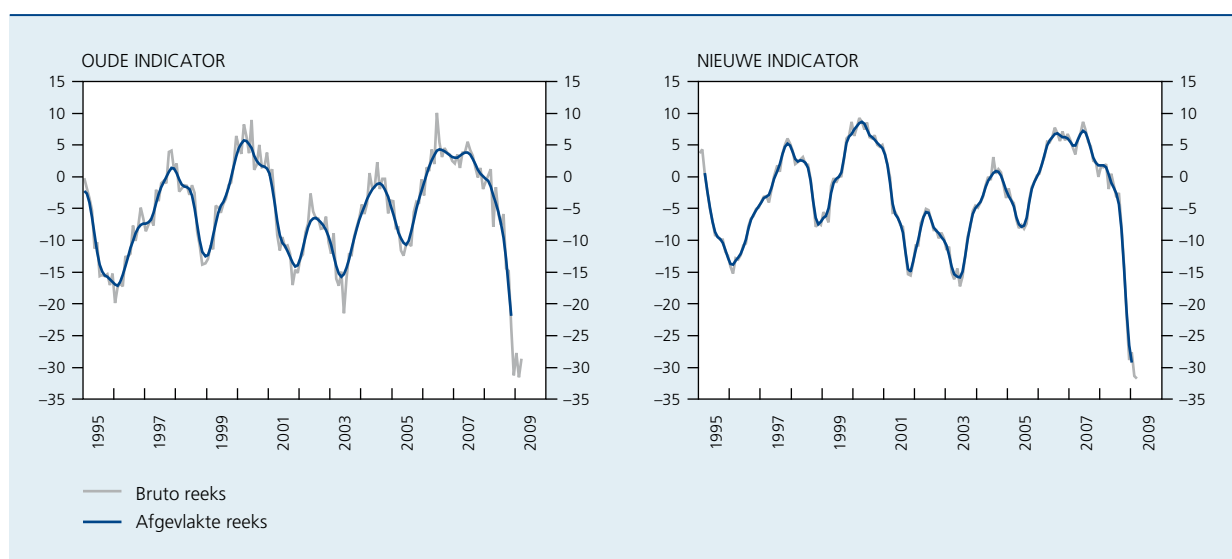
aanzienlijk gewijzigd. In 28 pct. van de gevallen verschillen de maandelijkse variaties van de nieuwe indicator van teken met die van de oude indicator. Belangrijk daarbij is dat de storende korte-termijnvolatiliteit of het «zaagtandpatroon» van de bruto indicator grotendeels werd verwijderd. De maand-op-maand bewegingen van de bruto indicator zijn aldus een stuk informatiever geworden omtrent de conjunctuurtrend: terwijl de bruto indicator voorheen in 61 pct. van de gevallen een juist conjunctuursignaal gaf, is dit percentage voor de nieuwe indicator opgelopen tot 76 pct.⁽¹⁾

Dit voordeel geldt over de hele periode. Zo werden de sterke variaties rond de keerpunten, bijvoorbeeld in 2000 of 2006, aanzienlijk teruggedrongen. Daarnaast verlopen de conjuncturele fases, zowel in opgaande fase, zoals in 2005, of in neergaande fase, zoals in 2001, een stuk egalier. Dit geldt ook voor de meest recente periode. De nieuwe indicator laat een duidelijker dalende tendens zien, die minder werd onderbroken door verwarrende stijgingen of aarzelingen. De nieuwe indicator bevond zich in maart 2009 op een absoluut dieptepunt.

Het sterke verband tussen de nieuwe indicator en de bbp-groei kan, naast de correlatie, ook worden geïllustreerd aan de hand van een regressie. De meest eenvoudige klassieke regressie met behulp van de kleinste-kwadratenschatter (OLS) zet de jaar-op-jaar groei van het bbp af tegen het

(1) Aantal gevallen sinds 1995 waarin het teken van de maand-op-maand variatie van de bruto indicator overeenstemt met het teken van de maand-op-maand variatie van de afgevlakte indicator voor een bepaalde maand.

GRAFIEK 8 VERGELIJKING TUSSEN DE OUDE EN DE NIEUWE ALGEMENE CONJUNCTUURINDICATOR

Bron : NBB.

niveau van de conjunctuurindicator. Dit levert de volgende vergelijking op (gemeten op kwartaalbasis tussen 1996K1 en 2008K4):

$$j\text{-o-j bbp-groei} = 2,5 + 0,15 * \text{indicator}$$

(25,2) (10,9) (t-waarden)

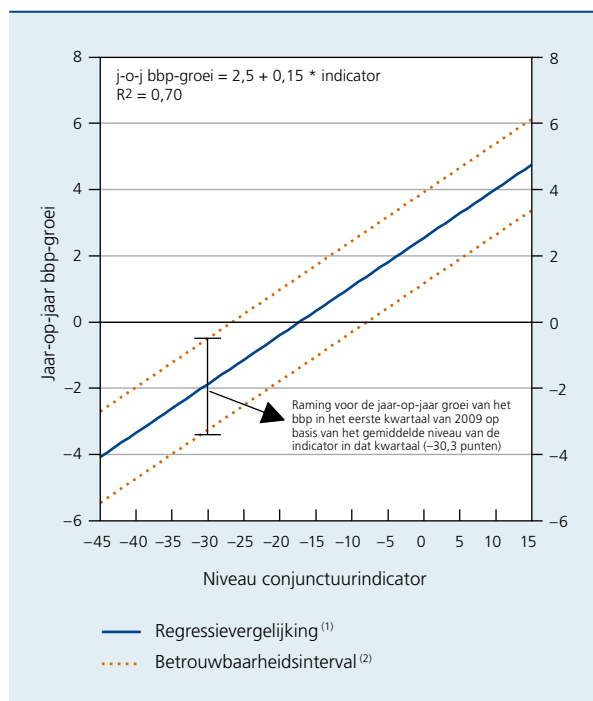
De coëfficiënten zijn statistisch sterk significant (t-waarde > 1,96) en de verklaringskracht van de regressie bedraagt 70 pct., wat zeer behoorlijk is⁽¹⁾.

De bekomen regressievergelijking laat toe het niveau van de bruto indicator te koppelen aan een jaar-op-jaar groei van het bbp. De regressie kan evenwel doorheen de tijd wijzigen en is aan een foutenmarge onderhevig, weergegeven door het betrouwbaarheidsinterval. Dit interval geeft de marge weer waar, op basis van historische observaties, de jaar-op-jaar groei van het bbp zich in 95 pct. van de gevallen situeert voor een bepaald niveau van de conjunctuurindicator.

Deze relatie kan dus als leidraad worden gebruikt om een bepaald niveau van de indicator om te zetten in een jaar-op-jaar groei van het bbp. Merk op dat een waarde van de indicator rond -5 consistent is met een « normale » bbp-groei van ongeveer 2 pct. Het huidige gemiddelde niveau van de indicator over het eerste kwartaal van 2009 (-30,3 punten) vertaalt zich in een jaar-op-jaar groei voor dat kwartaal tussen -0,5 en -3,3 pct., met als middelpunt -1,9 pct.

Naast de beoordeling van de algemene conjuncturele situatie aan de hand van de conjunctuurindicator, kan het aangewezen zijn om de signalen van de individuele vragen uit de enquête te analyseren, in functie van, bijvoorbeeld, de ontwikkeling van de uitvoerorders of de omzet. Hoewel deze vragen niet langer allemaal deel uitmaken van de conjunctuurindicator, blijven zij wel opgenomen in het maandelijks persbericht. Soms kunnen bepaalde vragen wat vooruitlopen op de andere, hoewel dat vooruitlopende gedrag zeker niet stabiel is in de tijd. Zo bleken tijdens de recente periode de vragen uit de conjunctuurenquête die peilen naar de vraagverwachtingen – die overigens wel werden opgenomen in de nieuwe synthetische curven – een juist en vroegtijdig signaal te verstrekken omtrent de conjuncturele ontwikkeling (NBB, 2009).

GRAFIEK 9 REGRESSIEVERGELIJING VAN DE JAAR-OP-JAAR GROEI VAN HET BBP OP HET NIVEAU VAN DE CONJUNCTUURINDICATOR

Bron: NBB.

- (1) Regressie van de jaar-op-jaar groei van het bbp op het niveau van de conjunctuurindicator en een constante (kwartaalobservaties, 1996 K1 – 2008 K4).
 (2) Opgesteld door bij en van de raming twee standaardfouten op te tellen en af te trekken. Het betrouwbaarheidsinterval geeft de marge weer waar, op basis van historische observaties, de jaar-op-jaar groei van het bbp zich in 95 pct. van de gevallen situeert voor een bepaald niveau van de conjunctuurindicator.

Conclusie

De conjunctuurindicator is één van de meest waardevolle statistieken die de Bank maandelijks publiceert. Zijn faam is te danken aan de betrouwbare wijze waarop hij reeds decennia lang maandelijks het verloop van de economische activiteit van het land weerspiegelt. Het belang van de indicator overschrijdt daarbij zelfs de landsgrenzen, vermits hij als een voorlopende en nauwkeurige indicator van de economische groei in het eurogebied wordt beschouwd.

Hoewel met de enquêtes reeds in 1954 van start werd gegaan, publiceerde de Bank pas in 1972 de resultaten ervan in de vorm van een conjunctuurindicator. De enquête van de Bank steunt op een representatief deelnemersstaal en gedetailleerde informatie op het niveau van de bedrijfstakken, die mede het succes van de conjunctuurindicator bepalen. Daarnaast dankt de conjunctuurindicator zijn populariteit aan het feit dat hij op kwalitatieve informatie berust, zoals de rapportering van een toename, stabilisatie of daling van de orders waardoor hij, in tegenstelling tot

(1) De residuen van de regressie vertonen evenwel een zekere autocorrelatie, wat het gevolg is van de eenvoud van de specificatie die hier louter ter illustratie is gebruikt. Deze autocorrelatie kan bijvoorbeeld worden vermeden door aan de regressie een vertraagde waarde van de jaar-op-jaar bbp-groei toe te voegen.

kwantitatieve statistieken, snel beschikbaar is. Het succes van de conjunctuurindicator wordt ten slotte ook bepaald door zijn methodologie, die het mogelijk maakt de informatie uit de enquête in één cijfer samen te vatten.

Om de kwaliteit van de conjunctuurindicator te vrijwaren, werd de berekeningswijze ervan reeds meermaals herzien, de laatste keer in 1990. De Bank oordeelde dat het thans wenselijk was deze methodologie te herzien. Deze herziening drong zich gaandeweg op door de uitbreiding van de enquête in 1994 naar de dienstverlening aan bedrijven, waarvan de resultaten tot vóór deze methodologische wijziging niet werden opgenomen in de conjunctuurindicator. Daarnaast liet de conjunctuurindicator in het recente verleden enkele ongewenste korte-termijnschommelingen optekenen. Beoogd werd de indicator te optimaliseren in functie van zijn correlatie met de bbp-groei, zijn korte-termijnvolatiliteit en zijn voorlopende gedrag met aandacht voor het grote gewicht van de diensten binnen de Belgische economie, waardoor de indicator een breder beeld zou geven van de economische activiteit.

De methodologische wijzigingen werden beperkt gehouden en hebben enkel betrekking op het berekenen van de synthetische curven per bedrijfstak en de algemene conjunctuurindicator. Enerzijds werden de synthetische curven berekend als het gemiddelde van een kleiner aantal vragen en anderzijds werd de curve van de diensten geïntegreerd in de algemene indicator.

Door deze methodologische wijzigingen is de kwaliteit van de conjunctuurindicator toegenomen: de correlatie tussen de indicator en de bbp-groei werd licht verhoogd, zijn voorlopende gedrag werd behouden en de ongewenste korte-termijnvolatiliteit werd aanzienlijk teruggedrongen. De maand-op-maand bewegingen van de bruto indicator zijn aldus een stuk informatiever geworden omtrent de conjunctuurtrend: terwijl de bruto indicator voorheen in 61 pct. van de gevallen een juist conjunctuursignaal gaf, is dit percentage voor de nieuwe indicator opgelopen tot 76 pct.

Als gevolg van de verminderde korte-termijnvolatiliteit van de bruto indicator kon de afvlakkingsprocedure van de algemene indicator minder zwaar worden gemaakt, waardoor de publicatieachterstand van de afgevlakte algemene conjunctuurindicator, die de fundamentele conjunctuurtrend weerspiegelt, teruggedrongen werd tot twee in plaats van vier maanden, wat zijn relevantie ten goede komt.

Ten slotte zij opgemerkt dat de kwaliteit van de conjunctuurindicator enkel kon worden verbeterd door zich te baseren op statistische eigenschappen, die noodzakelijkerwijs betrekking hebben op het verleden. Onder meer door structurele wijzigingen binnen de economie kunnen deze eigenschappen worden verstoord, waardoor ook deze methodologie in de toekomst regelmatig zal moeten worden heroverwogen.

Bijlage 1

DEELVRAGEN UIT DE MAANDELIJKSE CONJUNCTURENQUÊTE: STATISTISCHE EIGENSCHAPPEN

(1996-2008)

	Correlatie met de bbp-groei in België ⁽¹⁾	Variatie afgevlakte reeks / variantie bruto reeks ⁽²⁾	«Lead» (+) of «Lag» (-) t.o.v. de bbp-groei in België ⁽³⁾	Opgenomen in de oude conjunctuur-indicator	Opgenomen in de nieuwe conjunctuur-indicator
Verwerkende nijverheid					
Verloop productietempo	0,79	0,53	0	X	
Verloop binnenlandse bestellingen	0,75	0,54	0	X	
Verloop buitenlandse bestellingen	0,77	0,57	1	X	
Verloop prijzen	0,61	0,76	-2		
Beoordeling gezamenlijke orderpositie	0,73	0,90	-1	X	X
Beoordeling buitenlandse orderpositie	0,76	0,85	-1	X	
Beoordeling voorraden afgewerkte producten	-0,45	0,79	2	X	X
Vooruitzichten werkgelegenheid	0,76	0,87	0	X	X
Vooruitzichten vraag	0,85	0,83	1	X	X
Vooruitzichten prijzen	0,68	0,82	-1		
Handel					
Verloop omzet	0,29	0,32	-2	X	
Verloop prijzen	0,18	0,63	-5		
Beoordeling verloop van de omzet	0,41	0,56	-2	X	
Beoordeling voorraden	-0,29	0,57	0	X	
Vooruitzichten vraag	0,52	0,71	0	X	X
Vooruitzichten bestellingen ⁽⁴⁾	0,59	0,74	0	X	X
Vooruitzichten werkgelegenheid ⁽⁵⁾	0,32	0,65	-3		X
Vooruitzichten prijzen	0,21	0,70	-3		
Bouw					
Verloop uitgeoefende activiteit	0,43	0,27	0	X	
Verloop orderbestand	0,66	0,68	0	X	X
Verloop ingeschakeld materieel	0,32	0,62	-8	X	X
Verloop werkgelegenheid	0,39	0,53	-5	X	
Verloop prijzen	0,37	0,93	-6		
Beoordeling van het orderbestand	0,36	0,94	-4	X	X
Vooruitzichten werkgelegenheid	0,46	0,91	-5	X	
Vooruitzichten vraag	0,59	0,79	1	X	X
Vooruitzichten prijzen	0,44	0,87	-3		

Bron: NBB.

(1) Correlatie tussen het niveau van de bruto reeks en de jaar-op-jaar groei van het bbp (kwartaalgegevens).

(2) Verhouding tussen de variantie van de afgevlakte reeks en de variantie van de bruto reeks. Hoe groter deze verhouding, hoe kleiner de korte-termijnvolatiliteit van de bruto reeks.

(3) Aantal maanden dat de bruto reeks vooroploopt (+) of achteroploopt (-) op de jaar-op-jaar groei van het bbp. Afgeleid uit het moment waarop de cross-correlatie tussen de indicator en de bbp jaar-op-jaar groei een maximum bereikt (maandobservaties bbp-groei verkregen via lineaire interpolatie).

(4) Voorheen opgedeeld in bestellingen bij buitenlandse en binnenlandse leveranciers.

(5) Voorheen niet opgenomen in het maandelijks persbericht.

DEELVRAGEN UIT DE MAANDELIJKE CONJUNCTUURENQUÊTE: STATISTISCHE EIGENSCHAPPEN (vervolg)

(1996-2008)

	Correlatie met de bbp-groei in België ⁽¹⁾	Variantie afgevlakte reeks / variantie brutoreeks ⁽²⁾	« Lead » (+) of « Lag » (-) t.o.v. de bbp-groei in België ⁽³⁾	Opgenomen in de oude conjunctuur-indicator	Opgenomen in de nieuwe conjunctuur-indicator
Dienstverlening aan bedrijven					
Verloop activiteit	0,65	0,68	0	X	
Verloop werkgelegenheid	0,48	0,88	-2	X	
Verloop prijzen	0,49	0,74	-3		
Beoordeling van de activiteit	0,64	0,91	-1	X	X
Vooruitzichten activiteit	0,70	0,85	0	X	X
Vooruitzichten werkgelegenheid	0,61	0,90	-1	X	
Vooruitzichten algemene vraag	0,76	0,89	0	X	X
Vooruitzichten prijzen	0,42	0,75	-6		

Bron: NBB.

(1) Correlatie tussen het niveau van de bruto reeks en de jaar-op-jaar groei van het bbp (kwartaalgegevens).

(2) Verhouding tussen de variantie van de afgevlakte reeks en de variantie van de bruto reeks. Hoe groter deze verhouding, hoe kleiner de korte-termijnvolatiliteit van de bruto reeks.

(3) Aantal maanden dat de bruto reeks vooroploopt (+) of achteroploopt (-) op de jaar-op-jaar groei van het bbp. Afgeleid uit het moment waarop de cross-correlatie tussen de indicator en de bbp jaar-op-jaar groei een maximum bereikt (maandobservaties bbp-groei verkregen via lineaire interpolatie).

Bijlage 2

ALGEMEEN METHODOLOGISCH SCHEMA CONJUNCTUURINDICATOR

Stap	Opties	NBB	
		1990	2009
Transformatie van de kwalitatieve antwoorden in een kwantitatief resultaat per vraag	Balansresultaat ⁽¹⁾ Diffusie-index ⁽²⁾	Balansresultaat	Balansresultaat
Verwijderen van andere dan conjuncturele fluctuaties	Seizoenzuivering Complexe decomposities (b.v. Baxter-King-filter)	Seizoenzuivering aan de hand van het programma Census X-11	Seizoenzuivering aan de hand van het programma Census X-11
Aggregatie van de resultaten per vraag in a) synthetische curven per bedrijfstak b) de conjunctuurindicator	Aantal vragen Aantal bedrijfstakken Aggregatiemethode: (gewogen) gemiddelden, <i>principal components</i>	a) <i>bedrijfstakken</i> : gemiddelde van alle vragen, met uitzondering van de prijzen ⁽³⁾ b) <i>conjunctuurindicator</i> : gewogen gemiddelde synthetische curven verwerkende nijverheid, handel en bouw ⁽⁴⁾	a) <i>bedrijfstakken</i> : gemiddelde van een beperkt aantal vragen ⁽³⁾ b) <i>conjunctuurindicator</i> : gewogen gemiddelde synthetische curven verwerkende nijverheid, handel, bouw en dienstverlening aan bedrijven ⁽⁴⁾
Presentatie van het uiteindelijke resultaat	Balansresultaat Diffusie-index Index van het balansresultaat of van de diffusie-index Standaardisatie Statistische afvlakking	Balansresultaat Statistische afvlakking ⁽⁵⁾	Balansresultaat Statistische afvlakking ⁽⁵⁾

Bron: NBB.

(1) Verschil tussen het percentage positieve en het percentage negatieve antwoorden, varieert tussen -100 en 100.

(2) Som van het percentage positieve antwoorden en de helft van het percentage neutrale antwoorden, varieert tussen 0 en 100. Tussen de diffusie-index en het balansresultaat bestaat een eenvoudige wiskundige transformatie.

(3) 1990: Totaal aantal vragen in de synthetische curve per bedrijfstak: verwerkende nijverheid (8), handel (6), bouw (7), dienstverlening aan bedrijven (6).
2009: Totaal aantal vragen in de synthetische curve per bedrijfstak: verwerkende nijverheid (4), handel (3), bouw (4), dienstverlening aan bedrijven (3).

(4) Gewichten:

1990: Verwerkende nijverheid (70 pct.), bouw (15 pct.), handel (15 pct.).

2009: Verwerkende nijverheid (65 pct.), bouw (15 pct.), handel (5 pct.), dienstverlening aan bedrijven (15 pct.).

(5) 1990: Zogenaemde «afgevlakte» reeks, berekend als een gecentreerd gewogen voortschrijdend gemiddelde van een gecentreerd voortschrijdende mediaan van de bruto reeks over vijf observaties, met gewichten 1/8, 1/4, 1/4, 1/4, 1/8.

2009: Idem als in 1990, behalve in het geval van de afgevlakte algemene indicator: die wordt berekend als een gecentreerd gewogen voortschrijdend gemiddelde van een gecentreerd gewogen voortschrijdende mediaan van de bruto reeks over drie maanden, met gewichten 1/4, 1/2, 1/4.

Bibliografie

Aucremanne, L., M. Collin en T. Stragier (2007), « Assessing the Gap between Observed and Perceived Inflation in the Euro Area: Is the Credibility of the HICP at Stake? », *NBB Working Paper 112*, Nationale Bank van België.

Bañbura, M. en G. Rünstler (2007), « A look into the factor model black box: publication lags and the role of hard and soft data in forecasting GDP », *ECB Working Paper 751*, European Central Bank.

Baxter, M. en R. G. King (1999), « Measuring Business Cycles: Approximate Band-Pass Filters For Economic Time Series », *The Review of Economics and Statistics*, 81(4), 575–593.

Bodier M., E. Dubois en E. Michaux (2005), « La conjoncture belge : révélatrice de la conjoncture de la zone euro? », Ministerie van Economie, financiën en industrie, Frankrijk, *Diagnostics Prévisions et Analyses Economiques*, nr. 60, januari.

Burns, A.F. en W.C. Mitchell (1946), *Measuring Business Cycles*, NBER, New York.

Camacho, M. en G. Perez-Quiros (2008), « Introducing the EuroSTING : Short-term indicator of euro area growth », Banco de España, *Working Paper 0807*.

Christiano, L.J. en T.J. Fitzgerald (2003), « The Band Pass Filter », *International Economic Review*, 44(2), 435–465.

Dresse, L. en C. Van Nieuwenhuyze (2008), « Do survey indicators let us see the business cycle? A frequency decomposition », *NBB Working Paper 131*, Nationale Bank van België.

Europese Commissie (2007), « The Joint EU Programme of Business and Consumer Surveys », *User Guide*.

Jonsson, A. en S. Lindén (2009), « The quest for the best consumer confidence indicator », *EC Economic Papers 372*, Europese Commissie.

King, R.G. en C.I. Plosser (1994), « Real business cycles and the test of the Adelmans », *Journal of Monetary Economics*, 33(2), 405–438.

Koopmans, T.C. (1947), « Measurement Without Theory », *The Review of Economic Statistics*, 29(3), 161-172.

Mintz, I. (1969), « Dating Postwar Business Cycles: Methods and their Application to Western Germany », 1950-67, *NBER Occasional Paper 107*.

Nationale Bank van België (1972), « Synthetische curve van de voornaamste gegevens van de maandelijkse conjunctuurtest van de Nationale Bank », *Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, oktober 1972, 3-11.

Nationale Bank van België (1983), « Verjonging van de synthetische curve van de voornaamste gegevens van de maandelijkse conjunctuurtest van de Nationale Bank », *Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, september 1983, 3-31.

Nationale Bank van België (1990), « Vernieuwing van de synthetische conjunctuurcurve », *Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, augustus-september 1990, 53-64.

Nationale Bank van België (2009), *Jaarverslag 2008: Economische en financiële ontwikkeling*.

Stock, J.H. en M.W. Watson (1998), « Business Cycle Fluctuations in U.S. Macroeconomic Time Series », *NBER Discussion Paper 6528*.

The Wall Street Journal (1999), « Euroland discovers a surprise indicator: Belgian confidence », 14 juli.

Vanhaelen, J.-J., L. Dresse en J. De Mulder (2000), «The Belgian Industrial Confidence Indicator: Leading Indicator of Economic Activity in the Euro Area? », *NBB Working Paper 12*, Nationale Bank van België.

De werkgelegenheid bij de overheid in België

P. Bisciari
B. Eugène
L. Van Meensel⁽¹⁾

Inleiding

De werkgelegenheid bij de overheid is het onderwerp van vele debatten die worden gewijd aan, met name, de grootte van de overheidssector in België ten opzichte van andere vergelijkbare landen, de ontwikkeling ervan door de jaren heen en de eventuele opportuniteit die wordt geboden door de vergrijzing van het personeelsbestand wat de aanpassing van het volume ervan betreft. De onderliggende vraag is meer algemeen in welke mate de werkgelegenheid bij de overheid een potentiële bron van structurele besparingen is. Deze vraag is op dit ogenblik des te relevanter daar de begrotingspositie verslechterd is en de aan de vergrijzing verbonden begrotingskosten duidelijker voelbaar worden. Het antwoord op die vraag is echter niet eenvoudig aangezien er meer elementen dan alleen maar de loonsom in aanmerking moeten worden genomen, in het bijzonder de opdrachten inzake dienstverlening aan de gemeenschap en de werking van de administratie.

Dit artikel draagt bij tot de reflectie over de werkgelegenheid bij de overheid via de analyse van een zo coherent mogelijk geheel van statistieken over het verloop en de kenmerken ervan. Het artikel is opgesplitst in drie delen. Het eerste deel bevat het algemene kader en biedt een algemeen overzicht van de situatie in 2007 alsook een korte internationale vergelijking. In het tweede deel wordt dieper ingegaan op het verloop van de werkgelegenheid in de overheidssector, terwijl in het derde deel enkele kenmerken van die werkgelegenheid worden behandeld.

(1) De gegevens die in deze studie worden gebruikt, zijn afkomstig van het departement Algemene Statistiek. De auteurs danken in het bijzonder Isabelle Brumagne, Eric Fagnoul en Claude Modart.

1. Algemeen overzicht van de werkgelegenheid in de overheidssector

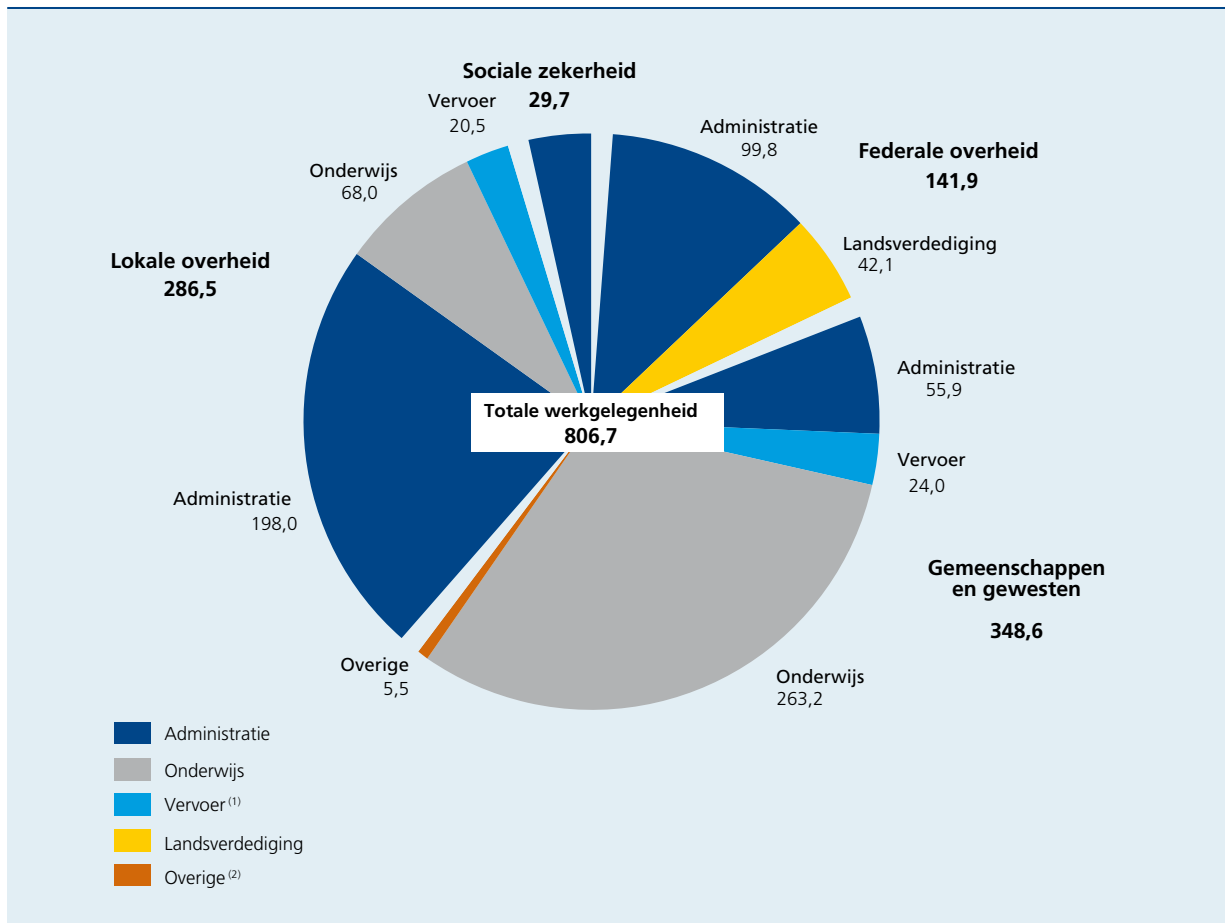
1.1 Werkgelegenheid in de overheidssector

Volgens de gegevens van de conform de voorschriften van het ESR 1995 opgestelde nationale rekeningen waren er in 2007 iets meer dan 800.000 personen werkzaam in de overheidssector (zie Kader 1).

De federale overheid en de sociale zekerheid zijn samen goed voor slechts een vijfde van de werkgelegenheid in de overheidssector. Bij de federale overheid werkt slechts 17,6 pct. van het overheidspersoneel, waarvan bijna een derde militairen zijn en de rest voornamelijk in de administratie werkzaam is. Naast het administratief personeel omvat de administratie onder meer de magistraten, de gevangenisbewakers en de federale politie. De sociale zekerheid stelt 3,7 pct. van het overheidspersoneel te werk. De werkgelegenheid in deze deelsector bestaat voor de helft uit ziekenfondspersoneel dat is ingezet voor de verplichte verzekering inzake gezondheidszorg.

De gemeenschappen en gewesten eisen het leeuwendeel op van de werkgelegenheid in de overheidssector, namelijk 43,2 pct. Dat hoge percentage is toe te schrijven aan het onderwijs vermits de werkgelegenheid in het gemeenschapsonderwijs en het vrije onderwijs, die tot die deelsector worden gerekend, 32,6 pct. van de totale werkgelegenheid bij de overheid uitmaakt. Ook de administratie en het vervoer en de eraan verbonden

GRAFIEK 1 WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID PER DEELSECTOR EN PER BEDRIJFSTAK
(duizenden personen, 2007)

Bronnen : INR, NBB.

(1) Gewestelijke openbaar-vervoermaatschappijen en vervoerondersteunende diensten.

(2) Openbare radio- en televisie maatschappijen.

diensten hebben heel wat personeel in dienst, te weten respectievelijk 6,9 en 3 pct. van de werkgelegenheid bij de overheidssector. Inzake vervoer gaat het voornamelijk om personeel van de MIVB, De Lijn en de TEC, die – in tegenstelling tot de NMBS – beschouwd worden als niet-marktproducenten omdat hun eigen ontvangsten niet de helft van hun kosten dekken. De overige categorieën – in hoofdzaak de openbare radio- en televisie maatschappijen – vertegenwoordigen 0,7 pct. van de werkgelegenheid bij de overheid.

Iets meer dan een derde van de werknemers in de overheidssector is in dienst van de lokale overheid. Het gemeentelijk en provinciaal onderwijs verschaft 8,4 pct. van de werkgelegenheid bij de overheid. In totaal vertegenwoordigt het onderwijs dus niet minder dan twee vijfde van die werkgelegenheid. Bijna een vierde van het

personeel uit de overheidssector is bovendien werkzaam in de bedrijfstak administratie binnen de deelsector van de lokale overheid. Deze activiteit dekt tal van functies, gaande van lokale politietaken tot de onder meer door de OCMW's opgezette maatschappelijke dienstverlening, met name via de gemeente- en provinciebesturen.

1.2 Werkgelegenheid bij de overheid en gesubsidieerde werkgelegenheid in ruime zin

De definitie van de werkgelegenheid in de overheidssector volgens de nationale rekeningen omvat noch de werknemers van de overheidsbedrijven die marktproducenten zijn noch de gesubsidieerde banen. Met inachtneming van deze werknemers zou het volume van de werkgelegenheid op ongeveer 1.400.000 personen uitkomen.

Kader 1 – Perimeter van de overheidssector

Het is bijzonder delicaat om een onderscheid te maken tussen wat deel uitmaakt van de overheidssector en wat niet. De meeste landen hanteren tal van definities. De werkgelegenheidsstatistieken per sector, zoals opgesteld in het kader van de nationale rekeningen, bieden het voordeel dat ze worden opgemaakt aan de hand van methodologieën die zijn uitgewerkt en gecoördineerd door verschillende internationale instellingen. In de EU worden de toepassingsregels vastgesteld door het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen, beter bekend onder het acroniem ESR 1995.

De perimeter van de overheidssector wordt in theorie bepaald door op de verschillende beschouwde entiteiten drie criteria toe te passen. Een entiteit wordt gedefinieerd als deel uitmakend van deze sector als zij terzelfder tijd institutioneel, openbaar en niet-marktgericht is. Een entiteit is institutioneel als zij in de uitoefening van haar hoofdplicht over zelfstandige beslissingsbevoegdheid beschikt en als zij een volledige boekhouding heeft of zou kunnen hebben. Een entiteit is openbaar als ze onder toezicht staat van de overheid, bijvoorbeeld indien deze laatste meer dan de helft van de aandelen ervan in bezit heeft. Een entiteit is niet-marktgericht als de verkoopopbrengst minder dan de helft van de productiekosten dekt.

In België is het INR belast met het opstellen en publiceren van de nationale rekeningen. Als zodanig verdeelt het INR de entiteiten over de institutionele sectoren en publiceert het ieder jaar de lijst van de entiteiten van de overheidssector⁽¹⁾.

Markante voorbeelden van entiteiten die in de overheidssector zijn opgenomen, zijn de scholen, met inbegrip van de vrije scholen, de ziekenfondsen wat hun activiteiten in het kader van de verplichte verzekering betreft, de gewestelijke openbaar-vervoermaatschappijen (De Lijn, de TEC en de MIVB), de openbare radio- en televisie maatschappijen (VRT, RTBF en BRF), of nog, intercommunale verenigingen die als niet-marktgericht worden bestempeld.

Daarentegen beschouwt het INR de ziekenhuizen en rusthuizen als niet-financiële vennootschappen. Hun activiteit is immers marktgericht aangezien het grootste gedeelte van hun ontvangsten, inclusief het gedeelte dat door het RIZIV wordt gefinancierd en dat hetzelfde is voor particuliere als openbare instellingen, beschouwd worden als verkopen. Zo ook worden de overheidsbedrijven zoals de NMBS, De Post en Belgacom alsook de marktgerichte intercommunale verenigingen ondergebracht bij de niet-financiële vennootschappen. De NBB en de CBFA zijn ingedeeld bij de financiële instellingen, net als alle banken en verzekeringsmaatschappijen, ongeacht of de hoofdaandeelhouder deel uitmaakt van de overheid of niet. Op het lokale niveau worden tal van structuren (b.v. kinderdagverblijven, cultuur- en sportcentra), zodra zij afzonderlijke entiteiten vormen die zich enigszins van de lokale overheid onderscheiden, buiten de overheidssector ingedeeld, hetzij bij de niet-financiële vennootschappen indien hun activiteit als marktgericht wordt beschouwd, hetzij als verenigingen zonder winstoogmerk indien hun activiteit niet-marktgericht is.

(1) De toepassing « classificatie van de institutionele sectoren » kan worden geraadpleegd op de internetsite van de Bank. Zij geeft de definitie en de kenmerkende criteria van de institutionele sectoren, alsook een nominatieve lijst met voorbeelden. De laatste versie van de lijst van de entiteiten die deel uitmaken van de overheid kan worden geconsulteerd op http://www.nbb.be/doc/dq/N_pdf_PBT/PBT_Lijst2008septemberNL.pdf.

De overheidsbedrijven verschaften in 2007 in totaal ongeveer 120.000 banen. Deze laatste zijn grotendeels terug te vinden bij de niet-financiële overheidsbedrijven, die iets minder dan 100.000 personen in dienst hebben, en met name bij de NMBS-groep, De Post en Belgacom. Ongeveer 17.300 personen werkten in

2006 in marktgerichte intercommunale verenigingen die vooral actief waren in de bedrijfstak productie en distributie van elektriciteit, gas en water, in de vervoer-ondersteunende activiteiten alsook in de afvalverzameling en het afvalbeheer.

TABEL 1 WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID EN ANDERE OVERHEIDSBANEN OF GESUBSIDIEERDE BANEN

(duizenden personen, tenzij anders vermeld)

	Aantal personen in 2007	Verloop sinds 1997	Verloop sinds 1997 (in pct.)
Overheidssector	806,7	+87,9⁽¹⁾	+12,2⁽¹⁾
Overheidsbedrijven	118,6	-18,6	-13,6
waarvan:			
Marktgerichte intercommunale verenigingen ⁽²⁾	17,3	1,3	7,8
Niet-financiële overheidsbedrijven	98,5	-19,5	-16,5
waarvan:			
Belgacom	13,9	-10,4	-42,8
De Post	36,9	-9,1	-19,8
NMBS-Groep	38,5	-3,4 ⁽³⁾	-8,1 ⁽³⁾
NBB	2,3	-0,5	-16,8
Gesubsidieerde banen			
waarvan:			
Maatschappelijke dienstverlening	203,2	+70,0	+52,6
Gezondheidszorg	210,9	+43,9	+26,3
Dienstencheques	51,2	+51,2	-
Totaal in ruime zin	1.390,5	+234,4	+20,3
<i>p.m. Totale binnenlandse werkgelegenheid</i>	<i>4.365,0</i>	<i>+465,5</i>	<i>+11,9</i>

Bronnen: INR, NBB.

(1) De stijging zou beperkt blijven tot 82.900 personen (dat is 11,5 pct.) indien geen rekening wordt gehouden met de openbare radio- en televisiebedrijven, die pas sedert 2002 deel uitmaken van de overheidssector, en met Aquafin, dat sinds 2005 niet meer tot die sector behoort.

(2) Gegevens voor 2006. Met inbegrip van bepaalde autonome gemeentebedrijven zoals de havens van Antwerpen en Gent. De rusthuizen en de ziekenhuizen werden respectievelijk in de maatschappelijke dienstverlening en de gezondheidszorg opgenomen.

(3) Verloop sinds 2000.

Voor de gesubsidieerde werkgelegenheid bestaat er geen statistische definitie. Die werkgelegenheid wordt hier onderzocht aan de hand van de banen die een uitvloeisel zijn van het stelsel van de dienstencheques alsook van de jobs die gecreëerd zijn in de bedrijfstakken gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening. Daarbij omvatten de beschouwde categorieën wellicht ook niet-gesubsidieerde banen. Bovendien is die benadering niet exhaustief. Ze houdt bijvoorbeeld geen rekening met verschillende gesubsidieerde activiteiten zoals die van tal van autonoom beheerde verenigingen die werkzaam zijn op sociaal, sportief of cultureel vlak. In 2007 werden in de gezondheidszorg, inclusief de ziekenhuizen, ongeveer 210.000 banen opgetekend en in de maatschappelijke dienstverlening, inclusief de rusthuizen, meer dan 200.000. Het in 2003 ingevoerde – en ook zeer fors gesubsidieerde – stelsel van de dienstencheques oogste snel succes en leverde in 2007 meer dan 50.000 banen op.

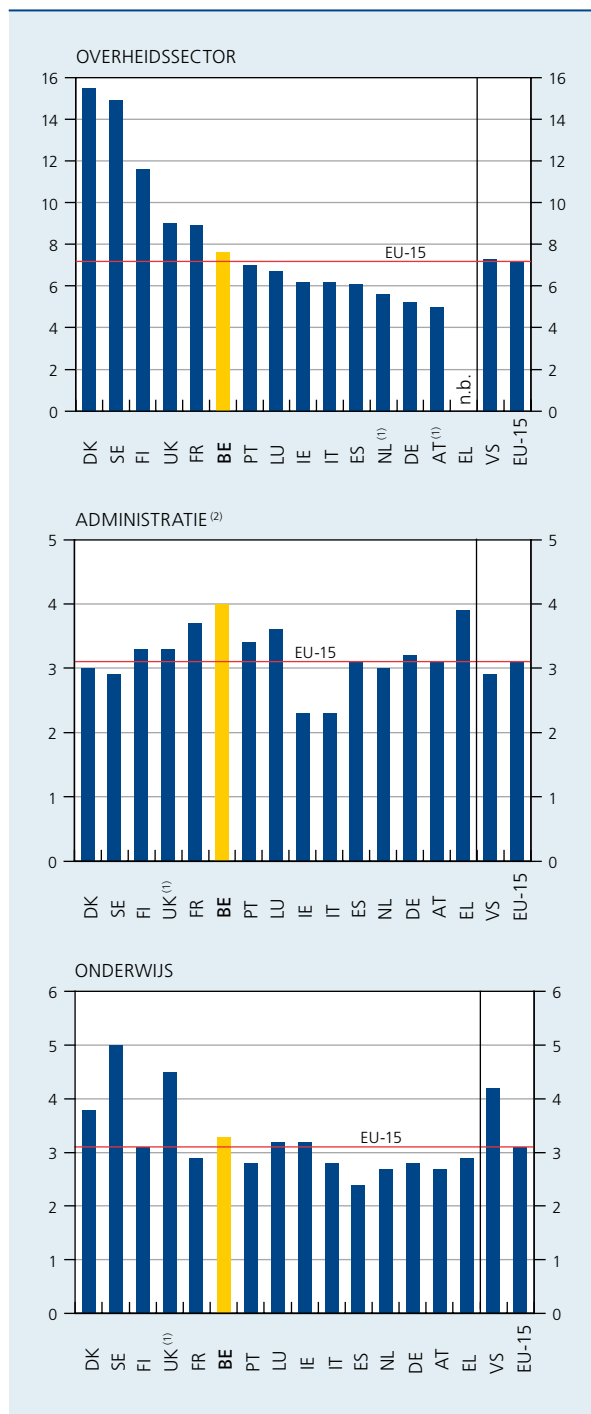
In totaal zou de werkgelegenheid bij de overheid en de gesubsidieerde werkgelegenheid in die ruime vorm tussen 1997 en 2007 met ongeveer 20 pct. zijn toegenomen.

Dit groeitempo overschreed dat bij de overheidssector en dat van de binnenlandse werkgelegenheid als geheel, die beide 12 pct. bedroegen. De stijging van de binnenlandse werkgelegenheid was toen voor de helft toe te schrijven aan de toename van de werkgelegenheid bij de overheid en de gesubsidieerde werkgelegenheid in ruime zin. De dynamiek van de werkgelegenheid bij de overheid en de gesubsidieerde werkgelegenheid is vóór alles te danken aan de snelle expansie van de dienstencheque, alsook aan de forse toename van de werkgelegenheid in de maatschappelijke dienstverlening en de gezondheidszorg. De werkgelegenheid in de overheidsbedrijven, daarentegen, is gedaald.

1.3 Internationale vergelijking

Internationale vergelijkingen van de werkgelegenheid in de overheidssector zijn bijzonder delicaat. De methodologie van het ESR 95 kan immers leiden tot niet te verwaarlozen landenverschillen wat de perimeter van die sector betreft. Die verschillen zijn het gevolg van uiteenlopende

GRAFIEK 2 INTERNATIONALE VERGELIJKING VAN DE WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID
(werkgelegenheid bij de overheid per 100 inwoners, 2006)

Bronnen : EC, DESTATIS, OESO, NBB.

(1) 2005.

(2) Met inbegrip van landsverdediging.

organisatiestructuren op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, vervoer, radio en televisie, milieu, enz. Zo behoren, net als in België, de ziekenhuizen in sommige landen, waaronder Duitsland en Nederland, tot de sector

van de niet-financiële vennootschappen. In andere landen maken zij deel uit van de overheidssector. In de eerste vijftien lidstaten van de EU geldt dat voor de landen waar het overheidspersoneel in 2006 een groter aandeel in de bevolking vertegenwoordigde dan in België, namelijk Denemarken, Zweden, Finland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk.

Om het probleem van de uiteenlopende perimeters voor de overheidssector tussen de landen onderling te vermijden, worden soms internationale vergelijkingen gemaakt van de werkgelegenheid in een bepaald aantal bedrijfstakken waarin de overheidssector sterk vertegenwoordigd is, zoals de administratie en het onderwijs.

Voor de werkgelegenheid in de administratie per inwoner komt België op de eerste plaats. De internationale vergelijking van de werkgelegenheid in die branche wordt niettemin in aanzienlijke mate vertekend. In België deelt het INR veel verschillende activiteiten immers in bij de bedrijfstak administratie – onder meer de maatschappelijke dienstverlening exclusief rusthuizen op lokaal niveau –, terwijl andere landen die methode meestal niet toepassen.

Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken tellen meer leerkrachten per inwoner dan België. De internationale vergelijking van de werkgelegenheid in die bedrijfstak is evenmin vrij van vertekeningen, aangezien in het onderwijs ook particuliere banen bestaan. In België is dat vooral het geval in de autorijscholen. In andere landen, zoals de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, behoren particuliere scholen, met name de universiteiten, tot andere sectoren dan de overheidssector.

2. Verloop van de werkgelegenheid in de overheidssector

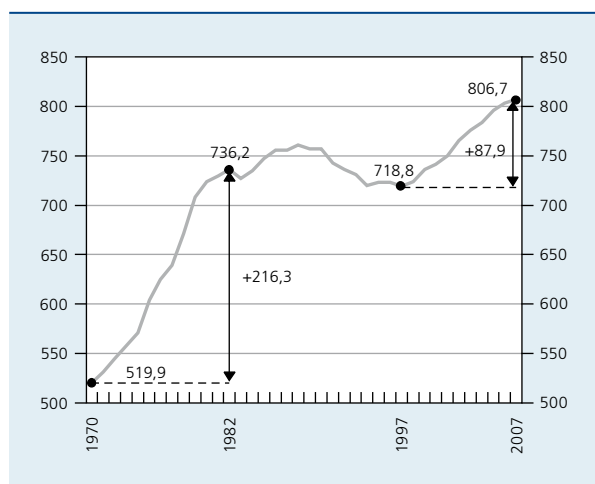
2.1 Lange-termijntendens

In België gaat de werkgelegenheid in de overheidssector sinds 1970 onmiskenbaar in stijgende lijn. In die tendens kunnen drie fases worden onderscheiden, die overeenstemmen met de voornaamste kenteringen in het begrotingsbeleid.

Van 1970 tot 1982 werden meer dan 200.000 overheidsbanen gecreëerd. Destijds werden ambtenaren en leraars op grote schaal in dienst genomen om het banenverlies tegen te gaan dat in de particuliere sector werd veroorzaakt door de economische crisis en het structurele verlies aan concurrentievermogen. De koers van het begrotingsbeleid was toen expansief.

GRAFIEK 3 WERKGELEGENHEID IN DE OVERHEIDSSECTOR IN BELGIË

(duizenden personen)

Bronnen : INR, OESO, NBB.

Vanaf 1982 gaven de opeenvolgende regeringen voorrang aan de sanering van de overheidsfinanciën. Dat restrictieve begrotingsbeleid werd nog verstrakt tijdens de jaren negentig, toen België trachtte te voldoen aan de convergentiecriteria die werden opgelegd om van meet

af aan tot het eurogebied te kunnen behoren. Tegen die achtergrond bleef het bestand van het overheidspersoneel in eerste instantie vrij stabiel, waarna het terugliep. Het bereikte een dieptepunt in 1997, wat tevens een gevolg was van de afschaffing van de dienstplicht die in 1994 van toepassing was. Over een tijdsspanne van enkele jaren verdwenen aldus ongeveer 30.000 dienstplichtigen uit de statistieken van de werkgelegenheid in de overheidssector.

Tussen 1997 en 2007, ten slotte, steeg het volume van de werkgelegenheid bij de overheid met 87.900 arbeidsplaatsen. Gedurende die periode werd de koers van het begrotingsbeleid opnieuw expansief, zodat het primaire overschot van de gezamenlijke Belgische overheid in de loop der jaren afnam.

Vanaf hier dekt de analyse in dit artikel de periode 1995-2007. Dat is de periode waar de door het INR gepubliceerde gegevens betrekking op hebben. Twee correcties werden aangebracht om breuken in de reeksen te vermijden ten gevolge van de overheveling, in 2002, van de openbare radio- en televisie maatschappijen van de sector van de niet-financiële vennootschappen naar de overheidssector en die, in 2005, van Aquafin, een onderneming die zorgt voor de waterzuivering in het Vlaamse Gewest, van de overheidssector naar die van de niet-financiële vennootschappen. Op het ogenblik van hun

TABEL 2 WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID⁽¹⁾

(duizenden personen, tenzij anders vermeld)

	1995	2007	Veranderingspercentages 1995-2007
Per bedrijfstak			
Administratie ⁽²⁾	323,2	383,3	18,6
Onderwijs	310,3	331,2	6,8
Vervoer	40,0	44,4	11,0
Landsverdediging	49,5	42,1	-14,8
Per deelsector			
Federale overheid en sociale zekerheid ⁽³⁾	173,5	180,1	3,8
Gemeenschappen en gewesten	320,4	343,1	7,1
Lokale overheid ⁽³⁾	229,1	278,0	21,4
Totaal	723,0	801,1	10,8

Bronnen : INR, NBB.

(1) Om een breuk in de reeks ten gevolge van statistische herklasseringen te vermijden, werden de openbare radio- en televisie maatschappijen en Aquafin uit de gegevens weggelaten.

(2) Op federaal niveau werden werknemers die onder onderwijs en uitgeverijen vallen, heringedeeld bij de administratie.

(3) Gegevens gecorrigeerd voor de overheveling, in 2002, van 8.500 gewezen rijkswachters van de federale overheid naar de politiezones die in de lokale overheid zijn opgenomen. Zonder die correctie bedraagt de verandering van de werkgelegenheid in de federale overheid, met inbegrip van de sociale zekerheid, en de lokale overheid respectievelijk -1,1 en 25,1 pct.

herklassering hadden de VRT, de RTBF en de BRF ongeveer 5.700 personen in dienst en Aquafin om en nabij 700. Ongerekend die vier vennootschappen had de overheid in 2007 801.100 werknemers in dienst, wat 78.200 méér is dan in 1995. De stijging van de werkgelegenheid bij de overheid over de gehele beschouwde periode kwam dus op 10,8 pct. uit.

2.2 Verloop per bedrijfstak

Tussen 1995 en 2007 nam de werkgelegenheid in de overheidssector vooral toe in de bedrijfstak administratie. Het aantal banen dat bestemd was voor die ruime functie steeg over het geheel van die periode met meer dan 60.000, of 18,6 pct.

In de bedrijfstak onderwijs bleef de werkgelegenheids-groei matiger dan in de overheidssector als geheel. De werkgelegenheid in die bedrijfstak is trouwens pas sinds 2001 opnieuw toegenomen. In totaal steeg ze tussen 1995 en 2007 niettemin met 21.000 personen. De groei deed zich hoofdzakelijk voor in het Vlaamse Gewest⁽¹⁾.

De werkgelegenheid in de vervoergebonden bedrijfstakken, die voornamelijk de gewestelijke openbaar-vervoer-maatschappijen en de vervoerondersteunende activiteiten omvatten, vertoonde vanaf 1995 eveneens een krachtige

(1) Wanneer de bedrijfstak onderwijs als geheel wordt beschouwd, met inbegrip van de enkele banen die behoren tot andere institutionele sectoren, zoals de autorijdscholen, dan steeg de gesalarieerde werkgelegenheid tussen 1995 en 2006 met 20.316 personen in het Vlaamse Gewest (+12,4 pct.) en met 1.492 personen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (+3,3 pct.), terwijl ze in het Waalse Gewest met 214 personen terugliep (-0,2 pct.).

(2) Tenzij anders vermeld, wordt, verderop in dit artikel, in de analyses op het niveau van de deelsectoren geen rekening gehouden met die overheveling.

stijging, met 11 pct. in totaal. Dit vertegenwoordigt echter maar 4.400 extra werknemers.

Binnen de overheidssector is landsverdediging de enige bedrijfstak die sinds 1995 een daling van de werkgelegenheid te zien geeft. De personeelssterkte van het leger verminderde met 7.300 personen, of 14,8 pct.

2.3 Verloop per deelsector van de overheid

2.3.1 Algemeen overzicht

Tussen 1995 en 2007 nam de werkgelegenheid in iedere deelsector van de overheid toe, zij het in zeer uiteenlopende mate. Op het niveau van de lokale overheid groeide de werkgelegenheid het sterkst. De overheveling, in 2002, van ongeveer 8.500 rijkswachters van de federale overheid naar de lokale overheid speelde bij die toename slechts een beperkte rol⁽²⁾. Afgezien van die overheveling, steeg de werkgelegenheid bij de lokale overheid over de hele periode met ruim een vijfde, namelijk met 48.900 arbeidsplaatsen. In de gemeenschappen en gewesten viel de groei, met 22.700 personen of 7,1 pct., geringer uit. Ten slotte was de werkgelegenheid ook op het niveau van de federale overheid en de sociale zekerheid opwaarts gericht, maar de stijging bleef tussen 1995 en 2007 beperkt tot 6.600 personen, of 3,8 pct.

De toename, tussen 1995 en 2007, van de werkgelegenheid in de overheidssector was voor drie vierde toe te schrijven aan de vermeerdering in de administratie. In die tak werd in iedere deelsector een aanzienlijke stijging opgetekend, vooral bij de lokale overheid. Ook onderwijs

TABEL 3 BIJDRAGE VAN DE DEELSECTOREN EN DE BEDRIJFSTAKKEN TOT DE GROEI VAN DE WERKGELEGENHEID BIJ DE OVERHEID TUSSEN 1995 EN 2007⁽¹⁾
(duizenden personen)

	Federale overheid en sociale zekerheid	Gemeenschappen en gewesten	Lokale overheid	Totaal
Administratie	16,2 ⁽²⁾	12,7	33,5	60,1
Onderwijs	– ⁽²⁾	6,8	14,2	21,0
Vervoer ⁽³⁾	–	3,2	1,2	4,4
Landsverdediging	–7,3	–	–	–7,3
Totaal	6,6	22,7	48,9	78,2

Bronnen: INR, NBB.

(1) Ongerekend de openbare radio- en televisieaansluitingen, Aquafin en de overheveling, in 2002, van 8.500 voormalige rijkswachters van het federale niveau naar de politiezones.

(2) Op federaal niveau werd wat onder onderwijs en uitgeverijen ressorteert, ondergebracht bij de administratie.

(3) Regionale openbaar-vervoermaatschappijen en vervoerondersteunende activiteiten.

heeft bijgedragen tot de stijging van de werkgelegenheid bij de overheid, en dit zowel bij het gemeentelijk en provinciaal onderwijs als bij het geheel van de vrije scholen en het gemeenschapsonderwijs.

2.3.2 Federale overheid en sociale zekerheid

Bij de federale overheid en de sociale zekerheid was de werkgelegenheid van 1995 tot 2007 opwaarts gericht, terwijl ze bij landsverdediging terugliep.

Volgens de door de FOD Personeel en Organisatie gepubliceerde gegevens die betrekking hebben op een onderdeel⁽¹⁾ van de tak administratie van de federale overheid en van de sociale zekerheid, vertoonde het verloop van de werkgelegenheid van 2004 tot 2008 significante verschillen van functie tot functie. Het aantal federale personeelsleden werd vooral opgetrokken door activiteiten die betrekking hebben op justitie waar in de centrale administratie, de strafinrichtingen en de justitiehuisen ruim 2.800 banen werden gecreëerd, wat een stijging is met 31,8 pct. in vier jaar tijd. Ook in andere functies werd het personeel uitgebreid. Dat was met name het geval voor volksgezondheid, waar de FOD Volksgezondheid en het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen onder ressorteren. Tegelijkertijd werd het personeelsbestand in andere departementen ingekrompen, in het bijzonder bij de FOD Financiën. Daar vloeiden nagenoeg 2.000 personeelsleden af, wat neerkomt op een daling met 6 pct. in vier jaar tijd, een verloop dat moet worden gerelateerd aan, onder meer, de informatisering.

2.3.3 Gemeenschappen en gewesten

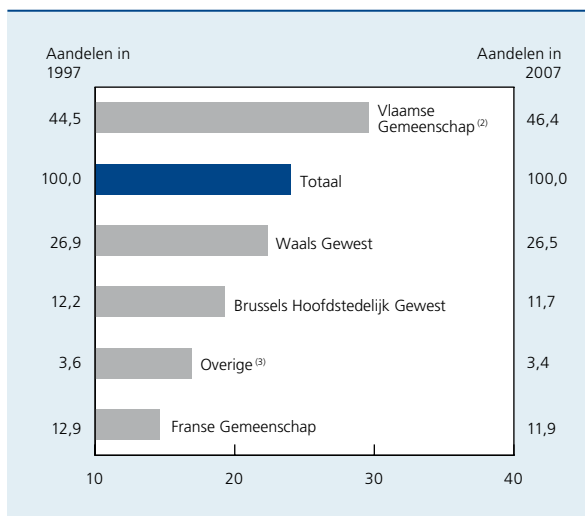
Wat de gemeenschappen en gewesten betreft, steeg de werkgelegenheid van 1995 tot 2007 in de drie voornaamste in aanmerking genomen bedrijfstakken: onderwijs, administratie en vervoer.

Er werd een specifieke studie uitgevoerd om het verloop, per entiteit, van het aantal in de administratie werkzame personen te ramen. Enkel voor de periode 1997-2007 werden betrouwbare gedetailleerde gegevens opgetekend. Daaruit resulteert dat de werkgelegenheid in elk van de deelgebieden een opwaartse tendens vertoonde, zij het in een verschillend tempo. De stijging was het krachtigst in de Vlaamse Gemeenschap, zodat aan het einde van de periode vrijwel de helft van de in de administratie werkzame personen uit de deelgebieden er werkte.

(1) Het onderdeel heeft betrekking op ongeveer 82.000 personen van de 129.200 personen die werkzaam zijn in de administratie op het niveau van de federale overheid en de sociale zekerheid. Anders dan bij het INR, wordt in de gegevens van de FOD Personeel en Organisatie (pdata) geen rekening gehouden met de ziekenfondsen en evenmin met de speciale lichamen (burgerlijke magistratuur en administratief personeel van de burgerlijke rechtbanken, federale politie, Raad van State en Inspectie van Financiën).

GRAFIEK 4 WERKGELEGENHEID IN DE TAK ADMINISTRATIE⁽¹⁾ VAN DE DEELGEBIEDEN IN BELGIË

(totale veranderingspercentages van 1997 tot 2007, tenzij anders vermeld)

Bronnen: INR, RSZ, RSZPPO, NBB.

(1) De gegevens van de RSZ en van de RSZPPO werden aangepast om de INR-definitie van de werkgelegenheid in de overheidsdiensten in de deelsector van de gemeenschappen en de gewesten te benaderen. Onderwijs, met inbegrip van de centra voor leerlingenbegeleiding en de internaten, de openbaar-vervoermaatschappijen alsook de openbare radio- en televisie maatschappijen werden niet in de analyse opgenomen. Voorts werden ook de beroepsopleiding en het universitaire onderzoek geweerd. De werkgelegenheid in de vervoerondersteunende diensten kon niet worden geïsoleerd en is dus wél opgenomen.

(2) Inclusief de bevoegdheidsmateries van het Vlaamse Gewest.

(3) Gemeenschapscommissies (Cocof, VGC en Cocom) en Duitstalige Gemeenschap.

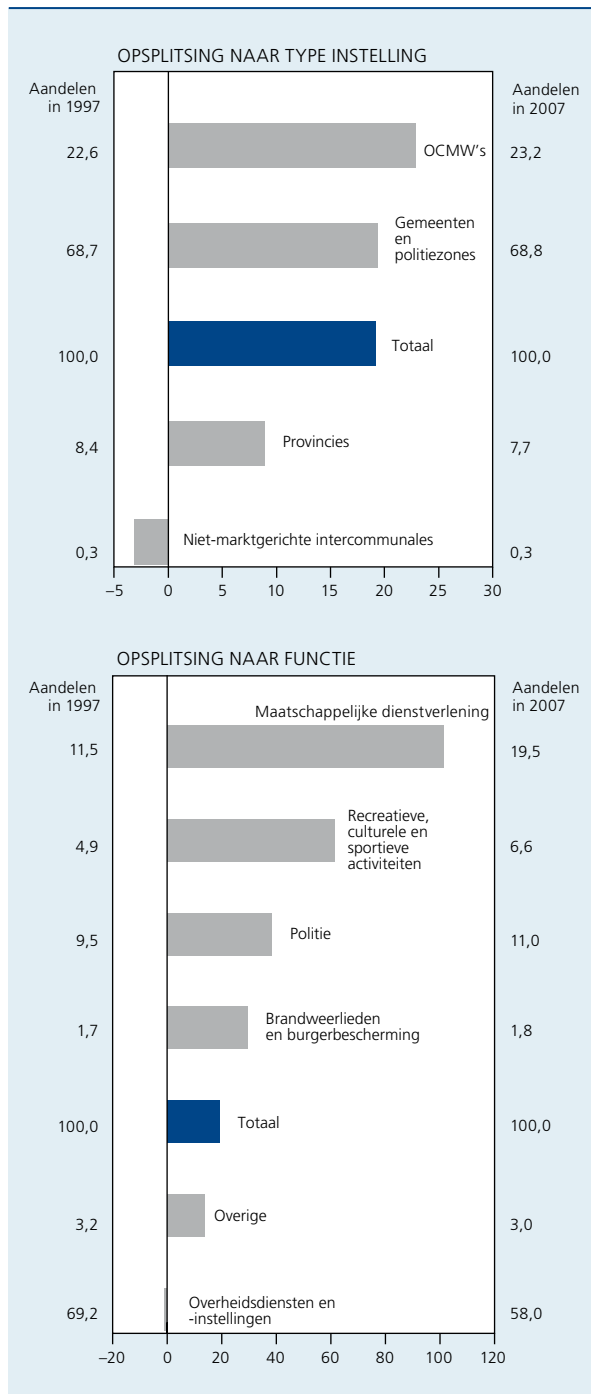
Het personeel van het Waalse Gewest vertegenwoordigde in 2007 iets meer dan een kwart van het geheel van de banen in de administratie van de deelgebieden, wat nagenoeg ongewijzigd is ten opzichte van 1997. Het aantal personeelsleden in de administratie nam het minst snel toe in de Franse Gemeenschap.

2.3.4 Lokale overheid

Wat de lokale overheid betreft, kunnen, op basis van de door de RSZPPO verstrekte gedetailleerde gegevens die werden gezuiverd om de INR-definitie te benaderen, elementen worden aangedragen ter verklaring van de aanzienlijke stijging van de werkgelegenheid in de bedrijfstak administratie. Betrouwbare gegevens konden evenwel alleen maar worden verzameld voor de periode gaande van 1997 tot 2007. Volgens deze gegevens nam de werkgelegenheid in de administratie op lokaal niveau over het geheel van deze periode met 34.900 personen toe, wat een stijging is met 19,2 pct.

De werkgelegenheid nam het snelst toe in de OCMW's. Die hadden in 2007 iets meer dan 50.000 personen in dienst, wat 9.400 méér was dan in 1997, een toename

GRAFIEK 5

WERKGELEGENHEID IN DE TAK ADMINISTRATIE VAN DE LOKALE OVERHEID ⁽¹⁾⁽²⁾(totale veranderingspercentages van 1997 tot 2007 ⁽³⁾, tenzij anders vermeld)

Bronnen: INR, RSZPPO, NBB.

(1) De gegevens van de RSZPPO werden gezuiverd teneinde de INR-definitie van de werkgelegenheid in de administratie in de deelsector van de lokale overheid zo dicht mogelijk te benaderen. De ziekenhuisactiviteiten, de rusthuizen, het onderwijs, het vervoer en de marktgerichte intercommunale verenigingen werden derhalve geweerd.

(2) Ongeacht de overheveling van 8.500 rijkswachters naar de lokale overheid in 2002.

(3) Gegevens op 30 juni voor elk van die jaren.

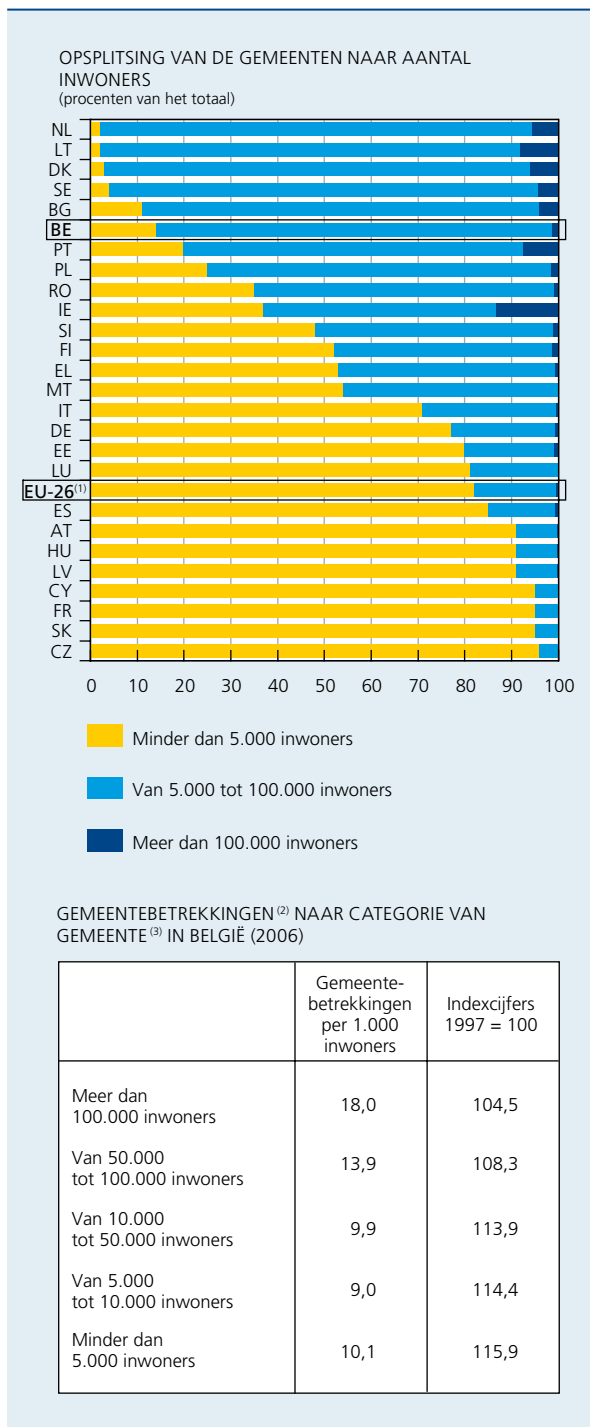
met 22,9 pct. De gemeenten en de politiezones, in hun geheel beschouwd om een breuk in de reeksen te vermijden naar aanleiding van de oprichting van de politiezones in 2002, tekenden voor het leeuwendeel van de lokale werkgelegenheid, namelijk 149.000 arbeidsplaatsen aan het einde van de beschouwde periode. Met ongeveer 24.000 nieuwe banen is het personeel van de gemeenten en de politiezones sinds 1997 met 19,4 pct. gestegen. In juni 2007 hadden de provincies 16.700 personen in dienst, wat 1.400 meer is dan tien jaar eerder. De stijging van de werkgelegenheid bleef er derhalve beperkt tot 8,9 pct. Nauwelijks 600 personen werkten in de niet-marktgerichte intercommunale verenigingen en de werkgelegenheid liep er gedurende de beschouwde periode enigszins terug.

Wat de OCMW's betreft, hebben tal van factoren bijgedragen tot de dynamiek van de werkgelegenheid. In de eerste plaats is het aantal begunstigen van het leefloon toegenomen, wat een groter aantal personen vergt om zich daarmee bezig te houden. Vervolgens werden de opdrachten van de OCMW's verruimd en gediversifieerd, bijvoorbeeld met de schuldbemiddeling en de toekenning van stookoliecheques. Ten slotte, en vooral, is de sprong voorwaarts aan het einde van de jaren negentig het gevolg van aanpassingen van de wetgeving en van het streven van de OCMW's om voorrang te geven aan sociaal-professionele inschakeling boven het louter verstrekken van een inkomen. Het aantal op de arbeidsmarkt ingeschakelde personen is sinds 1997 aanzienlijk toegenomen. In de statistieken worden die personen echter als werknemers van de OCMW's beschouwd. Hun stijging houdt in de eerste plaats verband met de toename van het aantal personen dat in dienst is genomen conform de bepalingen van artikel 60 van de wet betreffende de OCMW's⁽¹⁾. Die personen kunnen ofwel bestemd worden voor de interne behoeften van de OCMW's ofwel ter beschikking worden gesteld van derden. Door wetswijzigingen aan het einde van de jaren negentig kon die laatste mogelijkheid worden aangewend, wat ruim 5.000 banen opleverde.

Uit de opsplitsing, naar de belangrijkste door de personeelsleden uitgeoefende activiteiten, van de werkgelegenheid bij de lokale overheid blijkt vooral dat bij deze laatste de werkgelegenheid niet stijgt in de administratieve functies. In deze categorie, die 126.000 personen omvat, lijkt de werkgelegenheid over de hele periode nagenoeg te hebben gestagneerd. Van de 34.900 bij de lokale overheid gecreëerde banen zouden er 21.300 in de maatschappelijke dienstverlening zijn geweest. Daarvan kwamen er 5.300 banen bij in crèches en

(1) Organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de OCMW's.

GRAFIEK 6 INVLOED VAN DE OMVANG VAN DE GEMEENTEN OP DE GEMEENTELIJKE WERKGELEGENHEID

Bronnen: ADSEI, Dexia, RSZPPO, NBB.

(1) EU zonder het Verenigd Koninkrijk.

(2) Om de definitie van de werkgelegenheid in de administratie te benaderen, werd het personeel van het gemeentewerks niet in aanmerking genomen. Om problemen inzake samenhang in de tijd in verband met de instelling van de politiezones te vermijden, werd het politiepersoneel eveneens uit de analyse geweerd.

(3) Categorieën van gemeenten gebaseerd op de bevolking ervan op 1 januari 2007.

kinderdagverblijven op initiatief van gemeenten, OCMW's of provincies, en 15.000 andere banen werden gecreëerd ten behoeve van de maatschappelijke dienstverlening in de OCMW's⁽¹⁾. Van 1997 tot 2007 werden ongeveer 5.500 personen door de gemeenten en de provincies in dienst genomen in het kader van recreatieve, culturele en sportieve activiteiten, met name in cultuur- en sportcentra. Naast 900 nieuwe brandweerlui en leden van de burgerbescherming, hebben de gemeenten en politiezones 6.000 werknemers in dienst genomen voor de politie, afgezien van de overheveling van 8.500 voormalige rijkswachters van het federale naar het lokale niveau. Deze overheveling heeft plaatsgevonden in het kader van de oprichting van politiezones waarin meestal verschillende gemeenten gegroepeerd zijn. De stijging van het aantal politiemensen lijkt de politieke wil te vertalen om de openbare veiligheid te verhogen.

Uit een grondiger analyse van de gegevens met betrekking tot de gemeenten blijkt dat een algemene fusie ervan het volume van de werkgelegenheid bij de lokale overheid niet drastisch zou verminderen. Enerzijds behoren de Belgische gemeenten qua omvang tot de grootste van de EU. Slechts vijf landen tellen een geringer aantal kleinere gemeenten van minder dan 5.000 inwoners. Anderzijds geldt in België dat hoe kleiner de gemeente is, hoe geringer het volume aan gemeentelijke werkgelegenheid per inwoner is, behalve voor de gemeenten met minder dan 5.000 inwoners. Het grotere volume aan gemeentelijke werkgelegenheid in de grotere gemeenten kan met name worden verklaard door specifieke behoeften, bijvoorbeeld inzake veiligheid en grote-stedenbeleid, en door het intern beheer van sommige activiteiten waarvoor de kleine gemeenten hun toevlucht nemen tot intercommunale verenigingen. Van 1997 tot 2006 steeg het aantal gemeentelijke personeelsleden per inwoner des te trager naarmate de gemeenten groter waren. Dit minder snelle verloop van de werkgelegenheid in de grote gemeenten houdt wellicht voor een deel verband met de beheersplannen die de toezichthoudende overheid op vele van hen toepast, plannen die een rem kunnen zetten op de groei van de loonsom.

(1) Bij de crèches en kinderdagverblijven waarvan de werkgever een lokale overheid is, moeten twee gevallen worden onderscheiden. Indien de structuur autonoom is en kan onderscheiden worden door het INR, worden ze gerangschikt bij de niet-financiële vennootschappen; indien de structuur niet autonoom is, blijven ze bij de overheid.

3. Kenmerken van de werkgelegenheid in de overheidssector

De volgende kenmerken van de werkgelegenheid in de overheidssector worden achtereenvolgens besproken: het statuut, het geslacht en het opleidingsniveau van de werknemers. Daarna wordt uitvoerig ingegaan op het thema van de leeftijdspiramide van de werknemers uit de overheidssector. Aangezien het INR niet beschikt over gegevens met betrekking tot de kenmerken van de werknemers, werd de analyse uitgevoerd op basis van primaire gegevens van de RSZ en de RSZPPO. Ook de afbakening van de overheidssector in dit gedeelte verschilt van die zoals ze door het INR wordt gehanteerd⁽¹⁾. De voorgestelde resultaten vormen niettemin een goede benadering van de in de overheidssector volgens de INR-definitie opgetekende tendensen.

3.1 Statuut

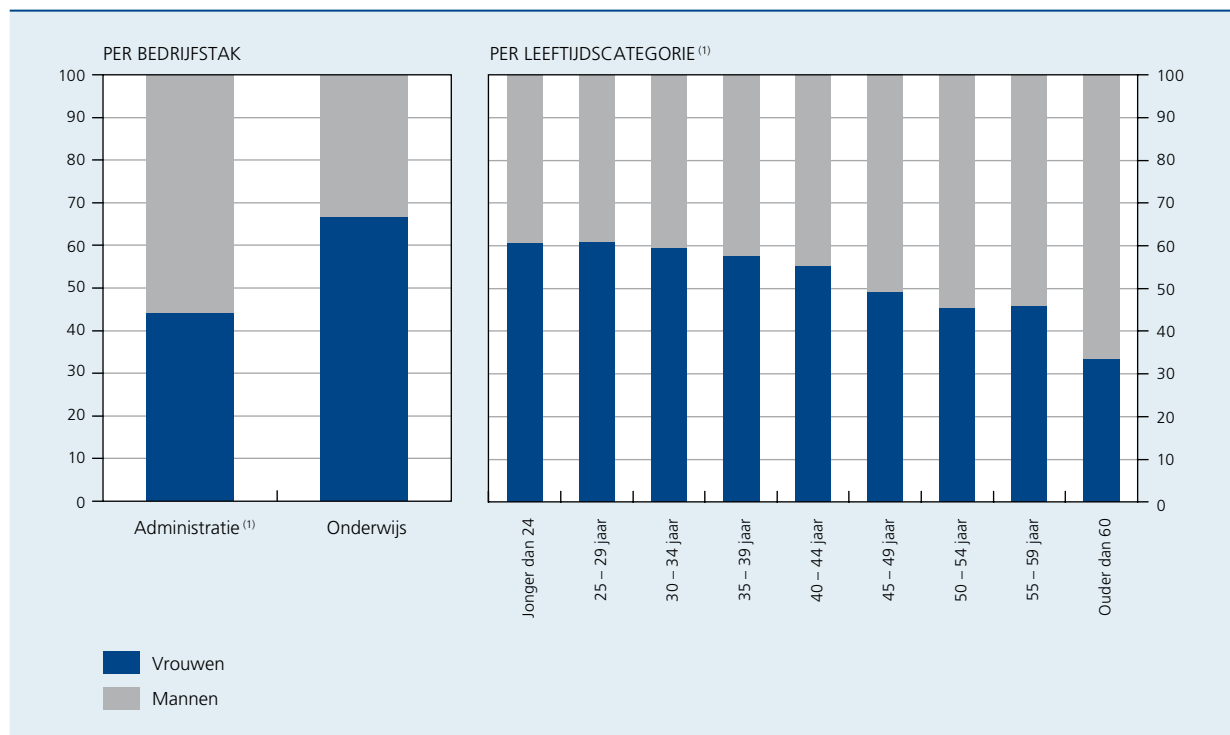
Steeds minder overheidspersoneel wordt statutair benoemd. Deze groep maakt nog slechts een kleine meerderheid uit. Op 30 juni 2006 vertegenwoordigden

de statutaire ambtenaren 54,3 pct. van het overheidspersoneel. Dat is een aanzienlijke daling ten opzichte van 30 juni 1997, toen ze nog 59,8 pct. van de werknemers van de sector uitmaakten. Deze ontwikkeling voltrekt zich relatief langzaam, aangezien het aantal statutaire ambtenaren vooral vermindert door pensioneringen.

In het onderwijs is het statutaire personeel nog steeds ruim in de meerderheid, met bijna 60 pct. van de werknemers. Hun aantal is sedert 1997, toen het nog 68,2 pct. bedroeg, echter fors teruggelopen. In de rest van de overheidssector loopt het aandeel van de statutaire ambtenaren sterk uiteen tussen de verschillende beleidsniveaus. Zo varieerde het in juni 2006 van 39,4 pct. bij de gemeenschappen en gewesten tot 72,7 pct. bij de federale overheid, met inbegrip van de sociale zekerheid en het leger. Bij de lokale overheid in haar geheel beschouwd belooft het aantal statutaire ambtenaren ongeveer 40 pct. van de werknemers. Binnen deze deelsector worden eveneens grote verschillen opgetekend

(1) De overheidssector volgens het INR is kleiner dan volgens de benadering aan de hand van de gecumuleerde gegevens van de RSZ en de RSZPPO. Bij deze laatste benadering primeert het juridische statuut van de instellingen. De belangrijkste verschillen doen zich voor bij de overheidsbedrijven, de ziekenhuizen, de rusthuizen en de marktgerichte intercommunale verenigingen, die in de nationale rekeningen niet worden ingedeeld bij de overheidssector.

GRAFIEK 7 VERDELING VAN DE WERKNEMERS UIT DE OVERHEIDSSECTOR NAAR GESLACHT
(procenten op 31 december 2007)

Bronnen: RSZ, RSZPPO, NBB.

(1) Werknemers die ressorteren onder de RSZPPO zijn niet opgenomen in de verdeling per leeftijdscategorie.

(2) Met inbegrip van landsverdediging.

tussen de verschillende soorten van instellingen: in 2006 vertegenwoordigden de statutaire ambtenaren 94,6 pct. van de werknemers van de politiezones en 59,1 pct. van het provinciepersoneel, terwijl hun aantal het geringst was bij de OCMW's (30,1 pct.) en bij de gemeenten (37,9 pct.).

3.2 Geslacht

In het openbaar ambt is de vervrouwelijking van het personeel verder gevorderd dan in de rest van de economie. Op 31 december 2007 was het vrouwelijk personeel in de overheidssector in de meerderheid, terwijl het personeelsbestand in de particuliere sector nog voor meer dan de helft uit mannen bestond. Vooral in het onderwijs en bij de lokale overheid is het overwicht van de vrouwen aanzienlijk. In de rest van de overheidssector, met inbegrip van landsverdediging, waren daarentegen nog meer mannen dan vrouwen aan de slag.

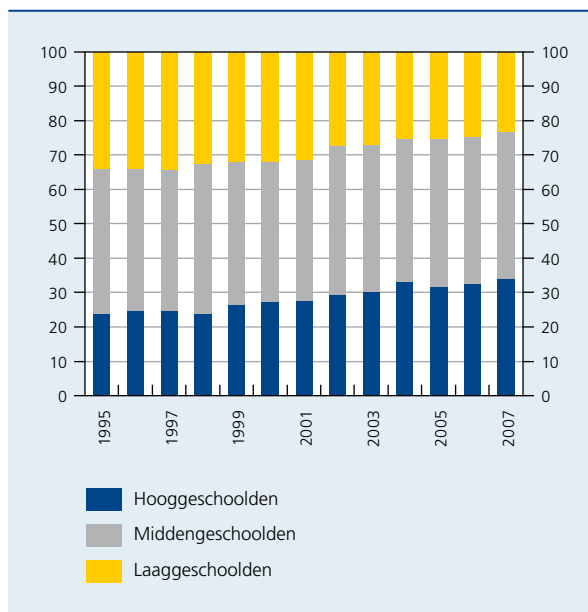
De meeste statutaire betrekkingen worden bekleed door mannen, terwijl vrouwen beter vertegenwoordigd zijn in de contractuele banen. Op 31 december 2007 beliep het aantal mannen in statutaire betrekkingen 53 pct., terwijl 63,9 pct. van de contractuele jobs werd ingevuld door vrouwen.

De vervrouwelijking van het openbaar ambt neemt bovendien toe. De leeftijdscategorieën onder die van 45 jaar tellen aanzienlijk meer vrouwen dan mannen en bij de –30-jarigen maken de vrouwen zelfs meer dan 60 pct. uit. In de hoogste leeftijdscategorieën zijn de mannen dan weer in de meerderheid.

3.3 Opleidingsniveau

Het personeel van de overheidssector is steeds beter opgeleid. In de bedrijfstak administratie is het aandeel van de gediplomeerden van het hoger onderwijs tussen 1995 en 2007 gestegen van een vierde tot een derde. Over dezelfde periode is het aantal laaggeschoolden, die ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs hebben behaald, teruggelopen van een derde tot minder dan een vierde. Het aandeel van de middengeschoolden, dat zijn de werknemers met ten hoogste een diploma hoger secundair onderwijs, is vrijwel stabiel gebleven op ongeveer 40 pct.

GRAFIEK 8 OPSPLITSING VAN DE WERKNEMERS VAN DE BEDRIJFSTAK ADMINISTRATIE ⁽¹⁾ VAN 25 TOT 64 JAAR NAAR HET HOOGST BEHAALDE DIPLOMA (procenten van de totale bedrijfstak)

Bron: ADSEI (Arbeidskrachtentellingen).
(1) Met inbegrip van defensie.

Toch blijft de overheid een belangrijk werkgever voor laaggeschoolden. Bij de federale overheid, bijvoorbeeld, beschikt 60 pct. van het personeel hoogstens over een getuigschrift van het secundair onderwijs (niveaus C en D) en het aandeel van deze laatste groep belooft in alle leeftijdscategorieën ongeveer of meer dan 50 pct. ⁽¹⁾. Het aantal personeelsleden van niveau A en B (gediplomeerden hoger onderwijs) neemt in de jongste leeftijdscategorieën echter toe, vooral bij de 25- tot 35-jarigen.

3.4 Leeftijdspiramides

Binnen de overheidssector verschillen de leeftijdspiramides sterk van de ene bedrijfstak tot de andere.

De meest in het oog springende piramide is die van het personeel van landsverdediging. De pensioenleeftijd in deze bedrijfstak ligt lager dan elders. Het aantal 60- tot 64-jarigen is er dan ook verwaarloosbaar en het aantal 55- tot 59-jarigen ligt er veel lager dan in de overige bedrijfstakken. Bijna 45 pct. van het personeelsbestand behoort tot de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar. Bij een onveranderde pensioenleeftijd zal het Belgische leger over enkele jaren dan ook worden geconfronteerd met massale uittredingen.

(1) Volgens gegevens van de FOD Personeel en Organisatie (pdata) op 30 juni 2008.

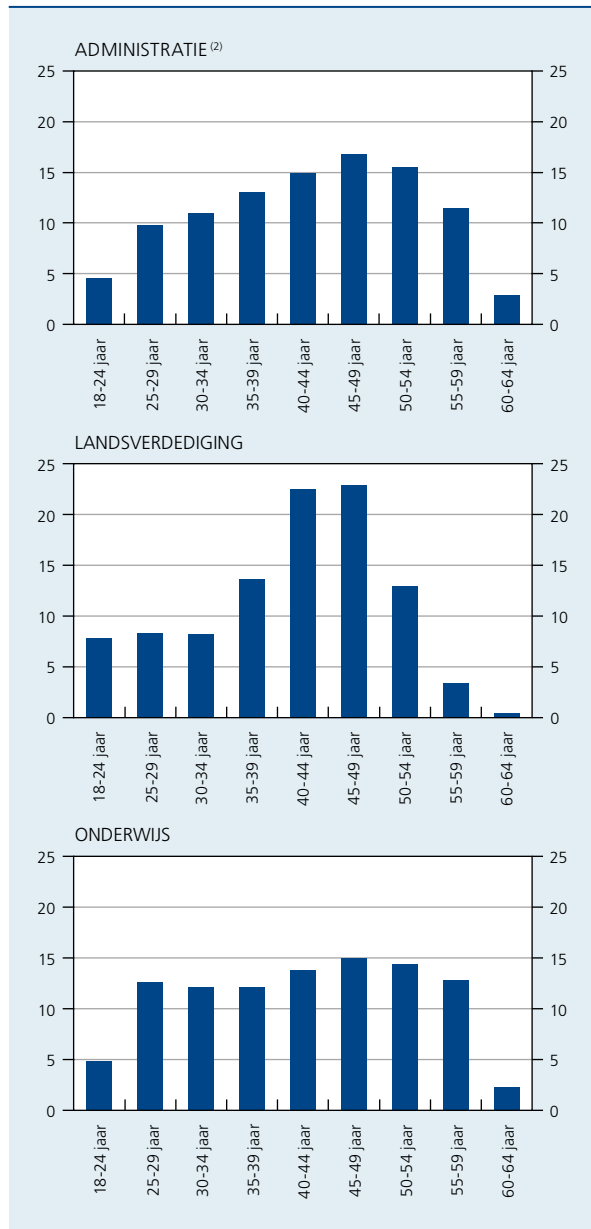
In de bedrijfstak onderwijs is de leeftijdspiramide in het algemeen vrij vlak, wat betekent dat deze bedrijfstak doorgaans amper zal worden geconfronteerd met grootschalige uittredingen en dat het personeelsbe-

stand tot dusver lijkt te zijn vernieuwd door regelmatige indienstnemingen van jonge personeelsleden.

De leeftijdspiramide in de bedrijfstak administratie is meer uitgesproken. Alle bevoegdheidsniveaus samen genomen, vertoont ze een piek in de leeftijdsgroep van

GRAFIEK 9 OPSPLITSING NAAR LEEFTIJD VAN DE WERKNEMERS VAN DE OVERHEIDSSECTOR PER BEDRIJFSTAK⁽¹⁾

(procenten van de totale bedrijfstak, 30 juni 2007)

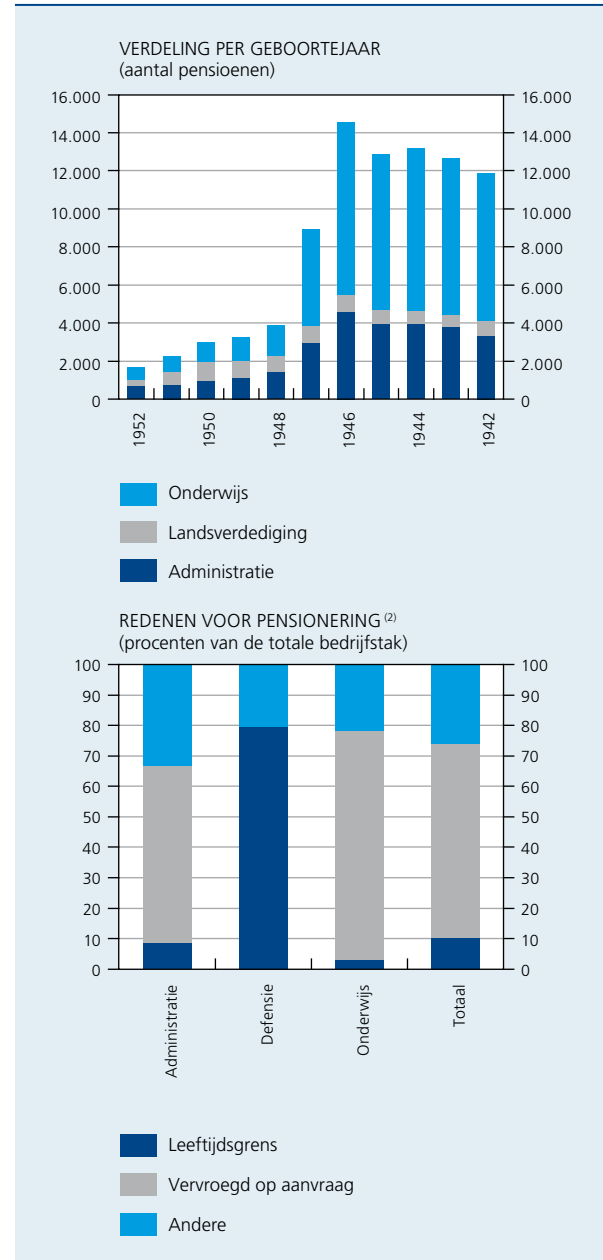

Bronnen: RSZ, RSZPPO, NBB.

- (1) De gegevens van de RSZ en de RSZPPO werden aangepast teneinde de INR-definitie van de overheidssector en van de geïllustreerde bedrijfstakken te benaderen. Werknemers die door de RSZ bij verschillende bedrijfstakken worden ingedeeld, werden bijvoorbeeld geherklasseerd in de bedrijfstak administratie. Binnen de verplichte sociale verzekering werd het personeel van de ziekenfondsen in aanmerking genomen, in tegenstelling tot bij de RSZ, die deze groep als een onderdeel van de particuliere sector beschouwt.
- (2) Alle werknemers die bijdragen betalen aan de RSZPPO werden ingedeeld bij de bedrijfstak administratie, hoewel sommigen niet tot de overheidssector behoren.

GRAFIEK 10 PENSIOENEN IN DE OVERHEIDSSECTOR⁽¹⁾

(gegevens op 1 juli 2007)

Bronnen: PDOS, NBB.

- (1) De gegevens over de overheidspensioenen werden herwerkt om de INR-definitie van de overheidssector en van de geïllustreerde bedrijfstakken te benaderen. De hier toegepaste afbakening komt overeen met die van de statistieken van de overheidspensioenen, na aftrek van de gepensioneerden van de autonome overheidsondernemingen en van de intercommunale verenigingen, alsook van het personeel van de eredielen.
- (2) Op basis van het geheel van nieuwe dossiers die werden ingediend tussen 2002 en 2005.

45 tot 49 jaar en in de aangrenzende leeftijdscategorieën, waarbij jongeren ondervertegenwoordigd zijn⁽¹⁾. Dit is een element waar rekening mee moet worden gehouden bij het uitstippelen van een dynamisch personeelsbeleid voor het openbaar ambt.

Hier en daar wordt geopperd dat de vijf of tien volgende jaren een unieke kans zou worden geboden inzake de vernieuwing van het personeelsbestand. Het argument hiervoor is dat, aangezien het overheidsperoneel relatief oud is, een aanzienlijk gedeelte binnen afzienbare tijd met pensioen zou gaan. Derhalve zou het mogelijk zijn om het personeelsbestand in de overheidssector terug te schroeven, door niet alle gepensioneerden te vervangen.

In dat verband zij opgemerkt dat het aantal nog actieve 60-plussers in alle onderzochte bedrijfstakken gering is en bij landsverdediging zelfs verwaarloosbaar. De meeste werknemers van de overheidssector gaan immers met pensioen vóór ze de maximumleeftijd bereiken, die in de meeste gevallen vastgesteld is op 65 jaar. Het aantal pensioenaanvragen vanaf de leeftijd van 60 is aanzienlijk in de hele overheidssector, zowel in de bedrijfstak onderwijs als in de bedrijfstak administratie. Het personeel

van landsverdediging gaat doorgaans nog vroeger met pensioen, niet zelden vanaf 56 jaar. Binnen de bedrijfstak administratie wordt ook bij de politie een groot aantal uittredingen vóór 60 jaar opgetekend.

Slechts 10 pct. van de werknemers van de overheidssector die tussen 2002 en 2005 met pensioen gingen, heeft de leeftijdsgrens bereikt. In de meeste gevallen ging het om militairen, voor wie de leeftijdsgrens aanzienlijk lager ligt dan voor het overige overheidsperoneel⁽²⁾. In de bedrijfstakken administratie en onderwijs verliepen de meeste pensioneringen tijdens dezelfde periode via een onmiddellijk vervroegd pensioen. Via dat systeem kunnen de nog in dienst zijnde personeelsleden vanaf 60 jaar met pensioen, op voorwaarde dat ze minstens vijf dienstjaren achter de rug hebben.

In de veronderstelling dat het percentage werknemers van boven de 60 constant blijft, kan het aantal pensioneringen tijdens de vijf volgende jaren worden geraamd op basis van het aantal personen van 55 tot 59 jaar in 2009. De uittredingen tijdens de daaropvolgende vijf jaar kunnen worden geraamd op basis van het aantal personen van 50 tot 54 jaar op dezelfde datum.

Zowat 65.000 personen, of slechts 12 pct. van het personeel van de bedrijfstak administratie, zouden de volgende vijf jaar met pensioen gaan. In de vijf daaropvolgende jaren zouden nog eens 85.000 personen volgen, of 16 pct. van het personeelsbestand in deze bedrijfstak. Over een periode van tien jaar zouden dus 150.000 werknemers vertrekken, of 28 pct. van het personeel. Dat

(1) De leeftijdspiramides verschillen aanmerkelijk van de ene deelsector tot de andere en van de ene lokale instelling tot de andere. Zo is de leeftijdspiramide vlakker in de gemeenschappen en gewesten en meer uitgesproken op het federale niveau, met name bij de sociale zekerheid. Bij de lokale overheid is de verdeling naar leeftijd van het personeel van de politiezones vrij lineair, terwijl de piramides meer uitgesproken zijn voor de provincies, gemeenten en OCMW's.

(2) Voor militairen varieert de leeftijdsgrens voor pensionering, afhankelijk van de graad en de benoeming, van 45 tot 61 jaar (Kluwer, 2008, Pensioenzakboekje). In de meeste gevallen ligt de leeftijdsgrens onder of op 56 jaar. Ook voor andere personeelscategorieën in de overheidssector ligt de leeftijdsgrens onder de 65. Dat is onder meer het geval voor de politie.

TABEL 4 AANTAL WERKNEMERS IN DE BEDRIJFSTAK ADMINISTRATIE DIE 60 WORDEN TUSSEN 2010 EN 2019

(raming van de situatie in 2009 op basis van gegevens op 30 juni 2007)

	Aantal werknemers (in duizenden personen)		Gedeelte van het personeelsbestand (procenten)	
	50-54-jarigen	55-59-jarigen	50-54-jarigen	55-59-jarigen
Federale overheid en sociale zekerheid	22	15	18	12
Gemeenschappen en gewesten	4	3	14	12
Lokale overheid ⁽¹⁾	54	42	16	12
Werknemers die niet kunnen worden ingedeeld bij een deelsector ⁽²⁾	5	4	14	12
Totaal	85	65	16	12

Bronnen: RSZ, RSZPPO, NBB.

(1) Geheel van de werknemers die bijdragen betalen aan de RSZPPO, ook al behoren sommigen niet tot de overheidssector (b.v. markgerichte intercommunale verenigingen), tot de deelsector lokale overheid (b.v. Cocof en VGC) of tot de bedrijfstak administratie (b.v. bepaalde personeelsleden van het gemeentelijk en provinciaal onderwijs). Bij gebrek aan gegevens per leeftijd, werd een benadering gemaakt door uit te gaan van een uniforme verdeling per jaar over de vijfjaars leeftijdscategorieën (45-49-jarigen, 50-54-jarigen en 55-59-jarigen).

(2) Werknemers die bijdragen betalen aan de RSZ, van wie niet kan worden bepaald of ze afhangen van de federale overheid of van de gemeenschappen en gewesten.

is een vrij normaal percentage, gelet op een gemiddelde loopbaanduur van ongeveer 35 jaar. In de vijf of tien volgende jaren vallen dus geen grootschalige uittredingen te verwachten. In de tien daaropvolgende jaren zou het aantal pensioneringen zelfs hoger liggen, aangezien 30 pct. van het personeelsbestand van de administratie in 2009 tussen 40 en 49 jaar oud zou zijn.

In absolute termen zouden de meeste uittredingen tijdens de tien volgende jaren worden opgetekend bij de lokale overheid, met 96.000 werknemers. Proportioneel zou het aantal uittredingen echter hoger liggen bij de federale overheid (met inbegrip van de sociale zekerheid), aangezien 30 pct. van het personeelsbestand in 2009 tussen 50 en 59 jaar oud zou zijn.

Er bestaan grote verschillen tussen de instellingen en departementen. Zo is, bij de federale overheid, meer dan 40 pct. van de ambtenaren van de FOD Financiën tussen 50 en 60 jaar oud, terwijl minder dan 25 pct. van de ambtenaren van de FOD Justitie tot deze leeftijdscategorie behoort. Bij de lokale overheid ligt het aantal personeelsleden van 51 tot 60 jaar hoger in de provincies dan in de gemeenten en de OCMW's. Het beheer van deze verschillen inzake leeftijdsstructuur tussen instellingen en departementen vormt dan ook een belangrijke uitdaging voor het personeelsbeleid in de hele overheidssector.

Conclusie

De overheidssector gedefinieerd conform de voorschriften van de nationale rekeningen stelt in België iets meer dan 800.000 personen te werk. De voornaamste werkgevers in de sector zijn de gemeenschappen en gewesten en de lokale overheid, terwijl de federale overheid en de sociale zekerheid samen slechts een vijfde voor hun rekening nemen. Met een ruimer concept dan de overheidssector, waarbij eveneens rekening wordt gehouden met de overheidsbedrijven, de intercommunale verenigingen uit de marktsector en de sterk gesubsidieerde banen in het vlak van gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening of dienstencheques, loopt de werkgelegenheid op tot 1,4 miljoen personen.

Op lange termijn stemt het verloop van de werkgelegenheid bij de overheid overeen met de belangrijkste kenteringen in het begrotingsbeleid. De werkgelegenheid in de overheidssector nam tijdens de jaren zeventig fors toe. Na een periode van bijna stabilisatie vanaf 1982, laat zij tussen 1997 en 2007 opnieuw een stijgende tendens optekenen. De analyse heeft aangetoond dat deze laatste niet in alle bedrijfstakken gelijkmatig verliep. Zo is de

werkgelegenheid recentelijk teruggelopen op het niveau van landsverdediging alsook in sommige departementen van de federale administratie, zoals de FOD Financiën. Omgekeerd werd een stevige groei opgetekend in de bedrijfstak vervoer en ook in de bedrijfstak administratie, inzonderheid in die welke afhangt van de lokale overheid of in sommige federale departementen zoals justitie. In een ruimere context is de werkgelegenheid in de overheidsbedrijven fors teruggelopen, terwijl de gesubsidieerde banen sterk toegenomen zijn, ongeacht of het gaat om gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening of dienstencheques.

Alle deelsectoren van de overheid hebben aan de sedert 1995 opgetekende toename van de werkgelegenheid deel gehad. De gemeenschappen en gewesten hebben er voor bijna 30 pct. toe bijgedragen en het federale niveau, met inbegrip van de sociale zekerheid, voor 10 pct. De grootste bijdrage werd geleverd door de lokale overheid, méér dan 60 pct. Wat deze laatste betreft, had de toename in de bedrijfstak administratie geen betrekking op administratieve functies, maar wel op werknemers in de maatschappelijke dienstverlening, bij de politie alsook in culturele en sportieve functies.

Er zijn verhoudingsgewijs steeds minder personeelsleden bij de overheid die een ambtenarenstatuut genieten en de vrouwen vormen een groter worden steeds meerderheid. Het overheidsperoneel is overigens steeds meer gekwalificeerd.

Rekening houdend met de leeftijds piramides en met de huidige praktijken inzake toewijzing van het ouderdomspensioen of vervroegd pensioen, zouden de afvloeiingen de komende vijf à tien jaar gespreid moeten zijn in de tijd zonder bovenmaats te zijn. In sommige bedrijfstakken, sommige departementen en sommige instellingen worden echter méér uittredingen verwacht.

Iedere discussie over de eventuele inkrimping van het overheidsperoneel moet worden ingepast in een ruimer debat, waarin aandacht wordt besteed aan efficiëntie en resultaten. Teneinde een tegenwicht te bieden tegen de tijdens de laatste jaren opgetekende verruiming van de aan de overheid toevertrouwde taken, zou het passend zijn het sociale nut te onderzoeken van oudere, misschien achterhaalde functies. De aanpassingen die uit een dergelijke analyse zouden resulteren, zouden een actief – door het human-resourcesbeleid te voeren – mobiliteitsbeleid vereisen. Deze mobiliteit is tevens noodzakelijk om het hoofd te bieden aan de regelmatige pensionering of vervroegde pensioenering van grote groepen personeelsleden bij de overheid.

Bijlage

WERKGELEGENHEID IN DE OVERHEIDSECTOR

(aantal personen, voor reeksbreuken gezuiverde gegevens⁽¹⁾)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Federale overheid en sociale zekerheid	173.503	172.042	173.108	174.512	177.269	179.237	180.815	182.599	181.685	179.135	180.682	179.567	180.095
Administratie ⁽²⁾	124.043	124.326	126.492	127.709	130.837	132.598	135.142	137.746	136.792	135.135	136.422	136.521	137.977
Landsverdediging	49.460	47.716	46.616	46.803	46.432	46.639	45.673	44.853	44.893	44.000	44.260	43.046	42.118
Gemeenschappen en gewesten	320.398	313.951	312.036	314.232	318.254	316.292	316.893	321.477	327.936	334.071	338.515	341.807	343.081
Onderwijs	256.404	248.302	244.223	245.081	247.091	245.514	245.453	247.901	251.962	256.432	260.421	262.766	263.196
Administratie	43.199	44.326	45.932	46.214	47.778	47.420	47.935	48.632	49.989	53.692	55.035	55.738	55.910
Vervoer ⁽³⁾	20.795	21.323	21.881	22.937	23.385	23.358	23.505	24.944	25.985	23.947	23.059	23.303	23.975
Lokale overheid	229.057	236.872	233.070	234.930	239.997	245.098	250.790	255.484	259.572	264.328	271.250	276.267	277.969
Administratie	155.959	158.328	154.616	155.735	160.596	164.736	167.398	172.460	177.153	179.668	184.809	188.081	189.461
Onderwijs	53.854	58.632	59.186	60.193	60.434	60.796	63.633	64.964	63.811	65.030	67.075	68.035	68.041
Vervoer ⁽³⁾	19.244	19.912	19.268	19.002	18.967	19.566	19.759	18.060	18.608	19.630	19.366	20.151	20.167
Geheel van de overheidssector	722.958	722.865	718.214	723.674	735.520	740.627	748.498	759.560	769.193	777.534	790.447	797.641	801.145
<i>p.m. Idem, niet gezuiverd voor reeksbreuken ...</i>	<i>723.396</i>	<i>723.359</i>	<i>718.755</i>	<i>724.262</i>	<i>736.142</i>	<i>741.274</i>	<i>749.169</i>	<i>765.987</i>	<i>775.641</i>	<i>783.947</i>	<i>796.144</i>	<i>803.301</i>	<i>806.689</i>

Bronnen: INR, NBB voor de indeling per deelsector en per bedrijfstak.

(1) Teneinde aan statistische herklasseringen toe te schrijven reeksbreuken te vermijden, zijn de openbare radio- en televisie maatschappijen en Aquafin uit de gegevens verwijderd. Deze laatste zijn ook gecorrigeerd om de impact te neutraliseren van de overheveling, in 2002, van 8.500 voormalige rijkswachters van de federale naar de lokale overheid.

(2) Op federaal niveau is wat betrekking heeft op onderwijs en uitgeverijen ondergebracht bij de bedrijfstak administratie.

(3) Regelmatig personenvervoer (enkel voor de gewesten) en vervoerondersteunende activiteiten.

De Belgische overgang naar het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied : SEPA (Single Euro Payments Area)

J. Vermeulen
A. Waterkeyn

1. Inleiding

Ongeveer een jaar geleden werd het operationele startsein gegeven voor SEPA, de « Single Euro Payments Area » of de unieke eurobetaalruimte. Sedert 28 januari 2008 kunnen immers over het hele SEPA-gebied Europese overschrijvingen worden gebruikt om betalingen te verrichten.

SEPA heeft als hoofddoelstelling de verdere financiële integratie in Europa te bewerkstelligen, meer bepaald in het vlak van girale betalingsdiensten en betaalsystemen. Deze doelstelling en de belangrijkste actoren ervan, werden uitvoerig beschreven in het artikel « Het gemeenschappelijk eurobetalingsgebied: SEPA (Single Euro Payments Area) » in het Economisch Tijdschrift van september 2007. In dit artikel wordt de sedertdien geboekte vooruitgang van het SEPA-project beschreven. De finale doelstelling van SEPA bestaat erin de

economische actoren (ondernemingen, consumenten en overheidsdiensten) over het hele SEPA-gebied⁽¹⁾ de mogelijkheid te bieden even vlot en even veilig en efficiënt betalingen te laten verrichten als thans het geval is binnen de grenzen van één land. Bovendien moeten de betalingen overal kunnen gebeuren binnen een zelfde reglementair kader waarin alle actoren soortgelijke rechten en plichten hebben. Het Europees Parlement en de Europese Raad zorgden in dit verband voor een Europese richtlijn betreffende de betaaldiensten in de interne markt (de Richtlijn⁽²⁾), die tegen november 2009 in nationale wetgeving moet zijn omgezet.

De overgang naar SEPA is een proces waarbij de huidige nationale betaalinstrumenten geleidelijk worden vervangen door gestandaardiseerde Europese instrumenten.

Voor de overschrijvingen en domiciliëringen werden Europese instrumenten ontwikkeld, enerzijds, en voor de betaalkaarten werd een algemeen raamwerk gecreëerd, anderzijds. Het ontwikkelen van de standaarden voor deze betaalinstrumenten en de organisatie van de overgang naar SEPA worden in hoge mate bepaald door de banksector. Hiertoe werden Europese en nationale interbancaire overlegorganen opgericht. Ook werden er structuren opgezet ten behoeve van een ruimere maatschappelijke dialoog over SEPA en over de wijze van invoering ervan. De organisatiestructuren van waaruit de overgang naar SEPA in België wordt georganiseerd, zijn het « Steering Committee over de toekomst van de betaalmiddelen » en het interbancaire SEPA-Forum⁽³⁾.

(1) Tot het SEPA-gebied behoren de landen van de Europese Unie (EU) plus IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland. Van een aantal gebieden wordt aangenomen dat ze tot de EU behoren (krachtens artikel 299 van het Verdrag van Rome). Het betreft de Franse overzeese departementen (Martinique, Guadeloupe, Frans-Guyana en Réunion), Gibraltar (Verenigd Koninkrijk), de Azoren en Madeira (Portugal), de Canarische Eilanden (Spanje) en de Ålandseilanden (Finland). Vijf van die gebieden hebben een eigen ISO-landencode. In totaal zijn er dus zesendertig ISO-landencodes mogelijk in SEPA. Een transactie wordt enkel beschouwd als een SEPA-transactie indien ze plaatsvindt tussen twee banken waarvan de Bank Identifier Code (BIC) een van die zesendertig ISO-landencodes bevat.

(2) Richtlijn 2007/64/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 november 2007 betreffende betalingsdiensten in de interne markt tot wijziging van de Richtlijnen 97/7/EG, 2002/65/EG, 2005/60/EG en 2006/48/EG, en tot intrekking van Richtlijn 97/5/EG.

(3) Het Steering Committee publiceert conform zijn opdracht die bestaat in het volgen en begeleiden van de economische actoren bij hun overgang naar SEPA, geregeld een vooruitgangsrapport. Dit artikel is gebaseerd op het « Tweede vooruitgangsrapport over de migratie naar SEPA in België » dat begin maart 2009 werd gepubliceerd onder de auspiciën van het « Steering Committee over de toekomst van de betaalmiddelen ». Tweede vooruitgangsrapport van de overgang naar SEPA in België, maart 2009, http://www.nbb.be/DOC/ts/Products/PaymentSystems/SEPA/NL_MoBmaart2009.pdf.

In het eerste overlegorgaan zijn alle economische actoren vertegenwoordigd (de banksector, de bedrijven, de consumentenverenigingen en de overheidsdiensten). Dit Steering Committee, onder voorzitterschap van de Gouverneur van de Nationale Bank van België, brengt de betrokken partijen samen om in België de overgang naar SEPA zo efficiënt mogelijk te organiseren. Het interbancaire SEPA-forum organiseert het overleg binnen de banksector, die een hoofdrol speelt bij het ontwikkelen van de nieuwe betaalinstrumenten.

De invoering van de Europese overschrijving begin vorig jaar verliep zeer geleidelijk. Dat was een bewuste keuze ter wille van, met name, een vlekkeloze technische overgang.

De economische actoren zijn nog niet verplicht de nieuwe overschrijving te gebruiken en voor de eindgebruikers blijft deze eerste fase voornamelijk vrijwel onzichtbaar. In de loop van dit jaar zal het overgangsproces naar SEPA verder worden uitgebouwd, zoals verderop in dit artikel wordt toegelicht.

Hoofdstuk 1 beschrijft de start van SEPA aan het begin van 2008, alsook de verdere planning voor de verschillende Europese betaalinstrumenten. Hoofdstuk 2 behandelt de invoering van SEPA op het interbancaire niveau en uit de volgende hoofdstukken blijkt de situatie bij de voornaamste andere actoren. Eerst en vooral wordt de stand van zaken in de overheidssector toegelicht. De overheidsdiensten hebben immers als eerste de overgang naar SEPA aangevat door in hun betalingsverkeer de Europese overschrijving in te voeren. Vervolgens worden de situatie en de planning van de bedrijven onder de loep genomen. In de daaropvolgende hoofdstukken wordt de positie van de consumenten in het algemeen besproken en wordt een overzicht geboden van de rond SEPA gevoerde communicatie.

2. Operationele start van SEPA in België

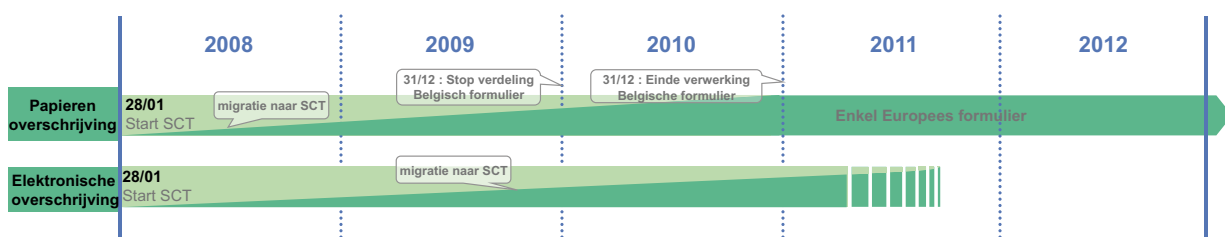
2.1 Invoering van de Europese overschrijving (SEPA Credit Transfer of SCT)

Zoals gepland, ging SEPA op 28 januari 2008 van start in de SEPA-landen: de 27 landen uit de Europese Unie (EU) plus Zwitserland, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein. Het eerste betaalinstrument dat een SEPA-versie kreeg, was de overschrijving: de SEPA-overschrijving die in België gemakshalve de naam «Europese overschrijving» meekreeg. Sedertdien kunnen bankklanten in België de Europese overschrijving uitvoeren via hun banken, daarbij gebruik makend van de verschillende traditionele kanalen om hun overschrijvingen aan te leveren. Dit wil zeggen dat er niet langer een verschil bestaat tussen een nationale overschrijving (b.v. van een ingezetene in Antwerpen naar een ingezetene in Luik) en een in euro luidende grensoverschrijdende overschrijving in het SEPA-gebied (tussen een Belgische ingezetene en een ingezetene van een van de 30 andere landen uit het SEPA-gebied).

Dit betekent ook dat de benaming «internationale overschrijving» sedert 28 januari 2008 voorbehouden is voor een overschrijving van een Belgische ingezetene naar een land buiten het SEPA-gebied (buiten de 31 landen).

Deze start verliep probleemloos. De aangeboden Europese overschrijvingen werden binnen de banken en de interbancaire systemen correct verwerkt.

In het bancaire overgangsplan wordt uitgegaan van een overgangperiode van drie jaar. Tijdens die periode moet de huidige nationale overschrijving in de mate van het mogelijke worden vervangen door de Europese. In dit verband zetten de banken begin volgend jaar reeds de verspreiding van het huidige nationale papieren overschrijvingsformulier stop. Omstreeks eind 2010 zal het volledig verdwenen zijn.

Het plan houdt er rekening mee dat binnen een periode van drie jaar na de start van SEPA, dus vóór 31 december 2010, alle klanten zullen overstappen naar de Europese variant van de overschrijvingen (zie schema). Voor het Europese overschrijvingsformulier wordt een kortere overgangperiode beoogd; het streefdoel is dat formulier tegen eind 2009 algemeen te gebruiken. Vanaf begin 2010 zullen de banken hun klanten geen Belgische formulieren meer leveren, maar in de loop van 2010 zullen die formulieren wel nog door de banken worden aanvaard en verwerkt.

Het verschil tussen een Belgische, nationale papieren overschrijving en een Europese overschrijving bestaat vooral hierin:

- de gegevens betreffende de opdrachtgever en de begunstigde worden niet langer naast, maar onder elkaar geplaatst;
- het verplicht gebruik van het internationale bankrekeningnummer (IBAN⁽¹⁾ – International Bank Account Number) voor zowel de rekening van de opdrachtgever als de rekening van de begunstigde;
- het verplicht invullen van de naam van de begunstigde;
- de kleur van het formulier is roder dan het roze van het « Belgische » formulier.

Voor de burger bestaat het belangrijkste verschil tussen de Belgische en Europese overschrijving in het gebruik van het IBAN-rekeningnummer.

De burger zal merken dat het overschrijvingsformulier in de meeste gevallen reeds grotendeels is ingevuld door de schuldeiser, zodat de naam van de begunstigde (een nieuwe verplichting) reeds op het formulier voorkomt en dus geen probleem vormt voor de betaler. De belangrijkste nieuwigheid voor de burger ligt in het feit dat hij, in de zone voor de opdrachtgever, zijn eigen rekeningnummer moet invullen in IBAN-formaat. Wat het internetbankieren betreft, is het opgeven van het rekeningnummer als opdrachtgever overbodig en moet enkel het rekeningnummer van de begunstigde in IBAN-formaat worden ingevuld.

De migratie van de nationale overschrijving naar de unieke Europese standaard ging zeer geleidelijk van start.

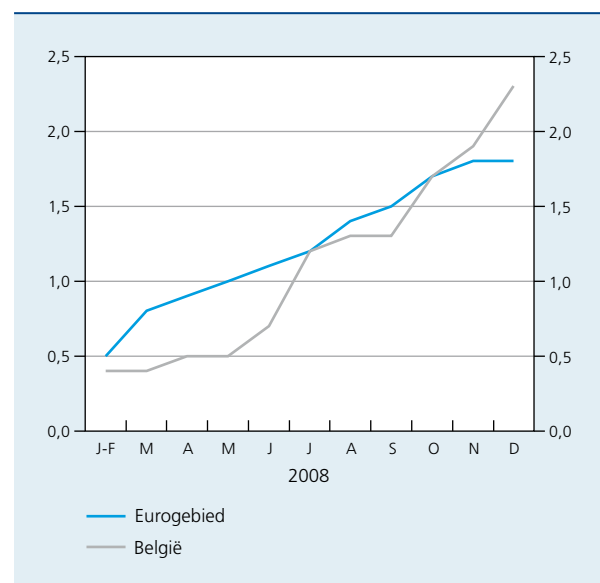
(1) Het International Bank Account Number bestaat uit een code BE (de landencode) gevolgd door een dubbelcijferig controlegetal, dat wordt gevolgd door het vertrouwde Belgische rekeningnummer. Het IBAN-rekeningnummer is vier posities langer en staat vermeld op ieder bank- of postrekeninguittreksel. Het wordt weergegeven in een gestructureerde vorm van 4 x 4 posities. Bij eventuele vragen over het IBAN-rekeningnummer, kan de burger steeds terecht bij zijn bank- of postkantoor.

In januari 2008 was het volume Europese overschrijvingen zeer beperkt; tijdens de daaropvolgende maanden breidde het zich zeer geleidelijk uit. Over een periode van een jaar is het Belgische volume van Europese overschrijvingen geëvolueerd van 0,4 pct. naar 2,3 pct. van het totale aantal overschrijvingen. Deze trend sluit volledig aan bij de invoering in de andere landen. Er werd bewust geopteerd voor een voorzichtige opstartfase waarbij de bankklanten zelf kiezen wanneer ze op de Europese betaalinstrumenten wensen over te gaan. Dit beperkt het risico op onderbrekingen in de bancaire systemen en stelt de ondernemingen en overheidsdiensten in staat hun systemen geleidelijk om te schakelen naar de SEPA-standaarden.

De onderstaande grafiek toont een vergelijking tussen de volumes van Europese overschrijvingen die verwerkt werden door het Belgische detailbetalingssysteem (Uitwisselingscentrum en Verrekening – UCV) en de geaggregeerde volumes van de belangrijkste Europese detailbetalingssystemen in het eurogebied.

Ook in de rest van Europa startte de invoering van de Europese overschrijving op een zeer laag niveau en evolueerde slechts traag in de daaropvolgende maanden. De relatief sterke stijging in december 2008 was in België te danken aan het effect van de start van de overheid in het laatste kwartaal van 2008 (zie hoofdstuk 4).

GRAFIEK 1 TRANSACTIES IN SEPA-FORMAAT (2008)
(procenten van het totale aantal overschrijvingen)

Bronnen: Europese Centrale Bank (ECB) en UitwisselingsCentrum en Verrekening (UCV).

Op 2 februari 2009 is een lichtjes aangepaste versie van de Europese overschrijving ingevoerd, wat vermoedelijk geen impact zal hebben op de volumes van het gebruik van de Europese overschrijving.

De verschillen ten opzichte van de eerste versie van de SCT zijn eerder beperkt en hebben betrekking op het toevoegen van nieuwe (optionele) velden voor de betaler en de begunstigde, indien die niet dezelfde partijen zijn als de respectieve rekeninghouders. De burger, als opdrachtgever, en de ondernemingen of overheden, als begunstigden, zullen deze supplementaire velden derhalve kunnen aanvullen. Deze optionele velden zullen echter enkel beschikbaar zijn wanneer gebruik wordt gemaakt van sommige elektronische versies van de Europese overschrijving. Het papieren overschrijvingsformulier zal de optionele velden niet bevatten.

2.2 Invoering van de Europese domiciliëring (SEPA Direct Debit of SDD)

Anders dan met de overschrijving, is men met de Europese domiciliëring (SEPA Direct Debit of SDD) nog niet van start gegaan.

De geplande lanceringsdatum voor de Europese domiciliëring is door de banksector op Europees niveau gelijkgesteld met de datum waarop de Richtlijn voor betaaldiensten moet zijn omgezet in nationale wetgeving, namelijk 1 november 2009. Deze Richtlijn creëert binnen Europa een eengemaakt juridisch kader. De Richtlijn heeft vooral een impact op de domiciliëringen aangezien dit betaalinstrument fundamenteel verschillend is van bijvoorbeeld overschrijvingen, meer bepaald qua rechten en verplichtingen van de verschillende betrokken partijen (banken, schuldeiser, schuldenaar). De Richtlijn werd op 24 april 2007 door het Europees Parlement goedgekeurd en dient uiterlijk tegen 1 november 2009 te zijn omgezet in de nationale wetgeving van iedere lidstaat.

De succesvolle start van de Europese domiciliëring op 1 november 2009 zal vooral afhangen van een aantal juridische aspecten, de marktacceptatie en de vereiste tijd voor de implementatiefase bij banken en bedrijven.

2.2.1 Juridische aspecten

2.2.1.1 De Richtlijn betreffende betalingsdiensten in de interne markt

In de aanloopfase naar de start van de Europese domiciliëring bestaat op het ogenblik dat dit artikel wordt gepubliceerd, nog steeds enige juridische onzekerheid.

Het proces van omzetting van de Richtlijn voor betaaldiensten op de interne markt in nationale wetgeving is aan de gang (zie ook punt 4.5). Voor de start van de Europese domiciliëring verdient het aanbeveling dat de Richtlijn in alle landen van de EU (en van de EER) op 1 november 2009 in de respectieve nationale wetgevingen zal zijn omgezet; uit onze huidige informatie blijkt dat de omzetting van de Richtlijn in Belgisch recht op schema ligt.

Inhoudelijk dienen enkele onderdelen van de Richtlijn aan de nationale context te worden aangepast, b.v. de bepalingen omtrent het statuut van de «micro-ondernemingen», die al dan niet onder het statuut «consument» zouden kunnen vallen. Indien «micro-ondernemingen» als bedrijf worden gedefinieerd, kunnen ze deelnemen aan het «Business-to-Business»-schema (zie punt 2.2.3), waardoor de bedrijven hun facturen op efficiënte wijze kunnen incasseren/betalen. Belgische consumenten worden door de Richtlijn supplementair beschermd aangezien zij gemakkelijker een domiciliëring zullen kunnen terugvorderen. Binnen een termijn van acht weken zullen consumenten de via een domiciliëring gedane betaling kunnen terugvorderen (tenzij anders bepaald in het raamcontract tussen de consument en zijn betalingsdienstaanbieder). Bedrijven hebben deze bescherming minder nodig, afhankelijk van hun contractuele relatie met hun betalingsdienstaanbieder.

Het is dus van belang de exacte definitie van een «consument» te kennen. Als zelfstandigen of andere kleine bedrijven bijvoorbeeld niet als «consument», maar als bedrijf worden geclassificeerd, kunnen zij onderling domiciliëringen uitvoeren zonder mogelijke terugvordertermijnen van maximaal acht weken.

Een tweede voorbeeld betreft de mandaten voor de domiciliëringen. Een domiciliëringmandaat is een goedkeuring die de betaler in het Belgische domiciliëringssysteem geeft aan zijn bank of aan een schuldeiser om domiciliëringen aan te bieden en die de bank de toestemming geeft om de rekening te debiteren. Hoe en aan wie het mandaat moet worden afgeleverd, moet nog worden bepaald evenals de procedure voor het herroepen of intrekken van een domiciliëring.

Enkele landen verkeren in onzekerheid omtrent de continuïteit van de rechtsgeldigheid van de lokale domiciliëringmandaten onder het toekomstige SEPA Direct Debit (SDD)-schema. Vooral landen, zoals België, waar het mandaat in het nationale domiciliëringsschema bij de bank van de schuldenaar wordt bijgehouden, en waar na de migratie naar het SDD-schema het mandaat bij de schuldeiser moet worden aangehouden, stoten op wettelijke

beperkingen. In België wordt overwogen de continuïteit van de mandaten in te schrijven in de wet. Zodoende zou een omvangrijke administratieve en technische operatie kunnen worden vermeden, namelijk het vervangen van alle bestaande Belgische mandaten (30 miljoen) door SDD-mandaten die opnieuw door de particulieren zouden moeten worden ondertekend en die voor geen enkele partij enige toegevoegde waarde opleveren⁽¹⁾.

Een van de doelstellingen van de richtlijn bestaat in het harmoniseren van de regels voor alle betaalinstrumenten.

Zo vallen alle betaalinstrumenten onder de Richtlijn, behalve een aantal in onbruik geraakte betaalinstrumenten zoals de cheque, de wisselbrief en de reischeque. In België zal de Richtlijn allicht de zwaarste impact hebben op de domiciliëringen. De belangrijkste wijziging is de verhoogde bescherming van de consument/betaler (zie hierboven) omdat de consument binnen een termijn van acht weken een terugbetaling kan vragen van het ingevorderde bedrag. Hiervoor moet echter aan twee voorwaarden zijn voldaan: het bedrag van de invordering is geen vast bedrag en het bedrag is groter dan wat redelijkerwijs kan worden verwacht. De banken zijn niet verplicht met deze voorwaarden rekening te houden, en kunnen de consument in alle gevallen het recht op een terugvordering toekennen, ongeacht het bedrag. Binnen de tien dagen na het verzoek tot terugbetaling, zal de bank van de betaler het bedrag terugstorten.

Omgekeerd, kunnen banken er, in hun overeenkomst met de klanten, ook voor kiezen geen terugvordering toe te staan, maar dan dient er wél aan twee andere voorwaarden te worden voldaan. Ten eerste moet het mandaat voor de domiciliëring aan de bank van de betaler worden gegeven en, ten tweede, moet de informatie over de invordering (met name het bedrag) ten minste vier weken vooraf worden meegedeeld.

De Richtlijn bevat bepalingen aangaande de uitvoeringstermijnen en de valutadatum. De bank van de betaler moet ervoor zorgen dat de bank van de begunstigde op de eerstvolgende werkdag wordt gecrediteerd voor het te betalen bedrag. Tot 31 december 2011 kan deze termijn drie werkdagen belopen, maar omdat de bestaande Belgische wetgeving reeds rekening houdt met één werkdag zal deze overgangsregeling in België niet van toepassing zijn voor overschrijvingen, tenzij voor grensoverschrijdende betalingen. Vanaf 1 januari 2012 zullen in België alle betalingstransacties (in euro) die via overschrijvingen, domiciliëringen of betaalkaarten verlopen, maximaal één dag in beslag nemen. Transacties uitgevoerd op papier mogen één dag langer in beslag nemen.

De bank van de begunstigde valuteert en stelt het bedrag ter beschikking op de rekening van de begunstigde zodra ze dat bedrag heeft ontvangen. De bank van de betaler valuteert niet eerder dan het tijdstip waarop de rekening van de betaler wordt gedebiteerd.

2.2.1.2 Herziening of vervanging van de Verordening (EG)

nr. 2560/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 19 december 2001 betreffende grensoverschrijdende betalingen in euro (de Verordening)

De Verordening heeft tot doel de tarieven voor grensoverschrijdende betalingen in euro binnen de EU gelijk te schakelen met die welke gelden voor de nationale betalingen.

Indien aan een aantal voorwaarden is voldaan, mogen banken voor grensoverschrijdende transacties (overschrijvingen en kaartbetalingen) in euro binnen de Europese Gemeenschap (met een limiet van 50.000 €) geen hogere kosten aanrekenen dan voor nationale betalingen. Op dit ogenblik worden er binnen het werkkader van de Europese regelgever besprekingen gevoerd om de Verordening te herzien. Het belangrijkste voorstel van wijziging betreft de uitbreiding, tot domiciliëringen, van het beginsel van gelijke kosten tussen nationale en grensoverschrijdende betalingen. Dit wil zeggen dat, zodra grensoverschrijdende domiciliëringen zijn ingevoerd, banken die niet hoger mogen tarifieren dan nationale domiciliëringen.

In deze context is de Multilateral Balancing Payment (MBP) of Multilateral Interchange Fee (MIF) zeer belangrijk. Het is het bedrag van de interbancaire compensatie als tegenprestatie voor het toelaten van debiteringen van rekeningen van klanten. Bij ontstentenis van een dergelijke compensatie zouden banken (en zeker de banken die geen schuldeiser als klant hebben en geen domiciliëringen innen bij klanten van andere banken) minder geneigd zijn deel te nemen aan domiciliëringsschema's om klanten/schuldeisers van andere banken toestemming te geven rekeningen van de eigen klanten via domiciliëringen te debiteren. Momenteel wordt een compromis gezocht om voor de grensoverschrijdende domiciliëringen een MIF/MBP te kunnen invoeren teneinde dit nieuwe Europese betaalinstrument te laten opstarten. Na een inlooperperiode zouden alle MIF's/MBP's, zowel nationaal als internationaal, verdwijnen.

(1) Aangezien het B2B-schema een nieuwe vorm van invorderen betekent, moeten hiervoor wél nieuwe mandaten worden ondertekend.

2.2.2 Marktacceptatie

Vanwege juridische en andere onzekerheden aarzelen de bedrijven om de nieuwe domiciliëringen in te voeren.

Zolang niet alle elementen die voor hun bedrijfsproces van belang kunnen zijn bekend zijn, twijfelen ze om de aanpassingen te doen die nodig zijn om over te stappen naar de Europese domiciliëring. De juridische onderwerpen werden hierboven besproken en hebben, onder meer, gevolgen voor de wijze van terugvordering van een betaling via domiciliëring, wat voor een aantal bedrijven problemen doet rijzen. Concreet komt het erop neer dat bedrijven gedurende de acht weken durende terugvorderingsperiode niet volledig zeker zijn van binnenkomende liquiditeiten.

Ook bedrijfstechnisch dienen bedrijven zich voor te bereiden. Het nieuwe bedrijfsmodel voor domiciliëringen werd gedefinieerd door de European Payments Council (EPC) en verschilt voor België fundamenteel van het nationale schema DOM80. Zo moeten de bedrijven voortaan instaan voor het bewaren en beheren van de mandaatgegevens van hun klanten. Vroeger was het de bank van de betaler die het mandaat van haar klant beheerde. Schuldeisers (of hun dienstverleners) moeten de mandaatgegevens van hun klanten bewaren en beheren en bij iedere opdracht die ze aan hun bank geven in verband met het uitsturen van domiciliëringsoopdrachten, dienen mandaatgegevens te worden toegevoegd.

Het is dus nog onduidelijk hoe bedrijven op het nieuwe Europese domiciliëringproduct zullen reageren.

2.2.3 Planning implementatiefase

Banken hebben gepland het SEPA Direct Debit product op 1 november 2009 in de markt te plaatsen. Dat zal in twee versies gebeuren: het basisschema en het Business-to-Business-schema (B2B).

Het basisschema is de Europese variant van de nationale domiciliëringsschema's voor het gebruik van invorderingen van facturen van bedrijven bij particulieren. Aan dit algemene schema zullen (vrijwel) alle banken deelnemen. Het B2B-schema is bedoeld voor het automatisch invorde-

ren van facturen tussen bedrijven onderling en dit schema wordt door banken optioneel aangeboden.

Beide schema's zullen worden aangevuld met een elektronisch circuit om de domiciliëring op te starten. Het mandaat dat voorafgaandelijk door de debiteur wordt gegeven opdat zijn rekening zou kunnen worden gedebiteerd als gevolg van een aanbieding van een factuur door een schuldeiser bij de bank van de debiteur, zal elektronisch worden georganiseerd (« e-mandate »). Op die manier kan de schuldenaar via de website van een schuldeiser een mandaat elektronisch ondertekenen en doorgeven.

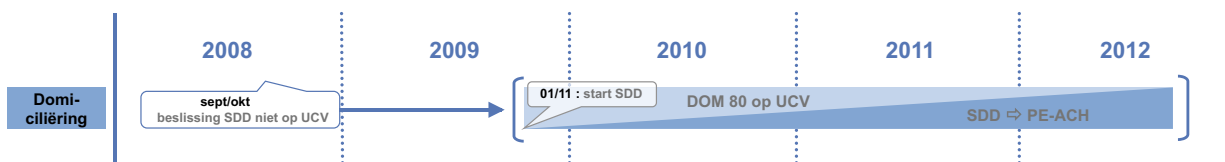
Alle voorbereidingen van banken en bedrijven moeten op 1 november 2009 zijn afgerond, wat uiterst kort is voor dergelijke ingrijpende wijzigingen.

Er bestaan dan ook twijfels of de Europese domiciliëring op 01/11/2009 operationeel in werking zal kunnen treden. De banken brengen weliswaar alles in gereedheid om op die datum klaar te zijn, maar ze moeten wachten op de definitieve tekst van de nieuwe Belgische wet om de laatste fase van de implementatie te starten (zie hierboven). Vervolgens dienen ook de bedrijven de nodige aanpassingen te doen voor het automatisch innen van facturen.

Aanvankelijk was het de bedoeling de einddatum voor het gebruik van het Belgische systeem DOM 80 vast te leggen op dezelfde datum als voor de overschrijvingen (namelijk 31/12/2010). Voor domiciliëringen zou dit een overgangsfase betekenen die veel korter is (dertien maanden) dan die voor de Europese overschrijvingen. Omdat dertien maanden als onvoldoende lang wordt beschouwd voor de overgang van de Belgische domiciliëringen op Europese domiciliëringen, wordt rekening gehouden met een drie jaar durende overgangsfase naar analogie van die van de overschrijvingen (zie onderstaand schema). De banksector heeft omtrent deze overgangsfase evenwel nog geen officiële beslissing genomen.

2.3 Europese betaalkaart (SEPA Card)

Het SEPA Cards Framework is sinds 1 januari 2008 van kracht, maar heeft slechts een geringe of geen concrete impact gehad op de Belgische markt voor betaalkaarten.

Het oorspronkelijk plan om het Belgische betaalkaartschema « Bancontact-Mister Cash » via een « big bang » te vervangen door MAESTRO (product van Mastercard) werd niet uitgevoerd. Het plan kreeg onvoldoende steun van de verschillende marktpartijen, vooral van de handelaars, de distributiesector en de consumentenverenigingen. Sommige betalingsdienstgebruikers reageerden hevig omdat ze vreesden dat een en ander de kosten fors zou opdrijven.

Ofschoon werd afgezien van het initiële plan om via een « big bang » over te schakelen op een nieuw betaalkaartschema, is de Belgische markt technisch voorbereid op de invoering van nieuwe betaalkaartschema's.

Betaal- en geldterminals werden technisch aangepast waardoor voor nationale transacties ook andere kaartschema's dan Bancontact-Mister Cash kunnen worden gebruikt. Vóór 2008 konden schema's zoals MAESTRO enkel worden gebruikt door Belgen in het buitenland en door buitenlanders op Belgische terminals. Door deze operatie kan de Belgische betaalkaartmarkt worden beschouwd als klaar voor SEPA. Momenteel zijn er nog geen nieuwe betaalkaartschema's die voor banken en handelaars een voordeliger aanbod hebben geformuleerd. Concreet is de huidige situatie een status-quo (verder gebruik van Bancontact-Mister Cash) met een supplementaire mogelijkheid om voor binnenlandse betalingen MAESTRO te gebruiken. Deze tweede mogelijkheid wordt in feite vrijwel niet gebruikt omdat ze, op dit ogenblik, geen extra voordelen oplevert voor de betalingsdienstgebruikers⁽¹⁾.

De meest heikle punten in het vlak van betaalkaarten zijn het onvolledige standaardisatieproces, de nieuwe initiatieven voor een Europese betaalkaart die zich nog in een embryonale fase bevinden, en de onzekerheid omtrent compensatievergoedingen (« interchange fees »).

Voor de toekomst zijn er in het vlak van betaalkaarten wel veranderingen op til, maar het is onduidelijk wanneer die voor de Belgische handelaars concrete gevolgen zullen hebben. De voornaamste ontwikkelingen kunnen als volgt worden samengevat:

- Op dit ogenblik worden functionele en technische vereisten en standaarden besproken waar op termijn alle kaarten en terminals in het SEPA-gebied aan zullen moeten beantwoorden. Er dient hierover nog overleg te worden gepleegd met alle betrokkenen (handelaars, verkopers van terminals, kaartuitgevers, kaartverwerkers, ...).
- De Europese autoriteiten (Europese Centrale Bank (ECB) en Europese Commissie (EC)) dringen aan op het oprichten van ten minste één Europees betaalkaartschema teneinde ervoor te zorgen dat er concurrerende

alternatieven zijn voor de huidige, enige twee instellingen die op het Europese grondgebied debetkaartschema's aanbieden, nl. Mastercard en Visa. Er zijn in dit verband een paar initiatieven opgestart, maar het is niet zeker of en wanneer deze initiatieven daadwerkelijk tot nieuwe betaalkaartschema's zullen leiden. Met name in België is er een initiatief om een Europees betaalkaartschema op te starten, dat vooral gecreëerd wordt vanuit het standpunt van de distributiesector en de handelaren (PayFair)⁽²⁾. Dit project wordt verder ontwikkeld en een eerste test wordt verwacht in mei 2009, in samenwerking met een grote distributieketen.

- Er is nog steeds onzekerheid omtrent de zogenoemde « interchange fees » (vaste tarieven die gehanteerd worden voor het compenseren van kosten in de relatie tussen de betalingsdienstaanbieder van de handelaar en de bank van de kaarthouder). De Europese concurrentieautoriteiten hebben het systeem dat Mastercard in dit verband hanteerde, reeds veroordeeld. Er loopt ook een zaak tegen VISA. De onzekerheid over wat in dit verband wél of niet mag, weerhoudt de marktspeilers ervan om in de kaartbusiness verregaande initiatieven te nemen, omdat zij niet kunnen beoordelen of er voor hun nieuwe initiatieven een « business case » is.

3. Start van SEPA bij de banken

3.1 « Customer-to-bank » -gedeelte

Iedere bankklant in België kan sedert januari 2008 een Europese overschrijving doorgeven aan zijn bank.

De in België actieve banken hebben er zich toe verbonden om voor Europese overschrijvingen ten minste één invoerkanaal ter beschikking te stellen van hun klanten. In feite beschikken de klanten van de meeste banken van meet af aan over meerdere invoerkanaalen om overschrijvingen in Europees formaat door te sturen.

Onderstaande grafiek geeft het aantal beschikbare kanalen weer op een totaal van 56 in België actieve banken⁽³⁾. Deze steekproef is representatief voor meer dan 95 pct.

(1) Het gaat hier voor 2008 om ongeveer 1 miljoen transacties op een totaal van om en nabij 900 miljoen.

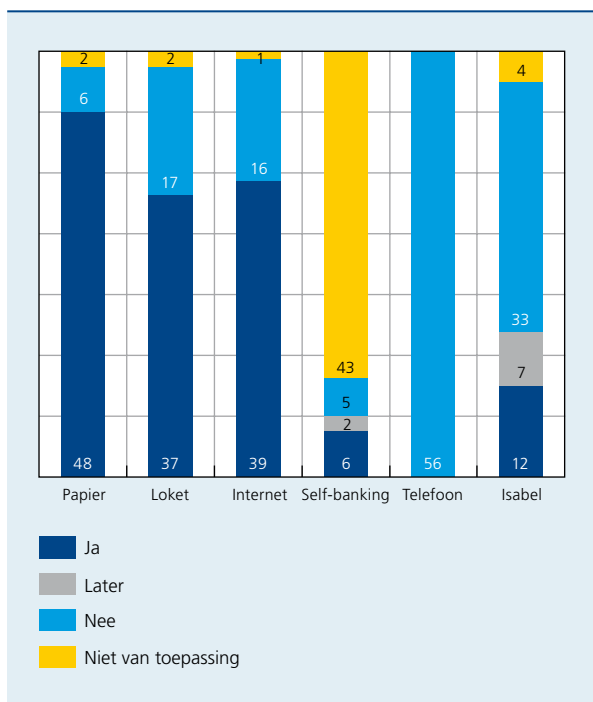
(2) Andere initiatieven zijn Euro Alliance of Payment Schemes (EAPS) en de « Monnet Group ». EAPS is een coöperatieve vereniging die door het verbinden van bestaande debetkaartsystemen één Europees betaalkaartschema wil creëren. Deelnemers zijn Multibanco (Portugal), PAGO/BANCOMAT (Italië), VocaLink (Verenigd Koninkrijk), EURO 6000 (Spanje), EC Electronic Cash (Duitsland) en EUFSERV (Europese spaarbankengroep). De Monnet Group is een groepering van een aantal vooraanstaande Franse en Duitse banken die de handen in elkaar hebben geslagen om een nieuw Europees betaalkaartschema op te richten.

(3) De resultaten van de enquête dienen omzichtig te worden geïnterpreteerd: in sommige gevallen moet een « nee » -antwoord geïnterpreteerd worden als « niet van toepassing ». Dat is bijvoorbeeld het geval voor banken die aangeven dat Europese overschrijvingen niet via een loket kunnen worden doorgegeven. Dat geldt vaak voor banken met weinig of geen kantoren, zoals internetbanken.

GRAFIEK 2

**BESCHIKBARE BANKKANALEN
VOOR AANLEVERING VAN EUROPESE
OVERSCHRIJVINGEN DOOR KLANTEN**

(situatie op het einde van september 2008; in aantallen;
enquête gehouden bij in totaal 56 in België actieve banken)

in de aantallen en kapitalen van transacties in het domein van het betalingsverkeer in België. Particulieren kunnen kiezen tussen vier invoerkanalen om Europese overschrijvingsopdrachten door te sturen naar hun bank: het Europese overschrijvingsformulier, het loket in het bankkantoor, internetbankieren, en de self-bank in het bankgebouw.

Alle banken in België zijn SEPA-conform omdat ze, volgens de afspraken, de klanten ten minste één kanaal voor Europese overschrijvingen aanbieden. De meeste banken bieden meerdere kanalen aan.

Banken hebben de traditionele telefoondienst niet aangepast aan het Europese formaat omdat klanten deze dienst steeds meer inruilen voor het internetbankieren.

Bovendien is het technisch gezien omslachtig om letters via het traditionele toetsenbord van een vaste telefoon in te typen (nodig voor het IBAN, dat start met twee letters, b.v. «BE»).

De professionele gebruikers van betaaldiensten (overheid, bedrijven, ...) gebruiken Isabel 6 (de nieuwe SEPA-versie van de ISABEL-diensten⁽¹⁾) voor het initiëren van SEPA-betalingen.

Voor multibancaire instellingen is het algemeen verspreide platform ISABEL zeer belangrijk omdat via dit ene kanaal overschrijvingen (en andere informatie) aan verschillende banken kunnen worden aangeleverd. ISABEL is zeer belangrijk op de markt voor betalingsdiensten voor de bedrijven en de overheid, en bevindt zich momenteel in de fase van het openstellen van het nieuwe platform op grote schaal.

Ook de bedrijven die actief zijn op de markt van de zogeheten Enterprise Resource Planning (ERP), bereiden zich voor op het invoeren van de nieuwe XML-standaarden voor de Europese overschrijvingen.

3.2 Interbancair gedeelte

3.2.1 Interbancaire verwerking van Europese overschrijvingen

Belgische banken verwerken het overgrote deel van de interbancaire Europese overschrijvingen via het Uitwisselingscentrum en Verrekening (UCV), het detailbetalingssysteem in België en het Europese betalingssysteem van Euro Banking Association (EBA), STEP2.

Het UCV verwerkt de Belgische, nationale overschrijvingen, tussen twee rekeninghouders van in België gevestigde banken en werd aangepast om ook Europese overschrijvingen tussen rekeninghouders van in België gevestigde banken te verwerken. Voor deze Europese overschrijvingen kunnen de banken ook een beroep doen op andere systemen, en in het bijzonder op het Europese systeem van EBA/STEP2. Enkele in België gevestigde filialen van buitenlandse banken sturen en ontvangen Europese overschrijvingen die ze uitwisselen met de andere Belgische banken via EBA/STEP2. Grensoverschrijdende overschrijvingen waarbij één van de twee rekeninghouders klant is van een bank in een ander land van het SEPA-gebied, worden ook via EBA/STEP2 verwerkt.

De overgang van de bestaande formaten naar de SEPA-standaard is voor de grensoverschrijdende overschrijvingen zeer snel verlopen.

In tegenstelling tot het trage groeitempo van de Europese «nationale» overschrijvingen, is de migratie van de grensoverschrijdende overschrijvingen naar het SEPA-formaat uiterst snel verlopen. In de onderstaande tabel zijn de grensoverschrijdende overschrijvingen opgenomen die banken in België via EBA/STEP2 verwerken; die tabel

⁽¹⁾ ISABEL is een dienstverlener in bancaire telematica en elektronische facturering en biedt onder meer een multibancair platform aan voor betalingsdienstgebruikers.

TABEL 1 MIGRATIE VAN GRENDOVERSCHRIJDENDE EUROPESE OVERSCHRIJVINGEN NAAR HET SEPA-FORMAAT
(verwerkte overschrijvingen van in België gevestigde banken via EBA/STEP2)
(aantallen transacties, gegevens voor 2008)

	Aantal transacties			Procentueel aandeel		
	SEPA	Niet-SEPA	Totaal	SEPA	Niet-SEPA	Totaal
Januari	n.	1.005.318		0	100	100
Februari	170.449	811.448	981.897	17	83	100
Maart	430.344	551.213	981.557	44	56	100
April	590.790	480.207	1.070.997	55	45	100
Mei	551.993	446.795	998.788	55	45	100
Juni	522.550	516.136	1.038.686	50	50	100
Juli	481.331	608.968	1.090.299	44	56	100
Augustus	407.404	497.524	904.928	45	55	100
September	506.629	535.253	1.041.882	49	51	100
Oktober	576.263	563.483	1.139.746	51	49	100
November	505.671	474.732	980.403	52	48	100
December	689.072	507.032	1.196.104	58	42	100

Bron: EBA.

verduidelijkt ook deze snelle migratie. Op een totaal van ongeveer 1 miljoen overschrijvingen per maand, werd na drie maanden reeds een meerderheid van overschrijvingen verwerkt als Europese overschrijving.

Voor de « nationale » Europese overschrijvingen verloopt de overgang veel trager dan voor de grensoverschrijdende overschrijvingen.

Tijdens de eerste maanden na de start van SEPA (maart-juni) verwerkten Belgische banken twee derde van de Europese overschrijvingen via EBA/STEP2 en één derde via het UCV. Na enkele maanden veranderde die verhouding en sinds juli 2008 ligt het aantal Europese overschrijvingen in het UCV hoger dan het aantal verwerkte transacties via EBA/STEP2.

In december 2008 werden via het UCV ongeveer 2,3 pct. van het totale aantal overschrijvingen via het SEPA-formaat uitgewisseld, wat neerkomt op zowat 55.000 Europese overschrijvingen per dag op een totaal aantal van 2,4 miljoen overschrijvingen. De laatste maanden zijn pieken bereikt van 87.000 Europese overschrijvingen per dag. Het aandeel SEPA-transacties verschilt aanzienlijk van bank tot bank. Eén middelgrote en twee kleinere banken, bijvoorbeeld, bereiken reeds significante cijfers qua aandeel van Europese overschrijvingen in hun totale trafiek: respectievelijk 36, 17 en 13 pct.

Tabel 2 hieronder geeft de SEPA-overschrijvingen in de beide betaalsystemen weer. De via EBA/STEP2 verwerkte Europese overschrijvingen zijn grensoverschrijdende overschrijvingen (tussen rekeninghouders van België en een ander SEPA-land) of « nationale » overschrijvingen (tussen rekeninghouders van in België gevestigde banken), terwijl de kolom « UCV » enkel « nationale » Europese overschrijvingen bevat.

Het UCV heeft in 2007 de nodige aanpassingen gedaan voor de organisatie, vanaf 28 januari 2008, van de uitwisseling en verrekening van de Europese SEPA-overschrijving tussen Belgische banken.

De Europese overschrijvingen worden verwerkt parallel met de « oude » Belgische standaarden voor de overschrijvingen, cheques, kaartbetalingen en domiciliëringen. Zoals hierboven vermeld, is het de bedoeling om tegen eind 2010 de « Belgische » nationale overschrijvingen vrijwel volledig te vervangen door de Europese overschrijvingen.

Voor de intrabancaire transacties zijn er minder statistische gegevens beschikbaar. Banken verwerken intrabancaire Europese overschrijvingen via interne toepassingen. Op basis van partiële gegevens mag worden geconcludeerd dat het aandeel intrabancaire transacties in het Europese formaat in het totale aantal intrabancaire

TABEL 2 VERWERKING VAN EUROPESE
OVERSCHRIJVINGEN VAN BANKEN IN BELGIË
(aantallen transacties, gegevens voor 2008)

	EBA/STEP2	UCV
Februari	170.449	181.525
Maart	430.344	192.289
April	590.790	230.816
Mei	551.993	207.885
Juni	522.550	321.278
Juli	481.331	552.258
Augustus	407.404	513.039
September	506.629	574.066
Oktober	576.263	796.220
November	505.671	777.709
December	689.072	1.157.756

Bronnen: EBA en UCV.

overschrijvingen grotendeels overeenkomt met het aandeel van het Europese formaat voor overschrijvingen in de interbancaire trafiek.

3.2.2 Overleg binnen het SEPA-Forum: het Belgische bancaire overgangspan

De Belgische banksector stelt de plannen op regelmatige tijdstippen bij. In de meest recente versie werden wijzigingen aangebracht met betrekking tot, onder meer, de einddata voor Belgische standaarden en de Europese domiciliëring.

Inmiddels gaat de Belgische banksector door met de voorbereiding van de invoering van de andere Europese betaalinstrumenten en de aanpassingen aan de Belgische betaalinfrastructuur. In vergelijking met de vorige planingsfase, hadden de volgende aanpassingen plaats:

1. de einddata voor de Belgische betaalinstrumenten werden gewijzigd;

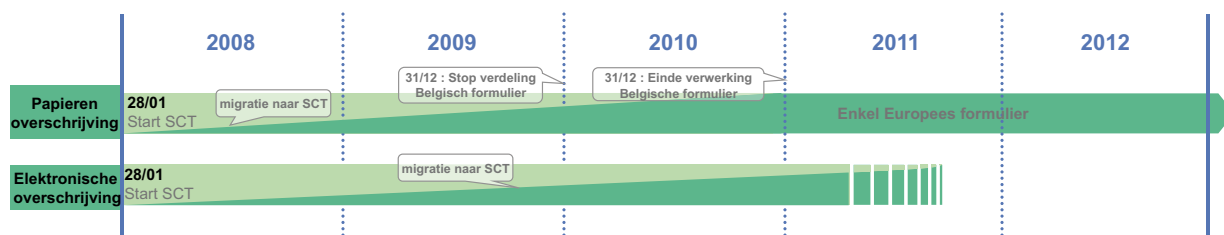
2. er werd besloten het Belgische domiciliëringsschema (DOM80) na 1 november 2009 voorlopig te behouden en het aan te passen in het kader van de vereisten van de nieuwe Europese regelgeving (de Richtlijn);

3. er werd besloten de Europese versie van de domiciliëring (SEPA Direct Debit) niet toe te passen op het Belgische betaalsysteem UCV. Dit betekent dat de technische verwerking van de Europese domiciliëring die door Belgische betalingsdienstgebruikers zal worden gebruikt, niet via Belgische betalingssystemen zal gebeuren.

3.2.2.1 Einddata voor de Belgische overschrijvingen

Het streefdoel is niet langer het volledig verdwijnen van alle «Belgische» overschrijvingen tegen eind 2010, althans niet voor de elektronische overschrijvingen. Eind 2010 blijft wel de streefdatum om een kritische massa van elektronische Europese overschrijvingen te bereiken. Voor Belgische papieren overschrijvingen wordt tegen eind 2010 wél een volledige stopzetting nagestreefd.

Terwijl vroeger 31 december 2010 als absolute einddatum gold voor de nationale, Belgische overschrijvingen, wordt die datum steeds meer genuanceerd. Voor de papieren overschrijving blijft eind 2010 vaststaan als het einde van de verwerking van het papieren formulier door de banken. Geen enkele bank zal het papieren formulier na eind 2009 nog verspreiden. Papieren formulieren die op de markt nog in omloop zijn, worden in 2010 nog door de banken aanvaard. Dit zou een voldoende lange periode moeten zijn om de voorraden oude formulieren uit te putten. Voor het bepalen van de einddata voor de andere Belgische standaarden, geeft de banksector de voorkeur aan de toezegging dat de banken alles zullen doen om tegen eind 2010 een kritische massa van overschrijvingen in een Europees formaat uit te voeren. Wat «kritische massa» betekent in volumes van transacties, wordt voorlopig niet gedefinieerd. Het vastleggen van een einddatum voor de «oude» producten kan immers niet eenzijdig door de banken worden bepaald, en dient bovendien in een ruimere Europese context te worden geplaatst.

3.2.2.2 Behoud nationaal domiciliëringsschema (DOM80) op 1 november 2009, volgens de nieuwe Richtlijn

Het Belgische domiciliëringsschema (DOM80) wordt op 1 november 2009 niet stopgezet.

Voor het huidige nationale schema voor domiciliëringen, DOM80, hebben de banken besloten het Belgische schema dermate aan te passen dat het ook na 1 november 2009 (na de omzetting van de Richtlijn in Belgische wetgeving) kan worden gebruikt. De nodige aanpassingen worden momenteel voorbereid en betreffen bijvoorbeeld het voorzien in een kanaal voor terugvordering (« refund ») binnen het Belgische domiciliëringssysteem.

Door deze aanpassing wordt het mogelijk een geleidelijke overgang naar de Europese domiciliëring te organiseren, parallel met het verdere gebruik van de Belgische domiciliëring. Zoals reeds aangegeven in punt 2.2, zal de overstap naar de Europese domiciliëring naar verwachting slechts heel geleidelijk verlopen. Het gevolg zal vermoedelijk een migratieperiode van twee à drie jaar zijn, tijdens welke de Belgische en de Europese domiciliëringen naast elkaar zullen bestaan.

3.2.2.3 Implementatie van Europese domiciliëringen op een Europees platform

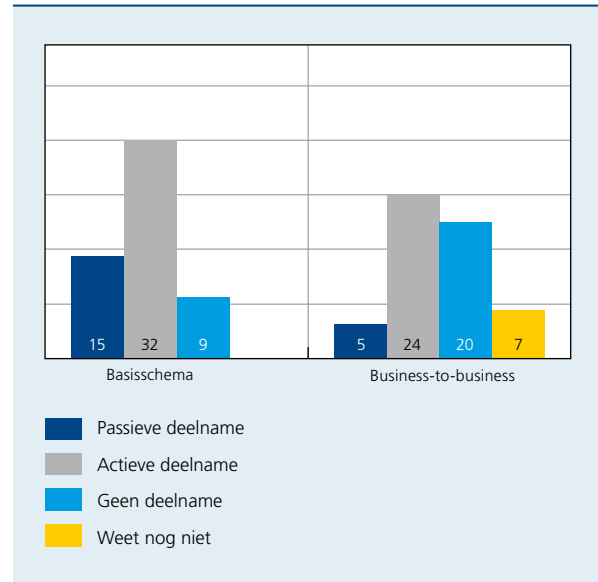
De meeste banken in België zijn van plan deel te nemen aan de Europese domiciliëringsschema's, maar deze zullen niet op het technisch platform van het UCV worden geïmplementeerd.

De banken in België zullen de Europese versie van de domiciliëring aanbieden vanaf de start op 1 november 2009. Ze verbinden zich ertoe om, althans passief, deel te nemen aan het SEPA-basisdomiciliëringsschema van de European Payments Council (EPC), wat betekent dat ze bereikbaar zijn voor het uitvoeren van invorderingen door andere banken.

Om de bereikbaarheidsverplichting voor dit Europese schema te testen, werd bij de banken een rondvraag georganiseerd (zie Grafiek 3). Veruit de meeste banken (47 op 56) verklaarden zich bereid deel te nemen aan het basisschema. Van deze banken zullen 32 banken actief deelnemen, wat betekent dat zij Europese domiciliëringssystemen zullen aanbieden aan bedrijven om hun facturen automatisch te kunnen innen. De 15 andere banken zullen passief deelnemen door de rekeningen van hun klanten bereikbaar te stellen voor binnenkomende domiciliëringsoverdrachten. Bankieren die niet van plan zijn deel te nemen (9), zijn vaak bankieren die ook op dit ogenblik hun klanten geen domiciliëringssystemen

GRAFIEK 3 INTENTIES VAN DE BANKEN IN BELGIË VOOR DEELNAME AAN DE SEPA DOMICILIËRINGSSCHEMA'S

(in aantallen; enquête uitgevoerd bij een totaal van 56, in België actieve banken)

aanbieden, en dus ook niet hoeven over te gaan op een Europese variant.

Naast het basisschema heeft de EPC, uitsluitend voor gebruik tussen bedrijven onderling, ook een optioneel domiciliëringsschema ontwikkeld: het zogeheten Business-to-Business model (B2B). Uit de enquête blijkt dat ongeveer de helft van de banken op dit ogenblik van plan is aan dit optionele schema deel te nemen.

Om aan de eisen van de EPC te voldoen, zijn de banken op z'n minst verplicht zich passief aan te sluiten (d.i. als ontvanger van transacties) op een Pan-European Automated Clearing House (PE-ACH) voor de Europese domiciliëringen van het basisschema. Het Belgische detailbetalingssysteem UCV zal niet worden gebruikt als kanaal voor de interbancaire uitwisseling van Europese domiciliëringen.

4. Overgang op SEPA door de Overheid

De Belgische overheid is volop aan het overschakelen op SEPA en speelt ten volle de van haar verwachte voorbeeldrol.

4.1 Invoering van de Europese betaalinstrumenten door de federale overheid

De Belgische federale overheid ging in september 2008 van start met de operationele fase van de overgang en was in januari 2009 vrijwel volledig klaar met de migratie.

Op 27 juni 2008 keurde de ministerraad het voorstel goed om in de overheidsdiensten geleidelijk de nieuwe Europese overschrijvingsformulieren in te voeren, zodat op 1 januari 2009 de overheidsdiensten de nieuwe SEPA-standaard zouden gebruiken. Dit is voor de overheidsdiensten de belangrijkste richtdatum omdat, van dan af, alle Federale OverheidsDiensten (FOD's) en de Programmatorische OverheidsDiensten (POD's) enkel nog het nieuwe overschrijvingsformulier gebruiken. Ook alle elektronische overschrijvingen (binnenkomende en uitgaande) worden, in principe, vanaf die datum, in het Europese formaat uitgevoerd.

Omdat het burgerlijk jaar niet overeenstemt met de periode van de belastingcyclus, werd een tweede richtdatum vastgesteld, namelijk 1 september 2008. Vanaf die datum af werden de invorderingen voor de verkeersbelasting en de aanslagbiljetten van de personenbelasting uitgestuurd met een Europees overschrijvingsformulier. Sedert september 2008 zijn er maandelijks ongeveer 500.000 verkeersbelastingaanslagen uitgestuurd. Samen met de formulieren voor belastingaanslagen, zijn eind 2008 3.350.000 facturen met het nieuwe Europese overschrijvingsformulier uitgestuurd.

Door dit overheidsinitiatief worden de betalende belastingplichtigen de facto uitgenodigd om een betaling te doen in het nieuwe Europese formaat. In concreto zullen burgers die bij de eindafrekening van de belastingaangifte een som dienen bij te betalen, dit kunnen doen via het nieuwe, aan de eindafrekening gehechte Europese overschrijvingsformulier. Burgers die recht hebben op een terugbetaling, zullen het bedrag op hun rekening ontvangen via een Europese, door de administratie uitgevoerde overschrijving. De centrale administratie « Federale Overheidsdienst Financiën (FODFIN) » was de eerste entiteit die startte met de overgang op SEPA en was daar op 1 januari 2009 volledig klaar mee. Ook vele andere federale overheidsdiensten maakten op 1 januari de overstap.

4.2 Organisatie binnen de federale overheid

De federale overheid heeft het voortouw genomen in de migratie naar SEPA, en een centraal « Steering Comité » gecreëerd met afgevaardigden van een representatief

staaf van federale overheidsdiensten waarvoor de overgang op SEPA relevant is.

Het eerste vooruitgangsrapport bevatte een overzicht van de organisatiestructuur van dit Comité. Als horizontale federale overheidsdienst speelt de FOD Budget en Beheerscontrole in dit Comité een sleutelrol, in het kader van zijn taak inzake bevordering en ondersteuning bij het opzetten van beheersystemen in de overheidsdiensten.

Alle federale overheidsdiensten zijn vrijwel klaar voor de overgang op SEPA.

Op initiatief van de Europese Commissie (EC) werd bij de overheidsdiensten in de EU-landen een enquête gehouden naar de stand van zaken met betrekking tot de migratie naar SEPA. In België werd deze enquête in oktober 2008 georganiseerd bij 37 federale overheidsdiensten (FOD's) en programmatorische overheidsdiensten (POD's). Uit de enquête blijkt dat de federale overheid een snelle en tijdige overgang op SEPA implementeert. Ongeveer 10 pct. van het aantal diensten startte reeds in 2008 met het verwerken of uitsturen van Europese overschrijvingen.

Het betrof niet alleen het gebruik van de papieren overschrijving, maar ook het gebruik van de nieuwe XML-standaarden voor de elektronische verwerking van de overschrijvingen. Alle andere diensten zijn gestart op 1 januari 2009, of kort nadien. Vrijwel alle diensten hebben een communicatiestrategie uitgewerkt of zijn ermee bezig. Als één van de belangrijkste communicatiemiddelen wordt een gestandaardiseerde folder gebruikt waarin de nieuwigheden van het Europese overschrijvingsformulier worden toegelicht. Ongeveer de helft van de diensten zal deze gestandaardiseerde SEPA-folder meesturen met de eerste factuur waaraan het Europese formulier is gehecht.

Het totale aantal SEPA-transacties in 2008 is niet bekend, maar de diensten met de grootste volumes waren op 1 januari 2009 klaar met de overgang op SEPA.

Een van de meest zichtbare stappen in de overgang van de overheid op SEPA is de overschakeling van FODFIN. De contactgroep van deze overheidsdienst bestaat uit alle burgers en het grootste deel van de volumes van de overschrijvingen van en naar de overheid wordt door FODFIN uitgevoerd. Deze laatste heeft voor zijn overgangsscenario een gedetailleerd werkplan opgesteld. Een centrale stuurgroep, verantwoordelijk voor de invoering van SEPA en de communicatie, werd opgericht in juni 2007. Daarnaast werden door leden van de stuurgroep aparte werkgroepen opgericht in de verschillende werkentiteiten. De

overheidsdiensten ondervonden tijdens de overschakeling geen noemenswaardige operationele problemen.

4.3 Communicatie van de federale overheid

FODFIN heeft een voortrekkersrol vervuld in het vlak van de communicatie en heeft als enige een nationale campagne gevoerd door iedere burger een SEPA-folder toe te sturen.

Als overheidsdienst, in contact met alle burgers, diende FODFIN prioriteit te verlenen aan de communicatie. De communicatiestrategie werd zowel intern als extern uitgewerkt.

Voor de interne communicatie werd eerst een sensibiliseringsronde georganiseerd voor het middenmanagement, waarna het voltallige personeel werd geïnformeerd, met name door de creatie van een SEPA-rubriek op het bedrijfsintranet. Voor het contactcenter dat alle telefonische vragen van burgers en bedrijven ontvangt, werd een specifieke opleiding georganiseerd en werd een gerichte lijst van vaak gestelde vragen (FAQ) opgesteld.

Ook voor de externe communicatie werden heel wat inspanningen geleverd. De eerste en grootste SEPA-communicatiecampagne in België werd door de overheid gevoerd in het voorjaar van 2008. Er werden ongeveer 8 miljoen SEPA-folders uitgestuurd: vanaf april 2008 werd bij iedere belastingaangifte een SEPA-folder gevoegd en naar de burger gezonden. Er werden affiches gedrukt, die werden opgehangen in lokalen van openbare diensten. Tot slot werd ook een SEPA-rubriek gecreëerd op de portaalsite van FODFIN met alle nuttige informatie over SEPA, links naar andere SEPA-sites, een uitgebreide lijst van FAQ en een conversieprocedure om een nationaal bankrekeningnummer om te zetten in een IBAN (<http://minfin.fgov.be/portail2/nl/sepa/index.htm>). Deze site wordt vaak gebruikt.

De ervaring van de overheid leert dat het in gebruik nemen van de Europese overschrijving weinig problemen oplevert, tenzij in een paar gevallen waarin burgers moeite hebben met de notie en het gebruik van het IBAN.

Na het uitsturen van de eerste overschrijvingsformulieren registreerde het contactcenter van FODFIN gedurende een paar dagen een piek in de telefonische oproepen betreffende SEPA. Die piekaanvragen verdwenen evenwel na een paar dagen en het aantal binnenkomende vragen blijft, rekening houdend met het totale volume aan uitgestuurde formulieren, beperkt.

4.4 Invoering van de Europese betaalinstrumenten door de andere overheden

Ook de andere overheidsdiensten zijn bezig met de voorbereiding van SEPA of zijn reeds gestart met de invoering ervan, en ook op het gewestelijke niveau zijn sommige diensten reeds enkele maanden Europese overschrijvingen aan het verwerken. De Franse en Vlaamse Gemeenschapsadministraties zijn klaar sedert 1 januari 2009 en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest volgt op 1 februari 2009. De administratie van het Waalse gewest gaat verder met de implementatie van SEPA en heeft bovendien een informatierubriek op haar intranet. Het Vlaamse Ministerie van Financiën en Begroting en de Franse Gemeenschap hebben op hun internetsites SEPA-rubrieken geplaatst (<http://fin.vlaanderen.be/sepa> en <http://www.sepa.cfwb.be>).

4.5 Wetgevende werkzaamheden

De omzetting van de Europese Richtlijn betreffende betalingsdiensten ligt op schema en de overheid zal een nieuw juridisch raamwerk creëren dat de bestaande wetten betreffende betalingsdiensten in een algemeen kader bundelt.

De omzetting, naar Belgisch recht, van de titels I, III en IV van de Richtlijn betreffende betalingsdiensten op de interne markt wordt voorbereid door de Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (FODECO), conform zijn opdracht om de voorwaarden te scheppen voor een concurrerende, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België. De omzetting van titel II van de Richtlijn betreffende de erkenning en het prudentieel toezicht op de betalingsinstellingen wordt uitgewerkt door de Commissie voor het Bank-, Financiën-, en Assurantiewezen (CBFA). Er zullen dus twee wetsvoorstellen aan de wetgever worden voorgelegd.

Het wetsvoorstel van FODECO zal, zoveel mogelijk, de bestaande wetgeving (elektronische betalingen, valutadatum, ...) integreren. Momenteel ligt de omzetting op schema en de definitieve omzetting naar Belgisch recht moet uiterlijk op 1 november 2009 in het Parlement worden gestemd.

5. Ondernemingen

Na de invoering van het Europese overschrijvingsformulier door de overheid, gaat de grootste aandacht nu naar de ondernemingen met grote volumes aan overschrijvingen.

Voor deze ondernemingen werd een planning opgesteld betreffende de start van het uitsturen van facturen met, bijgevoegd, het nieuwe overschrijvingsformulier.

Na de overheidssector, wordt ook van de ondernemingen verwacht dat zij hun facturen uitsturen met, bijgevoegd, een nieuw Europees overschrijvingsformulier. Hoewel dit formulier door een kleine minderheid van de burgers wordt gebruikt om het papier bij hun bank aan te leveren, is het vooral van belang omdat het dient als sjabloon voor de invoering van een overschrijving in de elektronische kanalen van de banken. De gecoördineerde aanpak garandeert een transparant en vlot verloop van de overgang waarbij de bedrijven lering kunnen trekken uit de eerste ervaringen van de overheid. In de onderstaande kalender wordt de startdatum van het gebruik van de Europese overschrijving door de grote factuureerders in kaart gebracht.

In navolging van de overheden, starten de grote factuureerders in België massaal met het uitsturen van facturen met bijgevoegde Europese overschrijvingen.

Uit de kalender blijkt dat het overgrote deel van de belangrijkste uitgevers van betaalopdrachten (de «big billers»), zal voldoen aan de oproep om, kort na de overheid, met SEPA te starten. Eind 2008 reeds zijn een aantal factuureerders begonnen met het uitsturen van Europese overschrijvingen, en de meeste factuureerders zullen vóór het midden van 2009 klaar zijn. Deze (in vergelijking met andere landen) vrij vroege migratie, die aansluit bij de totale migratie van de uitgaande betalingen van de

overheden, zal er in principe toe leiden dat het aandeel van SEPA-betalingen tijdens de eerste helft van 2009 gevoelig zal stijgen.

Een gestandaardiseerde folder die de Europese overschrijving toelicht, zal door ten minste de helft van de factuureerders worden gebruikt om de klanten te helpen bij het gebruik van de Europese overschrijving.

Dit betekent dat iedere burger ten minste enkele malen een gestandaardiseerde folder zal ontvangen, zodat mag worden gehoopt dat de overgang op de Europese overschrijving meestal probleemloos zal verlopen.

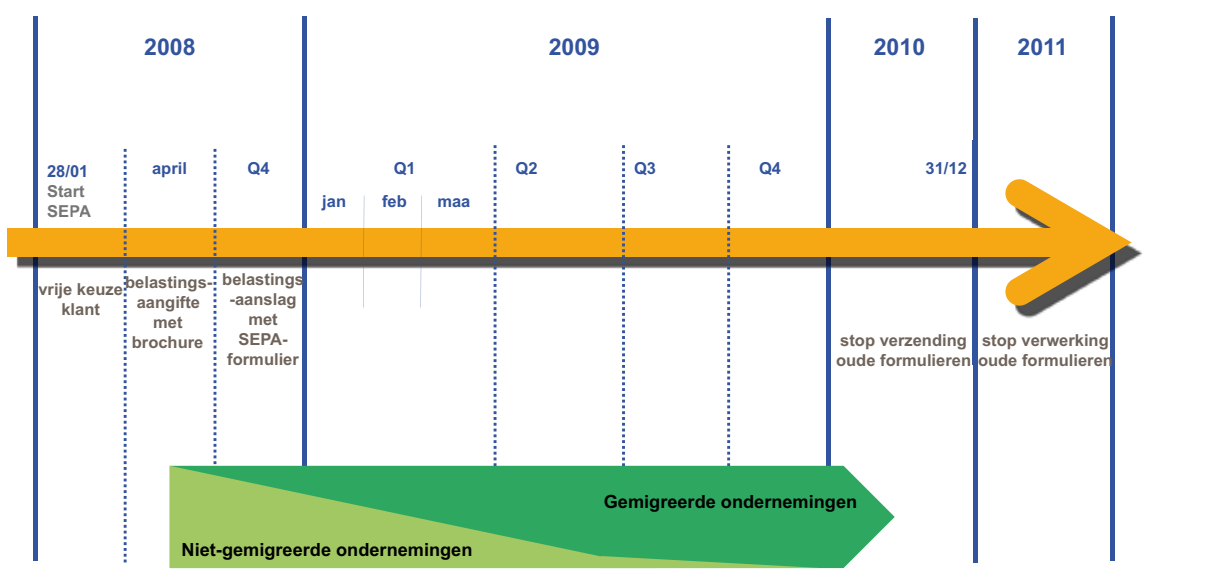
Na de grote factuureerders, moeten ook de andere bedrijven overschakelen op de Europese overschrijving.

Na de grote factuureerders is het de beurt aan de vele tienduizenden andere bedrijven om te migreren. Ter wille van een gestructureerde en gestandaardiseerde aanpak stelt de Nationale Bank van België (NBB) een standaardbrochure samen die de bedrijven een stappenplan voorstelt voor de migratie. Hiertoe zal worden geput uit de ervaringen van de overheid en de startfase van de grote factuureerders.

6. Consumenten

Als gebruiker van betaaldiensten zullen de consumenten uiteraard door SEPA teweeggebrachte veranderingen opmerken. Parallel met de euro, het Europees chartaal

GRAFIEK 4 MIGRATIEKALENDER VAN GROTE FACTUREERDERS IN BELGIË

betaalmiddel, zullen zij Europese girale betaalinstrumenten gebruiken. Voor zover de voordelen van SEPA vooral macro-economisch zijn en de positieve effecten pas op de middellange en lange termijn duidelijk zullen worden, is het voor de consument van cruciaal belang dat de overgang feilloos verloopt aangezien SEPA aanleiding zal geven tot enkele wijzigingen in de betaalgewoonten zonder onmiddellijk zichtbaar voordeel.

Tot dusver zijn de consumenten weinig betrokken bij het SEPA-project. Zij kiezen zelf het moment waarop zij op de Europese betaalinstrumenten overgaan en daarom worden zij geïnformeerd op het ogenblik dat ze starten met het gebruik ervan. Bijvoorbeeld: wanneer de consument een Europese overschrijving wil initiëren via internetbankieren, wordt hij over SEPA ingelicht. Wanneer de consument een Europese overschrijving in de bus krijgt, zal een begeleidende folder het nieuwe formulier toelichten.

Consumenten die vertrouwd zijn met elektronisch betalingsverkeer (self-banks, internetbankieren) zullen in de overstap naar Europese overschrijvingen weinig of geen hinder ondervinden.

Wat vooral van belang is voor de consument is dat de perceptie ontstaat dat een « Europese overschrijving » niet enkel voor grensoverschrijdende transacties bedoeld is, maar ook de standaard wordt voor de Belgische, nationale overschrijvingen.

7. Communicatie

Communicatie over SEPA werd en wordt in België verspreid volgens het « waterval-principe »: grote spelers op de markt van betaaldiensten starten met het verstrekken van informatie aan hun gebruikers en deze laten verspreiden de informatie verder aan de andere, kleinere gebruikers.

Wat uit de overzichtstabel duidelijk blijkt, is dat communicatie als een waterval vanuit de bankenfederatie naar individuele banken werd verspreid en dan verder werd getransporteerd naar de belangrijkste klanten, b.v. de overheid en de grote factureerders. Op hun beurt verspreiden de overheidsentiteiten en, later, de grote factureerders de informatie verder naar de burgers en naar andere ondernemingen.

TABEL 3 SEPA-COMMUNICATIEACTIVITEITEN PER COMMUNICATOR EN DOELGROEP

Doelgroep / Communicator	Banken, individueel	Overheidssector	Bedrijven	Consumenten
Febelfin	SEPA Workshops UCV Workshop Richtlijnen op extranet	SCT-brochure www.sepabelgium.be/	Perscommuniqué SCT-folder SCT-brochure SDD-brochure www.sepabelgium.be/	Perscommuniqué SCT folder www.sepabelgium.be
Banken, individueel		Klantgerichte brochures	Klantgerichte brochures	« on-the-spot »
NBB		Steering Committee, SEPA WG Bilaterale contacten	Perscommuniqué Steering Committee, SEPA WG Bilateraal contact met « big billers »	Perscommuniqué
Overheidssector			Perscommuniqué http://minfin.fgov.be/portail2/nl/sepa http://fin.vlaanderen.be/sepa www.sepa.cfwb.be	Perscommuniqué SCT-folder http://minfin.fgov.be/portail2/nl/sepa http://fin.vlaanderen.be/sepa www.sepa.cfwb.be

Als strategie voor de communicatie werd gekozen voor een gediversifieerde aanpak per doelgroep met telkens een verschillend accent op de inhoudelijke aspecten.

Tabel 3 hieronder biedt een overzicht van de belangrijkste communicatieactiviteiten en toont de actoren die communiceerden naar verschillende doelgroepen en tevens via welke communicatiekanalen dat gebeurde.

Voor de communicatie heeft de banksector een gestandaardiseerde folder ontworpen die iedereen vrij kan individualiseren. Deze folder werd reeds door de overheidsdiensten en de banksector gebruikt en is vrij beschikbaar op www.sepabelgium.be⁽¹⁾. De overheden hebben in hun eerste communicatie naar de burger toe, bij het verzenden van de aangiftebiljetten voor de personenbelasting, gebruik gemaakt van de folder om uitleg te verschaffen bij het nieuwe overschrijvingsformulier. De folder werd verspreid in een oplage van om en nabij 8 miljoen stuks.

De meeste grote factureerders hebben aangekondigd deze folder te zullen gebruiken wanneer ze voor de eerste maal facturen uitsturen met een Europese overschrijving. De burger zal dus meermaals en van verschillende bedrijven dezelfde folder ontvangen. Dit repetitieve proces zal hopelijk een krachtig middel zijn om de burger moeiteloos de Europese overschrijving te laten gebruiken.

De banken volgen elk hun eigen communicatiebeleid ten aanzien van hun klanten en hun personeel. Dit neemt de vorm aan van publicaties, brochures en websites voor hun verschillende doelgroepen. Een algemeen gecoördineerde campagne voor de hele banksector werd niet opgezet, onder meer omdat men aangaande SEPA wenst te communiceren op het ogenblik dat de consument een betaling moet doen. Communicatie buiten dit concrete «overgangsmoment» wordt als minder effectief beschouwd.

In de communicatie naar het grote publiek toe worden de SEPA-betaalinstrumenten «Europese» betaalinstrumenten genoemd.

Een significante maar indirecte communicatie was het omdopen van de «SEPA»-betaalinstrumenten in «Europese» betaalinstrumenten. Zo werd de SEPA Credit Transfer aan de Belgische burger aangeleverd als «Europese overschrijving» en, later, zal de SEPA Direct Debit als «Europese domiciliëring» worden aangekondigd. Men verwacht dat via het adjectief «Europese» de burger de vernieuwing makkelijker zal begrijpen en accepteren. Andere algemene communicatie naar het

grote publiek toe werd via persberichten georganiseerd door met name de federale overheid en de NBB.

8. Conclusies

8.1 Europese overschrijving

De invoering van de Europese overschrijving mag in België als een groot succes worden beschouwd.

Binnen een korte tijdsspanne en zonder enige operationele problemen werden de Europese overschrijvingen in België in gebruik genomen. Qua volumes is de overgang zeer snel verlopen voor grensoverschrijdende betalingen, waarvoor de Europese standaard logischerwijze de grootste voordelen biedt, terwijl de overgang voor de nationale betalingen op de Europese standaard veel trager verloopt.

Alle Belgische banken zijn SEPA-conform en iedere klant beschikt op z'n minst over één kanaal om zijn bank Europese overschrijvingen aan te leveren, ofschoon de meeste banken meerdere kanalen aanbieden.

Eind 2010 moet in België een kritische massa van elektronische Europese overschrijvingen bestaan en worden papieren overschrijvingen enkel in het Europees formaat verwerkt.

Als voorbeeld en als een van de koplopers in België voerde de overheid de Europese overschrijving in.

Vanaf september 2008 gebeurt dit op grote schaal aangezien de overheidsdiensten belastingen innen aan de hand van Europese overschrijvingen die als uitnodiging tot betalen naar de burger worden gestuurd. De centrale overheidsdiensten gebruiken vanaf 1 januari 2009 hoofdzakelijk de Europese standaard voor overschrijvingen voor uitgaande betalingen. Hiermee vervult de overheid op uitmuntende wijze de van haar gevraagde voorbeeldfunctie.

Kort nadien, begin 2009, volgen de grootste factureerders, voornamelijk nutsbedrijven, met de invoering van het papieren overschrijvingsformulier dat als uitnodiging tot betaling aan iedere factuur wordt gehecht.

Vervolgens moeten alle andere bedrijven de migratie plannen naar de door de overheden en grote factureerders ingezette Europese overschrijving, zodat zij als uitgevers van betalingsopdrachten de volumes Europese overschrijvingen naar een kritische massa tillen.

(1) <http://www.sepabelgium.be/nl/node/168>

Hiervoor werd een voorstel van gestandaardiseerd stappenplan uitgewerkt op basis van de opgedane ervaringen. Dit stappenplan kan worden gebruikt om alle andere bedrijven en instellingen te laten migreren naar de Europese overschrijvingen, in navolging van de overheid.

8.2 Europese domiciliëring

De start van de Europese domiciliëring is gepland op 1 november 2009. Een aantal factoren zoals de omzetting naar nationaal recht in alle Europese landen, de marktacceptatie en de benodigde tijd voor implementatie zullen bepalend zijn voor het succes ervan.

De meeste Belgische banken zijn van plan deel te nemen aan de Europese domiciliëringsschema's van de EPC, maar deze zullen niet op het technisch platform van het Belgische betaalsysteem UCV worden geïmplementeerd.

Om op 1 november 2009 te kunnen starten, moet er haast worden gemaakt met het proces van omzetting naar nationaal recht van de Richtlijn betreffende betalingsdiensten in de interne markt en met de voorbereidingen van banken en bedrijven.

8.3 Europese betaalkaart

Gelet op de nog af te handelen elementen in het vlak van betaalkaarten, met name het onvolledige standaardisatieproces, nieuwe initiatieven voor een Europese betaalkaart en onzekerheid omtrent compensatievergoedingen, worden er voor betaalkaarten niet meteen fundamentele wijzigingen verwacht.

Ook SEPA voor kaarten werd in België opgestart, zij het enkel op technisch vlak. Op bedrijfseconomisch gebied dienden zich geen valabele alternatieven aan, zodat er in de praktijk voor de betaalkaarten niets veranderde.

8.4 Communicatie

Hoewel er geen vooraf bepaalde strategie bestond, verliep de communicatie betreffende SEPA gestructureerd, via een gediversifieerde aanpak per doelgroep met telkens een verschillend accent op de inhoudelijke aspecten. Een van de belangrijkste communicatiemiddelen die tot nu toe zijn gebruikt, is een folder waarin de vorm van de nieuwe Europese overschrijving wordt toegelicht. De federale overheid heeft de zwaarste communicatie-inspanningen geleverd door, onder meer, deze folder onder alle burgers van het land te verspreiden. Later zullen ook de bedrijven

deze folder uitsturen, namelijk op het ogenblik dat zij facturen verzenden met het Europese overschrijvingsformulier.

De banken hebben verschillende communicatieacties ondernomen afhankelijk van het type klant. Voor het grote publiek hanteren ze het principe van communicatie op het ogenblik van de individuele overgang van de klant.

Als communicatie naar het grote publiek toe worden de SEPA-betaalinstrumenten « Europese betaalinstrumenten » genoemd.

Summaries of articles

Economic projections for Belgium – Spring 2009

Since the previous forecasts were published in February 2009, the downturn in activity and international trade in late 2008 and early 2009 has proved to be even sharper than initially expected. An unprecedentedly deep recession has spread across the various economic regions of the world, requiring resolute action in the monetary and fiscal sphere. There are signs which suggest some stabilisation of both financial market conditions and business and consumer confidence. Nonetheless, the adjustments to be made to employment, investment and the position of financial institutions are likely to hamper the economic recovery.

The sharp cyclical downturn in the euro area at the end of 2008 and the beginning of 2009 had a major impact on economic activity in Belgium. In particular, both industrial production and foreign trade in goods plummeted from October 2008. According to the national accounts data, real GDP was down by 1.7 p.c. in the fourth quarter of 2008, falling by a further 1.6 p.c. in the first quarter of 2009, the deepest recession since the Second World War. The decline in activity should decelerate sharply from the second quarter of 2009, and give way to a modest recovery in 2010. Thus, having grown by 1 p.c. in 2008, GDP is set to contract by 3.5 p.c. on average in 2009 and by 0.2 p.c. in 2010.

In the face of the abrupt contraction in activity, firms reacted for example by reducing agency work and greatly increasing their use of temporary lay-offs. Such systems offer a provisional buffer against the effect on employment of fluctuations in production. However, taking account of the deep and sustained decline in activity, the number of persons employed is likely to decline progressively. As an annual average, net job losses are forecast at 36,000 and 80,000 persons respectively in 2009 and 2010. The unemployment rate is set to rise from 7 p.c. in 2008 to 9.2 p.c. in 2010, reaching 9.7 p.c. by the end of 2010.

In 2009, all the main expenditure categories – domestic demand, change in stocks and net exports – are set to be seriously affected, directly or indirectly, by the recession in global demand and the repercussions of the global financial crisis; in 2010, their contribution to the change in GDP is forecast to be broadly neutral. Exports of goods and services are projected to record a very marked fall in 2009, following the collapse of foreign demand. They are likely to continue falling slightly in 2010. In the absence of support from domestic demand, the profile of imports is expected to mirror that of exports. Following the curb on growth in 2008 resulting from the stagnation of real disposable income in a context of rising inflation, private consumption is set to fall in 2009, mainly owing to the plunge in share prices and the deterioration in economic conditions and the labour market outlook, both these factors contributing to an increase in the savings rate. In the context of the decline in their capacity utilisation rate, gloomy forecasts for demand, the high cost of external

financing and the reduction in the financial resources generated by their own activity, businesses are likely to cut their investment in 2009 and 2010, following more than four years of sustained vigour. Investment in housing is also set to fall in 2009 and 2010, continuing the slowdown which began in 2007.

Having peaked at 5.9 p.c. in July 2008, inflation in Belgium eased rapidly and should continue to fall in the short term, becoming negative for a time. This situation, likely to last only a few months, is due mainly to base effects connected with the record prices of petroleum products during the summer of 2008. Once these base effects have faded away, inflation is expected to return to positive figures at the end of 2009, though remaining low up to the end of the projection period, owing to the rapid attenuation of pressure from import prices and wages. In all, as an annual average, inflation is expected to reach 0.1 p.c. in 2009 and 1.3 p.c. in 2010, having stood at 4.5 p.c. in 2008. The health index is projected to rise by 0.8 p.c. in 2009 and 1.1 p.c. in 2010.

Reflecting both the fall in labour productivity, following the cyclical weakness, and the still sustained rise in hourly labour costs, unit labour costs in the private sector rose by 3.9 p.c. in 2008 and are likely to rise by a further 2.9 p.c. in 2009, as a result of high indexation which follows from the surge in inflation in 2008. In 2010, they should remain more or less steady. This deceleration between 2009 and 2010 is due partly to the cyclical recovery in labour productivity. Also, the growth of hourly labour costs is set to fall from 3.5 p.c. in 2008 to 2.3 p.c. in 2009 and 0.4 p.c. in 2010. The deterioration in labour market conditions is expected to result in wage growth moderation.

According to the provisional figures published by the NAI in March 2009, Belgium's public finances recorded a deficit of 1.2 p.c. of GDP in 2008. In the macroeconomic context depicted above and in the light of the measures approved by the federal government and the regional governments, e.g. in connection with the recovery plans, that deficit is expected to reach 5.5 p.c. of GDP in 2009 and 6 p.c. in 2010, if policy remains unchanged.

After having declined continuously since 1993, to reach 84 p.c. in 2007, the ratio of public debt to GDP began rising again in 2008, mainly as a result of the capital injections and loans granted to financial institutions. In 2009 and 2010, the general government debt is expected to record a further sharp rise to 97.4 and 103 p.c. of GDP respectively.

JEL Codes: E17, E27, E37, E66

Key words: Belgium, macroeconomic projections, Eurosystem

[The National Bank of Belgium's new business barometer](#)

The business survey indicator is one of the most valuable statistics that the Bank publishes every month. Its reputation is due to the reliability it has demonstrated over several decades in reflecting the pattern of economic activity in the country and in the euro area every month.

The indicator is compiled on the basis of the responses to the monthly business survey that the Bank has arranged with enterprises in Belgium since 1954. Almost twenty years after the last methodological revision of the indicator in 1990, the Bank decided that it was now desirable to review its method of calculation again.

This article presents the key characteristics of the business survey indicator, its practical applications and the new method of calculation applied since April 2009. This methodological revision gradually became necessary owing to the extension of the survey in 1994 to business-related services, the results of which were not included in the general business survey indicator until this methodological change. The old business survey indicator had also exhibited some undesirable short-term fluctuations.

The methodological changes have been kept to a minimum and only concern the calculation of the synthetic curves, with an amended selection of questions that are included in the synthetic curves for each industry and by incorporating the business-related services curve into the overall synthetic business indicator. These changes aim to strengthen the correlation between the indicator and GDP growth, to reduce the undesirable short-term volatility and to maintain its early response.

JEL Code: C22, C43, C61, C83, E32.

Key words: business cycle, business survey, leading indicator, correlation, GDP

Public employment in Belgium

The article is intended to contribute to the debate on public employment in Belgium by analysing the most coherent possible set of statistics on its development and characteristics.

According to the national accounts definition, the general government sector employed just over 800,000 workers in 2007. The sector's main employers are the Communities and Regions and local authorities, while the federal government and social security together account for only one-fifth. If the concept used is broader than general government, and includes heavily subsidised jobs (health, social work and service vouchers), public enterprises and market intermunicipal associations, there could be 1.4 million persons in public employment.

Over the long term, the variations in public employment correspond to the major fluctuations in budgetary policy. Employment in the general government sector expanded particularly strongly during the 1970s. Following a period of virtual stabilisation from 1982 onwards, employment in the sector increased again between 1997 and 2007. The analysis reveals that this expansion was not uniform across the branches of activity. During the recent period, employment has declined in defence and in some federal government departments, such as FPS Finance. Conversely, growth has been particularly marked in transport and in administration, especially where those services come under the local authorities or some federal departments such as justice.

All sub-sectors have shared in the employment growth recorded since 1995. Local authorities account for over 60 p.c. of that growth, and the Communities and Regions almost 30 p.c., the remaining 10 p.c. being due to increased employment at federal level, including social security. A more detailed analysis therefore focused on developments in the administration branch of activity at the level of both the local authorities and the Communities and Regions. Among other things, this showed that local authority recruitment did not relate to civil service functions but concerned social work (crèches, the CPAS/OCMW re employment programmes, etc.), the police and cultural and sports positions.

Regarding the characteristics of public employment, an ever diminishing proportion of staff has civil servant status, and women are increasingly in the majority. Moreover, the standard of skills of public sector personnel is constantly improving. A more detailed study of the age pyramids showed that, taking account of current retirement and pre-retirement patterns, departures should be staggered without reaching disproportionate levels in the next five to ten years. However, the numbers leaving are expected to be greater in some branches, departments and institutions.

JEL Codes: H11, H83, J26, J45.

Key words: public employment, general government sector, Belgium.

The Belgian migration towards the Single Euro Payments Area (SEPA)

The main aim of SEPA (Single European Payment Area) is to promote financial integration in Europe, more particularly in the field of cashless payment services and payment systems. It is intended to enable all economic players (businesses, consumers and public authorities) to effect payments anywhere in the SEPA zone (the 27 EU countries plus Iceland, Liechtenstein, Norway and Switzerland) as easily, securely and efficiently as domestic payments. It must also be possible to execute these payments in accordance with a single regulatory framework within which all players have the same rights and obligations. To that end, the European Parliament and the Council adopted a directive on payment services in the internal market, which has to be transposed into national law by 1 November 2009.

The SEPA migration is a process whereby the current national payment instruments are gradually replaced by standardised European instruments. More precisely, European instruments have been developed for credit transfers and direct debits, while a general framework has been set up for payment cards. The development of standards for these payment instruments and the organisation of the migration to SEPA were largely decided by the banking sector. For that purpose, interbank consultation bodies were set up at national and European level, and special structures were created to encourage societal dialogue concerning SEPA and its implementation. In Belgium, the organisational structures behind the SEPA migration are the "Steering Committee on the future of means of payment" and the SEPA interbank Forum.

SEPA is being created in phases. The signal for the operational launch was given just over a year ago: since 28 January 2008 it has been possible to use the European transfer to effect payments anywhere in the SEPA area. The banking sector set the launch date for the European direct debit at European level: it will coincide with the date on which the payment services directive has to be transposed into national law, namely 1 November 2009. The success of the launch of the European direct debit on that date will depend mainly on a number of legal aspects, its adoption by the market, and the time taken to implement it in banks and businesses. The SEPA Card Framework is ready and has applied since 1 January 2008, but that has had little or no practical impact on the Belgian market in bank cards. Although the original plan for switching to a new payment card scheme in a single operation was abandoned, the Belgian market is technically ready for the introduction of new card payment schemes.

JEL Code: G10 - G20 - G21 - G28

Key words: SEPA (Single European Payment Area), payments instruments, financial integration, Payment Services Directive, banking standards.

Abstracts of the working papers series

151. Financial factors in economic fluctuations, by Lawrence J. Christiano, Roberto Motto, Massimo Rostagno, October 2008

To be published.

152. Rent-sharing under different bargaining regimes: Evidence from linked employer-employee data, by Michael Rusinek, François Rycx, December 2008

In many European countries, the majority of workers have their wage rates determined directly by industry-level agreements. For some workers, industry agreements are supplemented by firm-specific agreements. Yet, the relative importance of individual company and industry agreements (in other words, the degree of centralisation) differs drastically across industries. The authors of this paper use unique linked employer-employee data from a 2003 survey in Belgium to examine how these bargaining features affect the extent of rent-sharing. Their results show that there is substantially more rent-sharing in decentralised than in centralised industries, even when controlling for the endogeneity of profits, for heterogeneity among workers and firms and for differences in characteristics between bargaining regimes. Moreover, in centralised industries, rent-sharing is found only for workers that are covered by a company agreement. The findings of this paper finally suggest that, within decentralised industries, both firm-specific and industry-wide bargaining generate rent-sharing to the same extent.

153. Forecast with judgment and models, by Francesca Monti, December 2008

This paper proposes a simple and model-consistent method for combining forecasts generated by structural micro founded models and judgmental forecasts. The method also enables the judgmental forecasts to be interpreted through the lens of the model. We illustrate the proposed methodology with a real-time forecasting exercise, using a simple neo Keynesian dynamic stochastic general equilibrium model and prediction from the Survey of Professional Forecasters.

154. Institutional features of wage bargaining in 23 European countries, the US and Japan, by Philip Du Caju, Erwan Gautier, Daphné Momferatou, Mélanie Ward-Warmedinger, December 2008

This paper presents information on wage-bargaining institutions, collected for 23 European countries, plus the US and Japan using a standardised questionnaire. Our data provide information from the years 1995 and 2006, for four sectors of activity and the aggregate economy. The main findings include a high degree of regulation in wage-setting in most countries. Although union membership is limited in many of them, union coverage is high and almost all countries also have some form of national minimum wage. Most countries negotiate wages on several levels, the sectoral level still being the most dominant, with an increasingly important role for bargaining at the individual firm level. The average length of collective bargaining agreements is found to lie between one and three years. Most agreements are strongly driven by developments in prices and eleven of the countries surveyed have some form of indexation mechanism which affects wages. Cluster analysis identifies three country groupings of wage-setting institutions.

155. Fiscal sustainability and policy implications for the euro area, by Fabrizio Balassone, Jorge Cunha, Geert Langenus, Bernhard Mancke, Jeanne Pavot, Doris Prammer, Pietro Tommasino, January 2009

The authors of this paper examine the sustainability of euro area public finances against the backdrop of population ageing. They critically assess the widely used projections of the Working Group on Ageing Populations (AWG) of the EU's Economic Policy Committee and argue that ageing costs may be higher than projected in the AWG reference scenario. Taking into account adjusted headline estimates for ageing costs, largely based upon the sensitivity analysis carried out by the AWG, they consider alternative indicators to quantify sustainability gaps for euro area countries. With respect to the policy implications, they assess the appropriateness of different budgetary strategies to restore fiscal sustainability taking into account intergenerational equity. A stylised analysis based upon the lifetime contribution to the government's primary balance of different generations suggests that an important degree of pre-funding of the ageing costs is necessary to avoid shifting the burden of adjustment in a disproportionate way to future generations. For many euro area countries this implies that the medium-term targets defined in the context of the revised stability and growth pact would ideally need to be revised upwards to significant surpluses.

156. Understanding sectoral differences in downward real wage rigidity: workforce composition, institutions, technology and competition, by Philip Du Caju, Catherine Fuss, Ladislav Wintř, February 2009

This paper examines whether differences in wage rigidity across sectors can be explained by differences in workforce composition, competition, technology and wage-bargaining institutions. The authors adopt the measure of downward real wage rigidity (DRWR) developed by Dickens and Goette (2006), and rely on a large administrative matched employer-employee dataset for Belgium over the period 1990-2002. Firstly, results indicate that DRWR is significantly higher for white-collar workers and lower for older workers and for workers with higher earnings and bonuses. Secondly, beyond labour force composition effects, sectoral differences in DRWR are related to competition, firm size, technology and wage-bargaining institutions. Wages are more rigid in more competitive sectors, in labour-intensive sectors, and in sectors with predominant centralised wage setting at the sector level as opposed to firm-level wage agreements.

157. Sequential bargaining in a New Keynesian model with frictional unemployment and staggered wage negotiation, by Gregory de Walque, Olivier Pierrard, Henri Sneessens, Raf Wouters, February 2009

This paper presents a model with frictional unemployment and staggered wage bargaining where hours worked are negotiated for each period. The workers' bargaining power in the working time negotiations affects both unemployment volatility and inflation persistence. The closer to zero this parameter, (i) the more firms tend to adjust on the intensive margin, reducing employment volatility, (ii) the lower the effective workers' bargaining power for wages and (iii) the more important the hourly wage in determining the marginal cost. This set-up produces realistic labour market figures together with inflation persistence. Distinguishing the probability to bargain the wage rate for existing and new jobs, the authors show that the intensive margin helps reduce the new entrants' wage rigidity required to match observed unemployment volatility.

158. Economic Importance of Air Transport and Airport Activities in Belgium, by Franziska Kupfer, Frédéric Lagneaux, March 2009

This study is a publication issued by the Microeconomic Analysis service of the National Bank of Belgium, in partnership with the Department of Transport and Regional Economics of the University of Antwerp (UA).

It is the outcome of a first research project on the Belgian airport and air transport sector. The former relates to the economic activities within the airports of Antwerp, Brussels, Charleroi, Kortrijk, Liège and Ostend, while the latter concentrates on the air transport business as a whole. In the past few years, the logistics business has come to play a significant part in income creation in Belgium, whose economy is to a large extent driven by services. Air transport and airports in particular are driving forces in this context, not only in terms of business generated within the air transport cluster, but also in terms of airports' attractiveness.

On world scale an overall growth of cargo and passengers could be observed in the last ten years. However, the air transport sector has undergone a major crisis during the 2001-2003 period, when passenger traffic numbers first fell sharply and then stagnated. Only after 2003 this activity has picked up again and this until the third quarter of 2008. Cargo traffic on its part recovered already in 2002. In Belgium, a similar evolution can be observed. It should be stressed however that between 1997 and 2007 cargo volumes grew much faster than passenger traffic did. The rankings of European airports underline the importance of cargo traffic for Belgium: In 2006 Brussels, Liège and Ostend-Bruges respectively occupy ranks 6, 8, and 20 in the European cargo airport top 20, while for passenger airports, Brussels can only be found at the end of the top 20.

In this study, a sectoral approach has been followed by focusing, for every airport, on two major economic activity components: the air transport cluster on the one hand and other airport-related sectors on the other hand. In that respect, annual accounts data from the Central Balance Sheet Office were used for the calculation of direct effects, the social balance sheet analysis and the study of financial ratios. Due to an inevitable time lag in the data provision, the analysis was limited to 2006. Like in other sectoral studies published by the Bank, indirect effects have also been estimated on the basis of data from the National Accounts Institute.

In 2006, the total activities under review – direct and indirect, inside and outside airports – accounted for roughly 6.2 billion euro, i.e. 2 p.c. of Belgium's GDP and domestic employment. Considering the direct effects only, these percentages both amounted to 0.8 p.c. The three major airports, i.e. Brussels, Charleroi and Liège, alone account for 95.2 p.c. of the direct value added generated by the six airports under review. They represent 0.5 p.c. of Belgian GDP and, taking account of the indirect effects, 1.1 p.c. of the national income.

Furthermore, it has to be pointed out that most Belgian airports are specialised. While the airports of Liège and Ostend focus on air cargo, Charleroi Airport deals mostly with low-cost passenger transport. Moreover, the smaller regional airports like Antwerp and Kortrijk focus on business travel.

159. [Rigid labour compensation and flexible employment? Firm-level evidence with regard to productivity for Belgium, by Catherine Fuss, Ladislav Wintr, March 2009](#)

Using firm-level data for Belgium over the period 1997-2005, the authors evaluate the elasticity of firms' labour and real average labour compensation to microeconomic total factor productivity (TFP). Results may be summarised as follows. First, the elasticity of average labour compensation to firm-level TFP is very low contrary to that of labour, consistent with real wage rigidity. Second, while the elasticity of average labour compensation to idiosyncratic firm-level TFP is close to zero, the elasticity with respect to aggregate sector-level TFP is high. The authors argue that average labour compensation adjustment mainly occur at the sector level through sectoral collective bargaining, which leaves little room for firm-level adjustment to firm-specific shocks. Third, there is evidence of a positive relationship between hours and idiosyncratic TFP, as well as aggregate TFP within the year.

160. [The Belgian iron and steel industry in the international context, by Frédéric Lagneaux, David Vivet, March 2008](#)

This paper provides a survey of the main developments in the iron and steel industry over the last few decades. The first chapter covers the changing conditions on international markets and identifies the main challenges facing the companies in this sector. These include the boom in China, the increasing prices of steel and raw materials, the wave of mergers and acquisitions as well as the implementation of environmental regulations, in particular the Kyoto Protocol. Against the backdrop of the worsening global economic crisis, market conditions for steel are also set to change markedly, at least in the medium term. The second chapter provides an assessment of the Belgian iron and steel sector's economic impact, in terms of direct value added, employment and investment. The chapter also includes an evaluation of the indirect effects of the sector, both upstream and downstream.

161. [Trade, wages and productivity, by Kristian Behrens, Giordano Mion, Yasusada Murata, Jens Südekum, March 2009](#)

This paper develops a new general equilibrium model of trade with heterogeneous firms, variable demand elasticities and endogenously determined wages. Trade integration favours wage convergence, boosts competition, and forces the least efficient firms to leave the market, thereby affecting aggregate productivity. Since wage and productivity responses are endogenous, this model is well suited to studying the impact of trade integration on aggregate productivity and factor prices. Using Canada-US interregional trade data, the authors first estimate a system of theory-based gravity equations under the general equilibrium constraints generated by the model. Doing so allows them to measure 'border effects' and to decompose them into a 'pure' border effect, relative and absolute wage effects, and a selection effect. Using the estimated parameter values, they then quantify the impact of removing the Canada-US border on wages, productivity, mark-ups, the share of exporters, the mass of varieties produced and consumed, and thus welfare. Finally, they provide a similar quantification with respect to regional population changes.

162. Labour flows in Belgium, by Pierrette Heuse, Yves Saks, April 2008

This paper describes job flows in Belgium using micro data at the firm level collected through the annual social balance sheets that companies have to file with the National Bank of Belgium. The coverage of the study is very broad: all industries and commercial services are included. The paper contributes to the previous literature by studying a long period from 1998 to 2006, covering both upturns and downturns in the Belgian economy. Furthermore, data from the social balance sheets make it possible to take into account the heterogeneity of the workforce, on top of the heterogeneity of firms themselves: job flows are broken down by socio-professional status and type of employment contract.

163. The young Lamfalussy: an empirical and policy-oriented growth theorist,
by Ivo Maes, April 2008

Alexandre Lamfalussy has been highly influential in the process of European monetary and financial integration. This paper analyses the work of the “Young Lamfalussy” (from the mid 1950s to the mid 1960s). Lamfalussy started his career as an academic, focusing on growth theory and Belgian and European growth patterns in the post-war period. His work is still influential in recent literature on Europe’s post-war economic growth. It fits nicely into the Keynesian tradition: Lamfalussy’s analytical frameworks were often inspired by Keynesian models; in his analysis, he emphasised vicious and virtuous circles in the economy and, in his policy conclusions, he was a clear partisan of more planning. However, certain elements, typical also of Lamfalussy’s later work, were already present, not least a strong European conviction and an eclectic approach towards economics, blending economic theory and empirical data beautifully to elucidate crucial policy problems.

164. Inflation dynamics with labour market matching: assessing alternative specifications, by Kai Christoffel, James Costain, Gregory de Walque, Keith Kuester, Tobias Linzert, Stephen Millard, Olivier Pierrard

This paper reviews recent approaches to modeling the labour market, and assesses their implications for inflation dynamics through both their effect on marginal cost and on price-setting behaviour. In a search and matching environment, the authors consider the following modeling setups: right-to-manage bargaining vs. efficient bargaining, wage stickiness in new and existing matches, interactions at the firm level between price and wage-setting, alternative forms of hiring frictions, search on-the-job and endogenous job separation. They find that most specifications imply too little real rigidity and, so, too volatile inflation. Models with wage stickiness and right-to-manage bargaining or with firm-specific labour emerge as the most promising candidates.

Conventionele tekens

–	het gegeven bestaat niet of heeft geen zin
ca.	circa
n.	niet beschikbaar
pct.	procent
p.m.	pro memorie
r	raming van de Bank

Lijst van afkortingen

Landen

BE	België
DE	Duitsland
IE	Ierland
EL	Griekenland
ES	Spanje
FR	Frankrijk
CY	Cyprus
IT	Italië
LU	Luxemburg
MT	Malta
NL	Nederland
AT	Oostenrijk
PT	Portugal
SI	Slovenië
FI	Finland
BG	Bulgarije
CZ	Tsjechië
DK	Denemarken
EE	Estland
LV	Letland
LT	Litouwen
HU	Hongarije
PL	Polen
RO	Roemenië
SK	Slowakije
SE	Zweden
UK	Verenigd Koninkrijk
EU-15	Europese Unie, ongerekend de tien landen die in 2004 en 2007 zijn toegetreden
EU-25	Europese Unie, ongerekend Bulgarije en Roemenië
EU-26	Europese Unie, ongerekend Verenigd Koninkrijk
JP	Japan
VS	Verenigde Staten

Andere

ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie)
Bbp	Bruto binnenlands product
B2B	Business-to-Business
BIC	Bank Identifier Code
BRF	Belgisches Rundfunk- und Fernsehzentrum der Deutschsprachigen Gemeinschaft
BTW	Belasting over de toegevoegde waarde
CBFA	Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen
CPB	Centraal Planbureau – Nederland
Cocof	Commission communautaire française (Franse Gemeenschapscommissie)
DESTATIS	Statistisches Bundesamt Deutschland
EAPS	Euro Alliance of Payment Schemes
EBA	Euro Banking Association
EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank
EDP	Excessive Deficit Procedure
EER	Europese Economische Ruimte
EPC	European Payments Council
ERP	Enterprise Resource Planning
ESCB	Europees Stelsel van Centrale Banken
ESR	Europees Systeem van Rekeningen
EU	Europese Unie
FAQ	Frequently asked questions
FEBELFIN	Belgische Federatie van het Financiewezen
FEDERGON	Federatie van partners voor werk
FOD	Federale Overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
G-20	Groep van twintig
GGC	Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
HICP	Geharmoniseerde consumptieprijsindex
HWWI	Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Institut
IFO	Institut für Wirtschaftsforschung
IMF	Internationaal Monetair Fonds
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
ISO	International Organization for Standardization
MBP	Multilateral Balancing Payment
MIF	Multilateral Interchange Fee
MIVB	Maatschappij voor het Intercommunaal Vervoer te Brussel
NBB	Nationale Bank van België
NBER	National Bureau of Economic Research
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen

LIJST VAN AFKORTINGEN

OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OIS	Overnight Index Swap
OLS	Ordinary Least Squares
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
PDOS	Pensioendienst voor de overheidssector
PE-ACH	Pan-European Automated Clearing House
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RSZPPO	Rijksdienst voor sociale zekerheid van de provinciale en plaatselijke overheidsdiensten
RTBF	Radiotélévision belge de la Communauté française
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SEPA	Single Euro Payments Area
TEC	Transports en Commun (Waalse vervoersmaatschappij)
TFP	Totale factorproductiviteit
UCV	UitwisselingsCentrum en Verrekening
VBO	Verbond van Belgische Ondernemingen
VGC	Vlaamse Gemeenschapscommissie
VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroep
XML	Extensible Markup Language

Nationale Bank van België
Naamloze vennootschap
RPR Brussel – Ondernemingsnummer: 0203.201.340
Maatschappelijke zetel: de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel
www.nbb.be

Verantwoordelijke uitgever

Jan Smets

Directeur

Nationale Bank van België
de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel

Contactpersoon voor het Tijdschrift

Philippe Quintin

Chef van het departement Communicatie en secretariaat

Tel. +32 2 221 22 41 – Fax +32 2 221 30 91
philippe.quintin@nbb.be

© Illustraties: Philippe Debeerst
Nationale Bank van België

Omslag en opmaak: NBB TS – Prepress & Image

Gepubliceerd in juni 2009

